

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ВОЄННО-ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТАРАН Ярослав Анатолійович

УДК 323. 15: 94 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА ЇЇ РОЛЬ
У ДЕМОКРАТИЧНОМУ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси
(052 – політологія; 05 – соціальні та поведінкові науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктор філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Я. А. Таран

Науковий керівник: **ГОРБАТЕНКО Володимир Павлович**, доктор політичних наук, професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Таран Я. А. Українська діаспора Республіки Польща та її роль у демократичному розвитку сучасної України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» (052 – політологія; 05 – соціальні та поведінкові науки). – Воєнно-дипломатична академія; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2018.

У дисертації досліджено причини виникнення, сучасний стан і напрями використання потенційних можливостей української діаспори Республіки Польща в умовах демократичного розвитку сучасної України. Охарактеризовано визначальні риси діаспори як державотворчого чинника: участь у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесах «материнської» землі, ретрансляція її основних цінностей; забезпечення своїй батьківщині позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем рідної країни. На основі порівняльно-політологічного дослідження досвіду різних країн (Німеччини, Китайської Народної Республіки, Російської Федерації, Республіки Азербайджан, Республіки Польща) визначено потреби й можливості співпраці з діаспорою, спрямованої на зміцнення двосторонніх відносин з країною її перебування та утвердження власної державності: використання етнічних груп, задіяних у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; залучення своїх громадян за кордоном для добування й систематизації необхідної інформації; всебічна увага до забезпечення життєдіяльності діаспори. З'ясовано місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України, налагодженні системної співпраці

представників діаспори з Україною на шляху її євроінтеграційного і північноатлантичного безпекового поступу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному політологічному дослідженні причин виникнення, сучасного стану і напрямів використання потенційних можливостей української діаспори Республіки Польща в умовах демократичного розвитку сучасної України, насамперед як чинника зміцнення національної безпеки держави. У рамках проведеного дослідження отримано наступні результати.

Уперше:

– здійснено політологічний аналіз поняття «діаспора» в контексті потреб вироблення сучасної стратегії національної безпеки. У відповідності з цим сформульовано й охарактеризовано визначальні риси діаспори як державотворчого чинника: співвіднесення власної долі з долею своєї батьківщини та її народу; участь у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесах «материнської» землі, ретрансляція її основних цінностей; забезпечення своїй батьківщині позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем рідної країни за рахунок залучення інтелектуального потенціалу представників діаспорних громадських об'єднань;

– на основі порівняльно-політологічного дослідження досвіду різних країн (Німеччини, Китайської Народної Республіки, Російської Федерації, Республіки Азербайджан, Республіки Польща) визначено потреби й можливості співпраці з діаспорою, спрямованої на зміцнення двосторонніх відносин з країною її перебування та утвердження власної державності: сприяння в інформаційному та духовному забезпеченні представників діаспори, зокрема, розвиток засобів масової інформації та науково-освітніх видань мовою держави її походження; використання етнічних груп, задіяних у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; залучення своїх громадян за кордоном для

добування й систематизації необхідної інформації; всебічна увага до забезпечення життєдіяльності діаспори в різних сферах суспільного розвитку країни її проживання;

– виявлено специфічні особливості української діаспори в Республіці Польща, зокрема, з'ясовано, що українська діаспора у Республіці Польща є менш гомогенною у порівнянні з діаспорними громадами Канади або США, що обумовлено низкою об'єктивних чинників: вона не мала досвіду існування стабільних громад протягом життя кількох поколінь; її ідентифікація носить радше не інституціолізований, а соціокультурний характер у межах західноєвропейської традиції гуманізму, демократичних цінностей, вільного ринку. Вищезазначене зумовлює необхідність відповідної співпраці між Україною та Польщею;

– з'ясовано місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України; доведено, що взаємодія з українською діаспорою цієї країни потребує її виходу на інституційно-організаційний рівень, насамперед з метою налагодження системної співпраці на шляху євроінтеграційного і північноатлантичного безпекового поступу України (виокремлення «лідерів думок» у середовищі діаспори, залучення її представників до реалізації євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових програм для України, утвердження широкого українсько-польського діалогу зі спірних проблем та ін.).

Дістали подальшого розвитку:

– удосконалення нормативно-правових параметрів українсько-польського двостороннього співробітництва, зокрема, запропоновано створення окремого нормативного акту стратегічного характеру, спрямованого на використання потенціалу зарубіжного українства;

– обґрунтування ефективних напрямів співпраці з українською діаспорою в Республіці Польща, зокрема шляхом реалізації комплексної програми з поглиблення ділового співробітництва й економічної співпраці; залучення провідних польських фахівців, що володіють досвідом інтеграції

Польщі в євроатлантичній структурі; налагодження інформаційної співпраці, спрямованої на висвітлення в Україні привабливості європейських цінностей і стандартів повсякденного життя;

– виокремлення класифікаційних ознак представників української діаспори (за характером утворення, за географією розселення, за особливостями формування, за чисельністю) з аналізом специфіки регіонального формування і особливостей життєдіяльності української діаспори;

– визначення основних векторів використання потенціалу української діаспори для формування позитивного образу України і українців у польському суспільстві: нівелювання історично сформованих стереотипних уявлень про українців як нетолерантних, агресивних і войовничих людей; поступова зміна уявлення поляків про Україну, як про країну бідну, відсталу, охоплену безладдям, зловживанням алкоголем, пронизану корупцією і злочинністю; утвердження у свідомості поляків геополітичного значення України, як такої, що стримує російську агресію, та здатної розширити рамки й можливості Європейського Союзу.

Поглиблено:

– обґрунтування поняття «діаспора», зокрема, запропоновано авторське інтегроване визначення «української діаспори» як сукупності осіб українського походження («світового українства»), які внаслідок історичних обставин, що зумовили масштабні еміграційні процеси, опинилися і проживають за межами України, які зберегли відчуття спільності власних інтересів із загальнонаціональними інтересами своєї батьківщини, розуміння власної долі, як невід’ємної від долі свого народу, і яким властиве прагнення до збереження власної етнічної ідентичності, примноження сукупного соціально-культурного надбання, намагання підтримувати на колективному та індивідуальному рівнях зв’язки з країною свого походження;

– уявлення про співпрацю з українською діаспорою в Республіці Польща як таку, що має здійснюватися дворівнево: 1) на рівні співпраці

державних (урядових) інституцій й організацій; 2) на рівні співпраці й обміну досвідом різноманітних інституцій громадянського суспільства.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

Результати пропонованого дослідження можуть бути використані в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, державних установ, діяльність яких безпосередньо пов'язана зі співпрацею з українцями, що проживають поза межами національного ядра і які зможуть принести користь нашій державі, особливо що стосується вироблення новітньої Стратегії національної безпеки України, українсько-польського двостороннього співробітництва, захисту національних інтересів в умовах глобалізації та зовнішньої агресії. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, аналітичні висновки та прикладні рекомендації можуть використовуватися для розробки лекційних курсів з політології, історії, культурології, українознавства, а також розробки спеціальних політологічних курсів, орієнтованих на захист національної безпеки і національних інтересів України в сучасному світі.

Ключові слова: діаспора, українська діаспора, демократичний розвиток, європейська інтеграція, національна безпека, двосторонні відносини, українсько-польське співробітництво.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Таран Я. А. Політологічний аналіз формування української діаспори: причини виникнення та розвиток. *Трибуна*. 2010. № 1–2. С. 42–43.

2. Таран Я. А. Можливості впливу представників української діаспори на суспільно-політичне життя Республіки Польща, в котрій вони проживають. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. С. 133–135.

3. Таран Я. А. Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України в умовах розгортання євроінтеграційного вектора. *Міжнародні відносини. Серія: «Політичні науки»*: електронне видання Ін-ту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/current

4. Таран Я. А. Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2016. Вип. 72. С. 197–214.

5. Таран Я. А. Роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2017. Вип. 78. С. 172–186.

6. Таран Я. А. Діаспора та її роль у політичному розвитку суспільства. *Humanities and Social Science*. 2015. № III (7), Issue: 42. С. 56–59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Таран Я. А. Національно-психологічні особливості української діаспори. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19 лист. 2010 р.) / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2010. С. 198–199.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Таран Я. А. Українська діаспора в сучасній класифікації. *Зовнішні справи*. 2011. № 7–8. С. 56–58.

9. Таран Я. А. Можливості співпраці з українською діаспорою в республіці Польща в контексті національних інтересів України. *Studia Politologica Ukraino-Polona*. 2012. Вип. 2. С. 166–169.

SUMMARY

Taran Y. A. The Ukrainian Diaspora of the Republic of Poland and its role in the democratic development of modern Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of a candidate of political sciences (doctor of philosophy) in specialty 23.00.02 «Political institutes and processes» (052 – політологія; 05 – соціальні та поведінкові науки). – Military Diplomatic Academy; Institute of State and Law of them V. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation investigates the causes of the emergence, the current state and directions of the use of potential opportunities of the Ukrainian diaspora of the Republic of Poland in the conditions of democratic development of modern Ukraine. Characterized the defining features of the diaspora as a state-creating factor: participation in the socio-political, socio-economic and cultural processes of the «mother» land, the retranslation of its main values; Providing to its homeland a positive international image, economic, cultural and informational presence in geopolitically important regions; assistance in solving internal problems of the native country. On the basis of the comparative and political research of the experience of different countries (Germany, the People's Republic of China, the Russian Federation, the Republic of Azerbaijan, the Republic of Poland), the needs

and possibilities for cooperation with the diaspora aimed at strengthening the bilateral relations with the country of its stay and the establishment of its own statehood are defined: use of ethnic groups involved in the financial sphere of the country of residence to ensure the political stability of the ethnic core government; the involvement of its citizens abroad to obtain and systematize the necessary information; comprehensive attention to ensuring the life of the Diaspora. The place and role of the Ukrainian diaspora of the Republic of Poland in realization of the national security strategy of Ukraine, establishment of systemic cooperation of representatives of the diaspora with Ukraine on the path of its Euro-integration and North Atlantic security advancement have been identified.

The scientific novelty of the obtained results consists in a systematic political research of the causes of the emergence of the current state and trends of the use of the potential of the Ukrainian diaspora of the Republic of Poland in the conditions of democratic development of modern Ukraine, primarily as a factor in strengthening the national security of the state. As part of the study, the following results were obtained.

First:

- a political analysis of the concept of «Diaspora» in the context of the needs of developing a modern national security strategy has been carried out. In accordance with this, the defining features of the diaspora as a state-creative factor are formulated and characterized: the correlation of their own destiny with the fate of their homeland and its people; Participation in socio-political, socio-economic and cultural processes of «mother» land, retranslation of its main values; Providing to its homeland a positive international image, economic, cultural and informational presence in geopolitically important regions; assistance in solving internal problems of the native country by attracting the intellectual potential of representatives of diaspora community associations;

- on the basis of a comparative political study of the experience of different countries (Germany, the People's Republic of China, the Russian Federation, the Republic of Azerbaijan, the Republic of Poland), the needs and opportunities for

cooperation with the diaspora, aimed at strengthening the bilateral relations with the country of its stay and the establishment of its own statehood, were identified: informational and spiritual provision of representatives of the diaspora, in particular, the development of mass media and scientific and educational publications in the language of the state of its origin; the use of ethnic groups involved in the financial sphere of the country of residence to ensure the political stability of the ethnic core government; the involvement of its citizens abroad to obtain and systematize the necessary information; comprehensive attention to ensuring the life of the Diaspora in various spheres of social development of its country of residence;

- specific features of the Ukrainian diaspora in the Republic of Poland were revealed, in particular, it was found that the Ukrainian diaspora in the Republic of Poland is less homogeneous than the diaspora communities in Canada or the United States, due to a number of objective factors: it had no experience of the existence of stable communities during the life of several generations; its identification is rather institutionalized, but its sociocultural character within the Western European tradition of humanism, democratic values, and a free market. The foregoing determines the need for appropriate cooperation between Ukraine and Poland;

- the place and role of the Ukrainian diaspora of the Republic of Poland in realization of the national security strategy of Ukraine was determined; it is proved that interaction with the Ukrainian diaspora of this country requires its exit into the institutional and organizational level, first of all, with the aim of establishing a systemic cooperation on the path of the European integration and North Atlantic security development of Ukraine (the identification of «opinion leaders» in the diaspora, the involvement of its representatives in the implementation of the Eurointe Baltic and North Atlantic security programs for Ukraine, approval of a broad Ukrainian-Polish dialogue on controversial issues, etc.).

Get further development:

- improvement of legal and regulatory parameters of Ukrainian-Polish bilateral cooperation, in particular, the creation of a separate normative act of a strategic nature, aimed at using the potential of foreign Ukrainians;

- substantiation of effective directions of cooperation with the Ukrainian diaspora in the Republic of Poland, in particular by implementing a comprehensive program for deepening business cooperation and economic cooperation; the involvement of leading Polish specialists who have experience in integrating Poland into Euro-Atlantic structures; establishment of informational cooperation, aimed at highlighting the attractiveness of European values and standards for everyday life in Ukraine;

- the identification of the classification features of the representatives of the Ukrainian diaspora (by the nature of education, the geography of settlement, the peculiarities of formation, by number) with an analysis of the specifics of the regional formation and features of the life of the Ukrainian diaspora;

- definition of the main vectors of using the potential of the Ukrainian diaspora for the formation of a positive image of Ukraine and Ukrainians in Polish society: alignment of historically formed stereotypes about Ukrainians as intolerant, aggressive and militant people; a gradual change in the representation of Poles about Ukraine, as a country of poverty, distant, covered by disorder, abuse of alcohol, infiltrated by corruption and crime; the establishment in the minds of Poles of the geopolitical significance of Ukraine, as constraining Russian aggression, and capable of broadening the scope and opportunities of the European Union.

In depth:

- the rationale for the concept of «Diaspora», in particular, the author's integrated definition of the «Ukrainian diaspora» as a set of persons of Ukrainian origin («world Ukrainianity») was proposed, which, due to the historical circumstances that led to large-scale emigration processes, appeared and live outside Ukraine, which retained the sense of commonality of their own interests with the national interests of their homeland, the understanding of their own

destiny, as inseparable from the fate of their people, and which is characterized by the desire to preserve its own ethnic identity chnosti, increase aggregate social and cultural heritage, to support efforts at collective and individual levels links with the country of origin;

- the idea of cooperation with the Ukrainian diaspora in the Republic of Poland as being to be carried out bilaterally: 1) at the level of cooperation of state (governmental) institutions and organizations; 2) at the level of cooperation and exchange of experience of various civil society institutions.

Theoretical and practical significance of the obtained results. The results of the proposed study can be used in the activities of public authorities and local self-government, civil society institutions, government agencies, whose activities are directly related to cooperation with Ukrainians living outside the national core and who can benefit our state, especially concerning the elaboration of the latest National Security Strategy of Ukraine, Ukrainian-Polish bilateral cooperation, protection of national interests in the conditions of globalization and external aggression. The theoretical positions, analytical conclusions and applied recommendations formulated in the dissertation can be used for the development of lecture courses on political science, history, cultural studies, Ukrainian studies, as well as the development of special political science courses aimed at protecting national security and national interests of Ukraine in the modern world.

Key words: diaspora, Ukrainian diaspora, democratic development, European integration, national security, bilateral relations, Ukrainian-Polish cooperation.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Таран Я. А. Політологічний аналіз формування української діаспори: причини виникнення та розвиток. *Трибуна*. 2010. № 1–2. С. 42–43.

2. Таран Я. А. Можливості впливу представників української діаспори на суспільно-політичне життя Республіки Польща, в котрій вони проживають. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. С. 133–135.

3. Таран Я. А. Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України в умовах розгортання євроінтеграційного вектора. *Міжнародні відносини. Серія: «Політичні науки»*: електронне видання Ін-ту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/current

4. Таран Я. А. Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2016. Вип. 72. С. 197–214.

5. Таран Я. А. Роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2017. Вип. 78. С. 172–186.

6. Таран Я. А. Діаспора та її роль у політичному розвитку суспільства. *Humanities and Social Science*. 2015. № III (7), Issue: 42. С. 56–59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Таран Я. А. Національно-психологічні особливості української діаспори. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19 лист. 2010 р.) / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2010. С. 198–199.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Таран Я. А. Українська діаспора в сучасній класифікації. *Зовнішні справи*. 2011. № 7–8. С. 56–58.

9. Таран Я. А. Можливості співпраці з українською діаспорою в республіці Польща в контексті національних інтересів України. *Studia Politologica Ukraino-Polona*. 2012. Вип. 2. С. 166–169.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Діаспора як соціальний феномен і об’єкт політологічного аналізу	
1.1 Джерельна база і класифікаційні ознаки поняття «діаспора» як характерного для України суспільно-політичного явища	12
1.2 Систематизація світового досвіду використання потенціалу діаспори як чинника зміцнення національної безпеки держави її походження	32
Висновки до Розділу 1	56
РОЗДІЛ 2. Українська діаспора в Республіці Польща: причини виникнення, сучасний стан та потенційні можливості	
2.1 Суспільно-політичні особливості становлення і характер діяльності української діаспори в Республіці Польща	60
2.2 Політичні аспекти формування образу України та українців у польському суспільстві	74
Висновки до Розділу 2	94
РОЗДІЛ 3. Українська діаспора Республіки Польща як чинник демократичного розвитку й реалізації стратегії національної безпеки України	
3.1 Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща	97
3.2 Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України у контексті європейської інтеграції	127
Висновки до Розділу 3	149
ВИСНОВКИ	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	160
ДОДАТКИ	188

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасному світі, внаслідок різних причин політичного, економічного та соціального характеру, все більше набирають обертів міграційні процеси як добровільного, так і вимушеного характеру. Не оминув цей процес і Україну. Згідно офіційної світової статистики кожен четвертий-п'ятий українець у світі проживає за межами своєї історичної батьківщини майже в 100 країнах, і не всі з них проживають легально, тому серед дослідників не існує єдності щодо їх загальної кількості. В умовах становлення незалежної України постало зацікавлення як української влади, провідних науковців, так і пересічних громадян до українських спільнот, що опинилися внаслідок різних історичних причин поза межами України, оскільки недостатній ступінь дослідження даної проблематики не дозволяє в повній мірі використовувати потенціал організацій української діаспори для ефективної реалізації внутрішньополітичної модернізації, зовнішньої політики нашої держави, спрямованої на покращення взаємовідносин з іншими країнами в різних сферах суспільного життя та підняття іміджу України у світі. До того ж, відтворення цілісної картини генези українського етносу неможливе без дослідження української діаспори, яка є його невід'ємною частиною.

Упродовж останніх років Україна активізувала співпрацю із закордонними українцями, вбачаючи в них потужний державотворчий потенціал. Особливо це стосується країн, суміжних з Україною, однією з яких є Республіка Польща. Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється наявністю спільного кордону Польщі з Україною та етнічною близькістю двох народів. А також тим, що в даній країні проживає найбільша автохтонна громада українців серед країн Європейського Союзу.

Оцінюючи рівень дослідження вказаної проблеми, слід відзначити, що, незважаючи на дослідження вітчизняними науковцями її окремих аспектів (Т. Бевз, І. Винниченко, С. Віднянський, В. Євтух, В. Кирилич, Т. Кияк,

С. Кульчицький, Ю. Лагутов, А. Попок, С. Рудницький, В. Трощинський, А. Шевченко), проблема використання її в інтересах держави та її структур залишається недостатньо дослідженою, насамперед засобами політичної науки. Саме тому й виникла необхідність у дослідженні питань, пов'язаних із розселенням, чисельністю українців, особливостями їхньої адаптації в іноетнічному середовищі, змінами в етнічній свідомості, адаптації, взаємодії з іншими етнонаціональними спільнотами тощо. Без урахування цих процесів не можна обійтися при виробленні концепції формування, функціонування та взаємозв'язків української діаспори з Україною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано на четвертій кафедрі Воєнно-дипломатичної академії в межах тематичного напрямку науково-дослідної роботи «Історія воєнної розвідки України: причини витоку та сучасний стан» (шифр «Історія», № 0101U001382). Тема дисертації затверджена Вченою радою Об'єднаного інституту при Національній академії оборони України (протокол № 4 від 25 листопада 2010 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою пропонованої дисертаційної роботи є з'ясування стану і потенційних державотворчих можливостей української діаспори Республіки Польща, а також визначення основних напрямів її залучення до процесу демократизації сучасної України – створення нових та вдосконалення існуючих політичних інститутів, розбудови громадянського суспільства, реалізації стратегії національної безпеки. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань:**

– обґрунтувати поняття «діаспора», проаналізувати причини виникнення, сучасний стан, структуру, класифікаційні ознаки, суспільно-політичні орієнтації зазначеного явища;

– визначити й узагальнити теоретико-методологічні засади дослідження потреб і можливостей співпраці з діаспорою з метою забезпечення національної безпеки держави;

– здійснити політологічний аналіз суспільно-політичних особливостей формування української діаспори в Республіці Польща і виявити ознаки політичного портрета її сучасного представника в польському суспільстві;

– дослідити основні сфери діяльності представників української діаспори в Республіці Польща;

– охарактеризувати основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща;

– визначити місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України.

Об'єктом дослідження є діаспора як чинник міждержавної взаємодії в умовах суспільно-політичних трансформацій.

Предметом дослідження є українська діаспора Республіки Польща та її роль у демократичному розвитку сучасної України.

Методи дослідження. Застосування методології у рамках пропонованого дослідження визначається потребою всебічного аналізу теми та базується на комплексному підході з використанням загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання, які дозволили всебічно розкрити суть поставленої проблеми, забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Міждисциплінарний характер дослідження зумовив одночасне застосування методик і категорій, які використовуються в рамках споріднених з політичною наукою галузей знань – філософії, психології, правознавства, соціології, культурології, – що й дозволило системно охарактеризувати об'єкт і предмет дослідження. З метою систематизації теоретичного матеріалу та отримання нових результатів застосовувались аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і протиставлення, сходження від абстрактного до конкретного, а також принципи об'єктивності, системності, причинності й цілісності дослідження. У дисертації застосовано цілий ряд різних методів: діалектичний, системний, структурно-функціональний, історичний, порівняльно-політологічний, аксіологічний, прогностичний.

З позиції *діалектичного* методу розглянуто суперечності та взаємодію різних чинників у діяльності діаспори як важливого ресурсу державотворення і вдосконалення громадянського суспільства. *Системний* метод дозволив прослідкувати демократичні й, зокрема, посттоталітарні трансформації як комплексний багатоаспектний процес. *Структурно-функціональний* метод дав змогу виявити особливості інституціоналізації та розвитку складних явищ і процесів в умовах переходу суспільства від авторитаризму до демократії. *Історичний* метод використано з метою виявлення специфіки становлення і розвитку феномену діаспори як у загальноцивілізаційному контексті, так і в умовах новітньої політичної модернізації Республіки Польща та України. *Порівняльно-політологічний* метод дозволив порівняти й систематизувати досвід використання можливостей діаспори як чинника національної безпеки держави походження її представників. *Аксіологічний* метод посприяв виявленню визначальних ціннісних орієнтацій представників української діаспори у польському суспільстві, їх участі і налаштованості щодо якісних змін демократичного характеру в Україні. Застосування *прогностичного* методу дозволило виявити тенденції і перспективи використання потенційних можливостей української діаспори як важливого ресурсу демократичного оновлення українського суспільства.

Системне застосування зазначених методів зумовило виявлення ключових суперечностей, причинно-наслідкових зв'язків досліджуваних проблем, чинників і умов їх розв'язання, а також дозволило реалізувати авторське бачення процесу демократизації сучасної України, можливостей максимального використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів у розвитку зазначеного процесу. Окрім наукового доробку вітчизняних авторів, теоретичну основу дослідження склали праці зарубіжних, зокрема, польських науковців і громадсько-політичних діячів. Поряд з вищезазначеним, у роботі відображено емпіричні спостереження автора за розвитком політичних процесів в умовах становлення незалежної України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в системному політологічному дослідженні причин виникнення, сучасного стану і напрямів використання потенційних можливостей української діаспори Республіки Польща в умовах демократичного розвитку сучасної України, насамперед як чинника зміцнення національної безпеки держави. У рамках проведеного дослідження отримано наступні результати.

Уперше:

– здійснено політологічний аналіз поняття «діаспора» в контексті потреб вироблення сучасної стратегії національної безпеки. У відповідності з цим сформульовано й охарактеризовано визначальні риси діаспори як державотворчого чинника: співвіднесення власної долі з долею своєї батьківщини та її народу; участь у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесах «материнської» землі, ретрансляція її основних цінностей; забезпечення своїй батьківщині позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем рідної країни за рахунок залучення інтелектуального потенціалу представників діаспорних громадських об'єднань;

– на основі порівняльно-політологічного дослідження досвіду різних країн (Німеччини, Китайської Народної Республіки, Російської Федерації, Республіки Азербайджан, Республіки Польща) визначено потреби й можливості співпраці з діаспорою, спрямованої на зміцнення двосторонніх відносин з країною її перебування та утвердження власної державності: сприяння в інформаційному та духовному забезпеченні представників діаспори, зокрема, розвиток засобів масової інформації та науково-освітніх видань мовою держави її походження; використання етнічних груп, задіяних у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; залучення своїх громадян за кордоном для добування й систематизації необхідної інформації; всебічна увага до

забезпечення життєдіяльності діаспори в різних сферах суспільного розвитку країни її проживання;

– виявлено специфічні особливості української діаспори в Республіці Польща, зокрема, з'ясовано, що українська діаспора у Республіці Польща є менш гомогенною у порівнянні з діаспорними громадами Канади або США, що обумовлено низкою об'єктивних чинників: вона не мала досвіду існування стабільних громад протягом життя кількох поколінь; її ідентифікація носить радше не інституціолізований, а соціокультурний характер у межах західноєвропейської традиції гуманізму, демократичних цінностей, вільного ринку. Вищезазначене зумовлює необхідність відповідної співпраці між Україною та Польщею;

– з'ясовано місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України; доведено, що взаємодія з українською діаспорою цієї країни потребує її виходу на інституційно-організаційний рівень, насамперед з метою налагодження системної співпраці на шляху євроінтеграційного і північноатлантичного безпекового поступу України (виокремлення «лідерів думок» у середовищі діаспори, залучення її представників до реалізації євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових програм для України, утвердження широкого українсько-польського діалогу зі спірних проблем та ін.).

Дістали подальшого розвитку:

– удосконалення нормативно-правових параметрів українсько-польського двостороннього співробітництва, зокрема, запропоновано створення окремого нормативного акту стратегічного характеру, спрямованого на використання потенціалу зарубіжного українства;

– обґрунтування ефективних напрямів співпраці з українською діаспорою в Республіці Польща, зокрема шляхом реалізації комплексної програми з поглиблення ділового співробітництва й економічної співпраці; залучення провідних польських фахівців, що володіють досвідом інтеграції Польщі в євроатлантичні структури; налагодження інформаційної співпраці,

спрямованої на висвітлення в Україні привабливості європейських цінностей і стандартів повсякденного життя;

– виокремлення класифікаційних ознак представників української діаспори (за характером утворення, за географією розселення, за особливостями формування, за чисельністю) з аналізом специфіки регіонального формування і особливостей життєдіяльності української діаспори;

– визначення основних векторів використання потенціалу української діаспори для формування позитивного образу України і українців у польському суспільстві: нівелювання історично сформованих стереотипних уявлень про українців як нетолерантних, агресивних і войовничих людей; поступова зміна уявлення поляків про Україну, як про країну бідну, відсталу, охоплену безладдям, зловживанням алкоголем, пронизану корупцією і злочинністю; утвердження у свідомості поляків геополітичного значення України, як такої, що стримує російську агресію, та здатної розширити рамки й можливості Європейського Союзу.

Поглиблено:

– обґрунтування поняття «діаспора», зокрема, запропоновано авторське інтегроване визначення «української діаспори» як сукупності осіб українського походження («світового українства»), які внаслідок історичних обставин, що зумовили масштабні еміграційні процеси, опинилися і проживають за межами України, які зберегли відчуття спільності власних інтересів із загальнонаціональними інтересами своєї батьківщини, розуміння власної долі, як невід’ємної від долі свого народу, і яким властиве прагнення до збереження власної етнічної ідентичності, примноження сукупного соціально-культурного надбання, намагання підтримувати на колективному та індивідуальному рівнях зв’язки з країною свого походження;

– уявлення про співпрацю з українською діаспорою в Республіці Польща як таку, що має здійснюватися дворівнево: 1) на рівні співпраці

державних (урядових) інституцій й організацій; 2) на рівні співпраці й обміну досвідом різноманітних інституцій громадянського суспільства.

Практичне значення отриманих результатів. Результати пропонуваного дослідження можуть бути використані в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, державних установ, діяльність яких безпосередньо пов'язана зі співпрацею з українцями, що проживають поза межами національного ядра і які зможуть принести користь нашій державі, особливо що стосується вироблення новітньої Стратегії національної безпеки України, українсько-польського двостороннього співробітництва, захисту національних інтересів в умовах глобалізації та зовнішньої агресії.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення, аналітичні висновки та прикладні рекомендації можуть використовуватися для розробки лекційних курсів з політології, історії, культурології, українознавства, а також розробки спеціальних політологічних курсів, орієнтованих на захист національної безпеки і національних інтересів України в сучасному світі.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою роботою, яка характеризується авторським підходом до розгляду української діаспори Республіки Польща та її ролі у демократичному розвитку сучасної України.

Апробація матеріалів дисертації. Основні наукові положення та висновки дисертаційної роботи обговорювалися у виступах на наукових конференціях, семінарах, круглих столах: ІХ Науково-методичній конференції «Фахові аспекти забезпечення національної безпеки держави» (м. Київ, 08 квітня 2010 р.); ІХ Воєнно-науковій конференції наукових і науково-педагогічних працівників Воєнно-дипломатичної академії (м. Київ, 03 листопада 2010 р.); Науково-практичній конференції Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (м. Київ, 19 листопада 2010 р.);

VI Міжнародній науково-практичній конференції Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Військова освіта та наука: сьогоднішня та майбутня» (м. Київ, 25 листопада 2010 р.); XVI Воєнно-науковій конференції наукових і науково-педагогічних працівників Воєнно-дипломатичної академії (м. Київ, 07 квітня 2011 р.); X Науково-методичній конференції наукових і науково-педагогічних працівників Воєнно-дипломатичної академії (м. Київ, 23 листопада 2011 р.); III Міжнародному науковому семінарі, присвяченому пам'яті В'ячеслава Липинського «Роль еліти у процесах політичної трансформації Польщі та України: історія і сучасність» (м. Житомир, 26 листопада 2011 р.); XI Науково-методичній конференції Воєнно-дипломатичної академії (м. Київ, 29 листопада 2012 р.); XVIII Воєнно-науковій конференції слухачів і молодих науковців Воєнно-дипломатичної академії (м. Київ, 26 квітня 2013 р.); XIII Науково-методичній конференції Воєнно-дипломатичної академії (м. Київ, 27 листопада 2014 р.); Круглому столі «Політичні партії і вибори в Україні» (м. Київ, 26 червня 2015 р.); I Конгресі Громадської організації «Академія політичних наук» (м. Київ, 20 вересня 2016 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 9 наукових праць, з яких 6 – наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, 1 – наукова праця, яка засвідчує апробацію матеріалів дисертації, 2 – наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації обумовлена можливостями джерельної бази, метою та основними завданнями роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг становить 187 сторінок, із них основний текст – 158 сторінок, список використаних джерел (287 найменувань) – 26 сторінок, додатки – 2 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ДІАСПОРА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

1.1 Джерельна база і класифікаційні ознаки поняття «діаспора» як характерного для України суспільно-політичного явища

У контексті оцінки джерельної бази пропонованого дисертаційного дослідження увагу варто зосередити насамперед на нормативно-правових документах, що регламентують життєдіяльність діаспори. Так, стаття 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права проголошує: «Всі народи мають право на самовизначення. За силою цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» [126]. З цього та інших документів (Європейської конвенції прав людини; Рамкової конвенції про захист прав національних меншин; Європейської хартії регіональних мов або мов меншин; Документу Копенгагенської наради з людського виміру) [61, 81] постає право кожного народу на створення власної держави або ж на певне виокремлення в межах складного державного утворення.

Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, покладає на держави обов'язок захищати на їх територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин та створювати умови для розвитку такої самобутності [214]. Отже, особам, що належать до національних, етнічних, релігійних, мовних меншин (діаспори), гарантується право на рівність перед законом, надання рівних можливостей в економічному, соціальному, політичному і культурному житті. Міжнародний досвід засвідчує, що в більшості випадків питання щодо становища і прав представників діаспори розглядаються як конкретизація

загально визнаних прав людини. У цьому контексті діаспора постає як суб'єкт політичної діяльності, а не як пасивний об'єкт влади. Наявність значної кількості нормативно-правових документів щодо статусу національних меншин (діаспори) засвідчує, що міжнародне право дозволяє на належному рівні захистити права представників даної групи в країні перебування, а міжнародне законодавство здатне забезпечувати право на самовизначення людини, на її рівність перед законом із громадянами країни перебування.

Переходячи до українських реалій, слід зазначити, що інтерес до українців, які опинилися за межами свого національного ядра, розпочався від часу проголошення незалежності України. Відтоді можна вести відлік нового етапу національної культури, оскільки вже у 1990-і роки були прийняті нормативно-правові акти, в яких одним із головних чинників існування та самобутності української нації було визнано культуру. Своєю чергою розбудова національної культури потребує відтворення української етнокультури, підтримання традицій культуротворчого процесу, що й зумовило інтерес до цієї проблематики як на етнічній території, так і за кордоном [2; 4; 5; 8; 10; 11; 19; 20; 24; 38].

Відтворення цілісної картини генези українського етносу неможливе без дослідження державотворчого потенціалу української діаспори, яка є його невід'ємною частиною. З огляду на це виникла необхідність у дослідженні питань, пов'язаних із розселенням, чисельністю українців, особливостями їхньої адаптації в іноетнічному середовищі, змінами в етнічній свідомості, адаптації, взаємодії з іншими етнонаціональними спільнотами тощо. Без урахування цих аспектів не можна обійтися при виробленні концепції формування, функціонування та взаємозв'язків української діаспори з Україною [21; 23; 26; 31; 50; 51; 55; 58; 59; 60; 64; 65; 67; 75; 76; 104].

Національна політика України та програми плануються та здійснюються з урахуванням законних інтересів осіб, що належать до меншин (діаспори). Що стосується політики України щодо діаспори, то тут

суттєвим кроком слід вважати Державну програму «Українська діаспора на період до 2000 року», затверджену постановою Кабінету Міністрів України 22 січня 1996 р. У цьому документі знайшли відображення завдання налагодження зв'язків та розвитку співробітництва України й української діаспори, створення механізму міжнародно-правового захисту інтересів зарубіжних українців, розв'язання низки проблем їхнього культурно-освітнього життя [205]. Тоді вперше на державному рівні було розроблено конкретні заходи задля духовного єднання світового українства. Україна заявила про свій намір на державному рівні опікуватися долею своїх синів і дочок, які опинилися за межами держави. Наступним кроком щодо посилення уваги держави до діаспори стало включення до нової Конституції України статті 12, де проголошується: «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» [205].

Налагодження, розширення і всебічне зміцнення зв'язків з українською діаспорою має на меті досягнення певних раціональних політичних і економічних цілей. Зокрема, це стосується використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалу діаспори для встановлення дружніх, тісних стосунків України з країнами проживання зарубіжних українців, посилення ролі країни у світовому співтоваристві та захисту національних інтересів [30; 35; 69; 70; 71; 73; 91; 100; 103; 105; 106; 123; 129; 226, с. 34–39].

Серед центральних органів виконавчої влади, до компетенції яких належить вирішення проблем української діаспори, є: Державний комітет України у справах національностей та міграції, на який Указом Президента № 486 від 27 квітня 2004 р. «Про забезпечення організації співпраці з українцями, які проживають за межами України» було покладено здійснення координації діяльності у цій сфері; Міністерство закордонних справ України, яке спрямовує свою діяльність на виконання заходів щодо встановлення зв'язків з українцями, які проживають за межами України; Міністерство культури і туризму України, одним із важливих напрямів роботи якого є

реалізація державної політики щодо підтримки культури українців, які проживають за межами держави.

Основним документом, розробленим із метою реалізації стаття 12 Конституції України щодо задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, є Національна програма «Закордонне українство» на період до 2015 року. Урядовий комітет із питань гуманітарної та соціальної політики розробив розпорядження «Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року». Зазначену програму було спрямовано на «зміцнення зв'язків з українцями, котрі мешкають за кордоном, та з їхніми громадськими організаціями»; на сприяння «поширенню інформації про нашу державу, підвищенню авторитету України у світі». Програмою було передбачено «активізацію співпраці із закордонними українцями у галузях науки, освіти, культури, туризму та інформації, торговельно-економічне і науково-технічне співробітництво, проведення спільних заходів» [82]. Метою програми зазначено збереження етнічної ідентичності зарубіжних українців шляхом сприяння процесам формування українських громадських організацій і національно-культурних автономій; ефективне використання українського фактору при просуванні інтересів України у міждержавних відносинах; поширення за допомогою закордонного українства інформації серед громадських, політичних, наукових та ділових кіл зарубіжжя про торговельно-економічні, науково-технічні та туристичні можливості України, підвищення її авторитету в світі. 21 червня 2017 р. розпорядженням Кабінету міністрів України було схвалено «Концепцію Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки». У цій Концепції підтверджуються основні положення попереднього документу й разом з тим зазначається, що «виклики сьогодення, які стоять перед Україною, зокрема зовнішня агресія проти України, сприяли консолідації громадських організацій закордонних українців та значній активізації їх громадської

діяльності, спрямованої на захист історичної Батьківщини та відновлення територіальної цілісності України» [161].

З огляду на необхідність урегулювання статусу українців, які проживають за межами держави, полегшення їхніх контактів з етнічною Батьківщиною у 2004 році було прийнято Закон України «Про правовий статус закордонних українців». Згідно цього закону, «закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України», що означає «належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження» [159]. Україна, з метою задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців під час укладення міжнародних договорів передбачає забезпечення прав українських меншин за кордоном, створення оптимальних умов та можливостей для задоволення їхніх соціальних, культурно-освітніх, інформаційних та інших потреб, сприяє укладенню міжнародних договорів про співробітництво в галузях культури, освіти, соціального захисту, інформаційного забезпечення, з урахуванням інтересів організацій закордонних українців, надає українським культурно-інформаційним центрам організаційну, методичну, технічну та іншу допомогу в місцях компактного проживання українців за кордоном, створює умови для радіомовлення та телевізійної трансляції програм з України на територію компактного проживання українців за кордоном на підставі міжнародних угод, зокрема через супутниковий зв'язок та інші засоби комунікації [154; 155; 156; 158; 159; 160; 207].

Згідно міжнародних норм і практики, що склалася в демократичних країнах, особи, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (діаспори), мають право: користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та проводити релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі; брати активну участь у

культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті. У відповідності з цим демократичні держави вживають необхідних заходів, які включають:

- забезпечення того, щоб особи, які належать до меншин (діаспори), могли повністю та ефективно здійснювати свої права та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі рівності перед законом;

- створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин (діаспори), розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї, за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам;

- надання для осіб, що належать до меншин (діаспори), належних умов для вивчення своєї рідної мови або навчання рідною мовою, участі в забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни;

- стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території;

- гарантування особам, що належать до меншин (діаспори), належних можливостей для отримання знань, необхідних для повноцінного життя в суспільстві [27; 34; 45; 49; 110; 118; 125; 133; 254].

Збройні конфлікти, глобалізаційні процеси, кризові явища призвели до того, що нині в світі набирають обертів міграційні процеси. Багато людей з тих чи інших причин залишають батьківщину і вимушено чи добровільно виїжджають до інших країн. Згідно зі статистикою, протягом останніх 50 років чисельність міжнародних мігрантів збільшилася майже втричі. Якщо у 1960 році у світі налічувалося 75,5 млн чоловік, що проживають за межами країни свого народження, то у 2000 році – 176,6 млн, а на кінець 2009 року їх стало вже 213,9 млн. За оцінками експертів ООН, сьогодні кожний 35-й житель земної кулі є міжнародним мігрантом, а в розвинених країнах – уже кожен десятий [85; 88; 92; 111; 131; 166; 172; 201; 222; 233; 234; 242; 279; 280; 284].

У нових для себе умовах проживання емігранти прагнуть заручитися підтримкою представників своєї етнічної (національної) групи, які вже «освоїлися» в країні проживання. Намагаючись підтримувати одне одного, вони об'єднуються в общини, які зазвичай формуються за національним чи етнічним принципом. При цьому нові потоки міграції можуть приєднуватися до вже створених об'єднань (діаспор) або утворювати нові. Історія знає безліч прикладів того, який вплив має діяльність таких формувань на загальне становище в державі (як позитивний, так і негативний). Нещодавні події у Франції є негативним прикладом нехтування державою інтересів національних меншин. Позитивними прикладами можна вважати діяльність представників окремих національних меншин, які, володіючи значними фінансовими ресурсами, лобіюють інтереси своєї етнічної батьківщини [205].

Дослідження проблеми української діаспори посідає особливе місце в контексті гострої необхідності забезпечення національної безпеки України [212]. На сьогоднішній день вона в багатьох країнах світу зберегла себе як окрему самобутню спільноту і водночас інтегрувалась у місцеве суспільство, активно впливаючи на його розвиток. Незважаючи на те, що наша держава вже існує понад 25 років як незалежна, невирішеними залишається багато проблем, що стосуються міжнародного співробітництва в політичній, економічній, військовій та інших сферах. Актуальність даної проблеми полягає в тому, що ми не маємо достатньо знань про закордонне українство, його життєдіяльність, психологічні особливості, суспільні, політичні, етнокультурні процеси, які відбуваються в середовищі українських меншин у різних країнах, його досягнення і внесок у розвиток суспільств країн проживання. Відсутність таких знань не дозволяє ефективно використовувати потенціал української діаспори для підняття іміджу України у світі, покращення взаємостосунків з іншими країнами в різних галузях суспільного життя, ефективної реалізації зовнішньої політики нашої держави.

На сьогодні, внаслідок різних причин політичного та соціально-економічного характеру, за межами України опинилося дуже багато українців. Саме тому серед вчених точаться гострі суперечки щодо загальної кількості українців, які живуть в інших країнах. Ученим важко хоча б приблизно оцінити загальну кількість закордонних українців. Результати урахування їх кількості у різних країнах світу приводять деяких фахівців до висновку, що загальна чисельність діаспори сягає 60–80 млн осіб. За іншими даними, в сьогоднішньому світі нараховується від 47 до 50 млн українців [205, с. 21].

За підрахунками і оцінками українських громадських організацій та церковних об'єднань, що утворились у країнах поселення українських громад, у майже 100 країнах світу нині мешкає близько 20 млн іноземних громадян українського походження (не враховуючи заробітчан-мігрантів, які проживають переважно нелегально і кількість яких становить від 3 до 7 млн чоловік [9, с. 33]. Тобто майже третина українського етносу перебуває за межами батьківщини, оскільки в найзагальнішому визначенні «етносом» вважається особливий вид спільності людей, яка склалася історично, відзначається загальними особливостями культури та психіки, а також усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших подібних утворень [56, с. 90].

Згідно «Політологічного енциклопедичного словника», етнос (від грец. – народ, плем'я) – позачасова, позатериторіальна, позадержавна спільнота людей, об'єднаних спільним походженням (реальним або міфічним), культурою (або деякими її елементами), мовою (часто, але не завжди), історією (справжньою або вигаданою), традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнонімом (назвою). Упродовж писаної історії етноси розвивалися у кількох формах, головними з яких вважаються: рід – плем'я – народ – нація. За нинішніх умов етноси існують у формі нації, народу, етнічної, національної та етнографічної груп, а подекуди у вигляді окремих племен. Етнос є індивідуальним, унікальним, неповторним феноменом.

Етнічні спільноти відрізняються одна від одної не лише за формою, а й за своїми змістом, сутністю і характером. І саме ця неповторність і оригінальність робить людство різноманітним і мозаїчним. Український етнос складається з усіх осіб, хто незалежно від країни проживання вважає себе українцем або особою українського походження. Українці в Україні становлять ядро цього етносу, або українську етнічну націю; зарубіжні українці і/або особи українського походження (американці українського походження, канадські українці та ін.) – частина українського етносу, або українські етнонаціональні групи. Невеликі групи українців в Україні (бойки, лемки та ін.), які мають деякі специфічні риси, зокрема мовні діалекти, особливі традиції, звичаї тощо, є етнографічними групами [142, с. 194].

Згідно статті 1 Закону України «Про правовий статус закордонних українців», українське етнічне походження – «це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження» [159]. Основні якісні характеристики етносу – мова, специфічні елементи матеріальної та духовної культури (звичаї, обряди, норми поведінки), релігія, свідомість. На думку авторитетного етнологу Ю. Бромлея, етнос – це сукупність людей, що склалася історично і яка характеризується спільними, відносно стабільними особливостями культури та психіки, а також усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших подібних утворень. Головним критерієм визнання існування етносу є діяхронні інформаційні зв'язки, що забезпечують тяглість етнічної інформації. Ця особливість буття етносу відрізняє його від нації, для якої визначальними є синхронні (існуючі в одному і тому ж просторі) зв'язки [205, с. 22].

Звичайно, існують такі люди, які лише за своїм етнічним походженням є українцями. Багато хто прийняв громадянство тієї країни, в якій нині проживає. Чимало й таких, які про своє українське походження навіть не здогадуються, бо народилися в іншій державі, куди колись емігрували предки. Але незалежно від причин міграції, від значної віддаленості від

історичної батьківщини, асиміляції, із покоління в покоління зберігаються національні риси, які притаманні лише українцям. Безумовно, всі представники Homo Sapiens мають загальні для всіх психічні характеристики: сприйняття, відчуття, емоції, пам'ять, мислення тощо. Але, разом з тим, присутня різниця у формах поведінки, специфіці темпераменту, стилі мислення, світобаченні та світосприйнятті, в особливостях відчуття і реакції. Саме ці ознаки в першу чергу і визначають етнічну ідентифікацію представників великих соціальних груп.

В історичному плані головними типами етнічних спільностей є плем'я, народність, нація, емігрантська меншина, діаспора. Що стосується терміну «діаспора», то в перекладі з грецької мови він означає розсіяння. Дієслово «diasperio» зустрічається у ранніх грецьких текстах у значеннях «розсіювати, розбивати» (йдеться, насамперед, про військо). Перша згадка у Септуагінті (грецький переклад з давньоєврейської Біблії) іменника «diaspora» у значенні «розсіювання євреїв серед язичників» пов'язана з подіями VI ст. до н. е., коли вавилонський правитель Навуходоносор II після завоювання Палестини силоміць переселив євреїв у Вавилонію, де вони жили до завоювання останньої перським царем Кіром. Після зруйнування Єрусалима римлянами (60–70 рр. н. е.) більшість населення Палестини було розсіяно по багатьох країнах Європи, Азії та Африки [56, с. 151].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» під діаспорою розуміються «релігійні та етнічні групи, що живуть у нових для себе районах як національно-культурні меншини» [18]. Застосовуючи таке визначення до українських реалій, діаспорою можна назвати сукупність українців (осіб українського походження), які проживають за кордоном, за межами України.

Термін «українська діаспора» утвердився в українській публіцистиці й наукових дослідженнях відносно недавно. Хоча в 20–30-х роках ХХ ст. цим терміном користувався визначний український політолог В. Старосольський. Остаточно у вжитку він утвердився на початку 80-х років ХХ ст., коли

почали з'являтися відповідні наукові статті та виникла необхідність дослідження питань діаспори взагалі [205, с. 19]. В Україні донедавна цей термін сприймався далеко неоднозначно і був об'єктом гострих дискусій. Противники вживання цього терміну посилялися на те, що поняття «діаспора» стосувалось і стосується винятково євреїв і проводити аналогії не зовсім правомірно з наукового погляду, оскільки зазначене поняття стосується недобровільного розсіяння людей одного етносу [77].

Сьогодні вимагає нових підходів до загального тлумачення цього поняття [195, с. 42–43]. І вже оформились два з них. Основу першого становить його розуміння як перебування частини етносу за межами національного ядра при збереженні етнічної або етнорелігійної ідентичності. Представники другого підходу наполягають на збереженні особою чи спільнотою зв'язку з батьківщиною.

Дослідники першого підходу (Дж. Армстронг, Г. Шеффер, М. Есман, О. Мілітарьов) розглядають діаспору лише як міграцію [124; 231; 240; 253; 272]. Так, за визначенням О. Мілітарьова, діаспора – це такі переміщення людських спільнот, які призводять до поділу єдиної спільноти не менш як на дві групи, що перебувають у різних країнах, але не на суміжних, а на відокремлених одна від одної територіях. Поряд з добровільною міграцією етнічних груп, О. Мілітарьов робить наголос на принциповій важливості для формування і подальшого розвитку діаспори недобровільної, навіть насильницької еміграції. На його думку, етнос, який опинився за межами свого національного ядра вимушено, має більш дисперсний тип поселення, ніж етнос, що утворився внаслідок зміни кордонів. І саме факт недобровільного переселення формує у свідомості даних людей особливе ставлення до свого етнічного ядра [56, с. 17]. У рамках цього підходу поняття «діаспора» отримує й більш широке значення, включаючи не тільки емігрантів, а й поселення на автохтонних землях.

Прихильники другого підходу (В. Маркус, Ж. Тощенко) вважають, що міграція не є основним способом формування діаспори, і тому більшу увагу

приділяють значенню соціальної роботи існуючих діаспорних організацій [116, с. 24–32; 204, с. 33–42]. Разом з перевагами цього підходу виникає небезпека розмивання поняття «діаспора», позбавлення його евристичного значення внаслідок застосування до всіх етнічних груп, окрім титульної нації. За цих умов діаспора може розглядатися як синонім національної меншини, етнічної спільноти. Як справедливо відзначає О. Мілітарьов, у сучасній літературі цей термін досить довільно застосовується до різних процесів і явищ, з «вкладанням» у нього того смислу, який вважають за доцільне вживати той чи інший автор чи наукова школа [124].

Визначальною рисою діаспори є так звана «діаспорна свідомість» її членів. Щоб називатися діаспорою, на думку Т. Бевз, національна група, яка компактно проживає на території іншої держави, повинна володіти принаймі трьома чинниками: відчуттям небезпеки для «материнської» землі й основної частини народу, розумінням власної долі як ретранслятора народних вартостей, усвідомленням тимчасовості свого завдання з надією на неодмінне повернення на батьківщину [9]. Російський дослідник З. Левін вважає, що можна говорити навіть про таке явище як «менталітет діаспори» [102].

Критерієм визначення «українець» – «неукраїнець» щодо наших співвітчизників та їх нащадків за кордоном може бути не стільки мова (більшість у мовному плані швидко асимілюються у середовище країни проживання і втрачають знання української), скільки відома формула належності до народу П. Струве: «той, хто бере участь у культурі». При широкому розумінні останньої, українці (адепти «світового українства») – це ті, хто беруть зацікавлену участь у культурному, економічному, політичному, науковому та ін. житті української нації, народу [1]. Для діаспори особливо важливим є збереження духовної основи своєї життєдіяльності, оскільки саме в етнопсихологічній сфері відбуваються стандартизація та уніфікація матеріальної культури [56, с. 18].

Оцінюючи стан дослідження вказаної проблеми, слід відзначити, що, незважаючи на ґрунтовні розвідки вітчизняних науковців (Т. Кияк, С. Віднянський, С. Кульчицький, І. Винниченко) [26; 92], використання потенціалу діаспори в інтересах держави та її структур залишається незадовільним. Психологічні особливості закордонних українців фактично лишилися поза увагою дослідників. Так, в існуючих дослідженнях відсутня класифікація національно-психологічних особливостей груп етнічних українців за кордоном у залежності від країни їх перебування, тоді як вважається, що основою створення української діаспори послуговували еміграційні процеси (переселення українців), які виникали у різні часи та за різних обставин.

Розглянемо зазначені процеси більш ретельно за хронологією їх виникнення. Умовно прийнято розрізняти чотири хвилі масового переселення українців за кордон. Перша – від останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни; друга – період між двома світовими війнами XX ст.; третя – період після Другої світової війни; четверта – від 1990-х років і дотепер [1].

Перша хвиля української еміграції була, в основному, соціально-економічною, трудовою. Так, масова трудова еміграція до США розпочалася у 1877 році, до Бразилії – у 1880 році, до Канади – з 1891 року, до Російського Сибіру – після революції 1905–1907 років. Економічні чинники еміграції – це аграрна перенаселеність і відсталість у економічному розвитку деяких українських територій, економічні та соціальні утиски. Політичні причини еміграції – це утиски, національний гніт як з боку Австро-Угорської, так і Російської монархій. На Закарпатті, наприклад, у 1907 році з існуючих на той час 571 школи не залишилося жодної української, насильницьки стимулювалися процеси румунізації чи онімечування. Еміграція українців у Росію посилилася після революції 1905–1907 років. З 1870 року найбільші групи українських переселенців із Закарпаття від'їздили до США (зокрема, на вугільні копальні штату Пенсільванія).

Потім цей шлях торували переселенці з Лемківщини, Східної України (хоча останніх було менше). Активно йшло вербування до Бразилії і Аргентини. З 1890 року серед української еміграції найбільш привабливими були США та Канада [213], за ними йшли Австралія, Нова Зеландія, Гавайські острови, Далекий Схід. За оцінками науковців, перша хвиля дала понад 155 тис. чоловік емігрантів-українців до США, у тому числі з Австро-Угорської імперії – 235 тис., Росії – 5 тис. До Канади емігрувало 135 тис. чоловік, до Бразилії – понад 47 тис., до Аргентини – 15 тис. За період 1897–1916 років з України до Росії переїхало близько 913 тис. чоловік, переважно з Полтавської, Чернігівської та Київської областей. Крім того, вони прямували до Казахстану, в Середню Азію. Слід зазначити, що частина переселенців потім поверталися назад (від ще гірших умов на вигнанні). Так, у 1911 році повернулися додому 70 % українських переселенців до Сибіру [60; 61; 63; 217].

Друга хвиля еміграції українців (період між двома світовими війнами) була викликана низкою соціально-економічних і політичних чинників. Більшість представників вимушеної еміграції після Громадянської війни становили ті особи, які зі зброєю в руках боролися проти радянської влади. Це були представники різних верств населення, які підтримували Центральну Раду, Директорію, Гетьманат. До них, зокрема, входили великі й середні землевласники, торговці, службовці, священнослужителі, інтелігенція, солдати і козаки українських військових з'єднань. Основними країнами цієї хвилі еміграції були Польща, Австрія, Румунія, Болгарія, Німеччина, Франція, США, Канада. Із Західної України соціально-економічна еміграція продовжувалася після Першої світової війни, а з Радянської України вона припинилася внаслідок міцних кордонів і жорстоких репресій.

Третя хвиля еміграції, за даними дослідників, була викликана переважно політичними мотивами і розпочалася наприкінці Другої світової війни. Її основні представники – репатріанти з англійської, американської та французької окупаційних зон. За деякими джерелами у цих зонах у 1947 році

знаходилося понад 70 тис. українців. Крім того, близько 100 тис. українців були розсіяні серед населення в цих зонах. Отже, понад 170 тис. українців утворили так званих «біженців» і «переміщених осіб». Більшість емігрантів цієї хвилі осіли в США (80 тис.), Великій Британії (35 тис.), Австралії (20 тис.), Бразилії (7 тис.), Аргентині (6 тис.), Франції (10 тис.). За радянських часів еміграція штучно стримувалася, але з СРСР, наприклад шляхом складання шлюбів з іноземцями, виїхало близько 40 тис. чоловік (з України – приблизно 8 тис.).

Четверта хвиля – так звана «заробітчанська» – розпочалася у 1990-х роках. Її головний чинник – економічна скрута перехідного періоду в Україні. Хоча деякі дослідники наголошують якщо не на умисному створенні безробіття, то на кричущій недбалості щодо створення нових робочих місць, і переважно – у Західній Україні. Як наслідок, на тимчасову роботу в країни Європи, Америки і в Росію виїхало близько 7–8 млн чоловік активного працездатного віку. Експерти вважають, що частина з них вже ніколи не повернуться в Україну [1].

Необхідно зазначити, що існує декілька підходів до класифікації діаспор та об'єднань етнічних представників не титульної нації країни, яких можна вважати діаспорою. Класифікаційними ознаками можуть бути часові терміни утворення діаспор, їх чисельність, географічні ознаки тощо. Так, згідно з твердженнями професора Єрусалимського університету Г. Шеффера [231], чисельність найбільшої з так званих «історичних» (тобто тих, що існують з давніх часів) діаспор – китайської – становить на цей час 35 млн чоловік, індійської – 9 млн, єврейської та циганської – по 8 млн, вірменської – 5,5 млн, грецької – 4 млн, німецької – 2,5 млн. Найчисельнішою із «сучасних» діаспор є афро-американська, яка налічує понад 25 млн чоловік. Також до сучасних діаспор відносять курдську – 14 млн, ірландську – 10 млн, італійську – 8 млн, угорську та польську – по 4,5 млн, турецьку та іранську – по 3,5 млн, японську – 3 млн, ліванську (християнську) – 2,5 млн осіб тощо [243, с. 10-11].

Незважаючи на те, що у науковців немає єдності в тлумаченні терміну «діаспора», можна виділити спільні характерні ознаки її класифікації. Зокрема, С. Арутюнов і С. Козлов розрізняють діаспори за часом їх утворення, поділяючи на старі, відносно молоді та зовсім нові. До старих вони відносять ті діаспори, які функціонували з часів Середньовіччя: єврейську, грецьку, вірменську в країнах Європи і Західної Азії, китайську та індійську в країнах Південно-Східної Азії. До відносно молодих, на думку цих науковців, належать турецька, польська, алжирська, марокканська, корейська, японська діаспори. До зовсім нових – діаспори, які формуються гастарбайтерами (вихідцями з Палестини, Індії, Пакистану, Кореї) у нафтових державах Перської затоки та Аравійського півострова з початку 70-х років ХХ ст. [6].

В. Попков вважає, що всі діаспори можна поділити на класичні й сучасні. До класичної діаспори він відносить єврейську, яка вважається першою в світі [147, с. 6–22]. Необхідно визнати, що більшість дослідників доводить, що власне поняття «діаспора» спирається або навіть походить від моделі єврейської діаспори. У. Сафран називає розсіювання євреїв ідеальним типом діаспори. Х. Тололян, згадуючи євреїв, говорить про класичну модель діаспори. А. Ашкеназі також пише про євреїв як про класичну діаспору, наголошуючи на тому, що вони жили в цьому стані близько 2500 років [147].

Крім єврейської і вірменської діаспор, у яких дослідники знаходять дуже багато спільного, до класичної моделі відносять також низку етнічних груп [79; 112; 148; 149; 173, с. 64–74; 202]. На думку Г. Шеффера та Х. Толояна, до таких діаспор можна віднести, наприклад, грецьке розсіювання. У. Сафран говорить про циганську, палестинську і кубинську діаспори. М. Дабаг і К. Платт відносять до класичної діаспори і китайське розсіювання. Для Р. Марієнстраса китайці і цигани також є типовими діаспорами, А. Ашкеназі до китайців додає ще й індійців. Е. Скіннер взагалі не згадує вірмен і порівнює єврейську, африканську, індійську, китайську та ірландську діаспори [147].

Британський соціолог, професор університету Уорвік Р. Коен виділяє чотири типи діаспор: діаспори-жертви (єврейська, африканська, вірменська, палестинська), трудові діаспори (індійська), торгівельні (китайська) та імперські (британська, французька, іспанська, португальська) [248]. Спираючись на класифікацію Г. Шеффера, можна виділити такі специфічні типи діаспор: «бездомні» діаспори – ті, які не мають «своїх» держави (курди, палестинці, цигани); «дрімаючі» діаспори (американці в Європі і Азії, скандинави у США) [85].

В основу класифікації діаспор, яку пропонує професор Вісконсинського університету (США) Дж. Армстронг, покладено характер їх взаємодії з багатоетнічною державою, в якій вони проживають. Він виділяє два типи діаспор: «мобілізовані» і «пролетарські». «Мобілізовані» діаспори мають тривалу і непросту історію, вони склалися століттями. Ці діаспори мають здатність до соціальної адаптації і тому глибоко вкорінилися в суспільство, яке їх прийняло. Як наголошує Дж. Армстронг, «хоча щодо становища, яке вони займають у суспільстві, ці діаспори не кращі ніж інші етнічні групи мультиетнічних держав, але порівняно з ними вони мають низку матеріальних і культурних переваг». До категорії «мобілізованих» діаспор Дж. Армстронг відносить насамперед єврейську (він називає її архетипальною, первісною діаспорою) і вірменську. «Пролетарські» діаспори – молоді етнічні общини, які виникли нещодавно. Дж. Армстронг вважає їх «невдалими продуктом сучасної політики» [85; 240].

Для класифікації української діаспори, спираючись на існуючі дослідження можна застосувати такі класифікаційні ознаки: за характером утворення, за географією розселення, за особливостями формування та за чисельністю [42; 130; 170; 171; 174; 188; 197, с. 56–58; 215; 251].

За характером утворення українську діаспору умовно можна класифікувати на діаспору, що утворилася в результаті зміни кордонів, та діаспору, яка утворилася в результаті еміграції. До першої категорії можна віднести так зване автохтонне населення. Автохтони (з грецької – місцевий) –

корінні жителі країни чи місцевості (інша назва – аборигени) [56, с. 43]. Автохтонами називають також «закордонних українців» – частину українців у країнах суміжних з Україною держав, які проживають на етнічних землях (не нових для них, а споконвічно українських), які опинилися за межами етнічного ядра внаслідок зміни кордонів. Автохтонне поселення поділяється на поселення, яке опинилося в пострадянських державах (Білорусії, Росії, Молдові) і поселення в країнах Східної Європи (Польщі, Словаччині, Румунії) [205].

Іншу категорію української діаспори – еміграційну – відповідно до напрямів еміграційних процесів у різні часи, можна умовно класифікувати за географічним принципом. Східна українська діаспора – нові незалежні держави, що виникли на пострадянському просторі (Російська Федерація, Казахстан, Молдова, Білорусь, країни Середньої Азії, Закавказзя, Балтії). Західна українська діаспора – Північна Америка (США, Канада); Південна Америка (Аргентина, Бразилія та ін.); Австралія, Західна Європа (Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія та ін.); Центральна і Східна Європа (Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія та ін.); Азія за межами колишнього СРСР (Китай, Японія та ін.); Африка (Єгипет, Туніс та ін.) [205, с. 42].

Беручи до уваги особливості розселення, східну діаспору можна поділити на такі категорії: 1) українці в смузі етнічних кордонів, що вирізняються давністю суміжного проживання з іншими народами (російсько-українські, українсько-молдавські етнічні мішані зони); 2) «аграрні» українці, які упродовж короткого історичного часу (кінець XIX – початок XX ст.) сформували компактні етнічні масиви (Приуралля, Казахстан, Сибір, Далекий Схід та ін.); 3) українці, які дисперсно розсіяні в інонаціональних масивах, а також у містах [225].

Західну українську діаспору можна поділити за типом діаспорних громад на великі (групи чисельністю понад мільйон – у Північній Америці, Канаді); середні (групи в південноамериканських країнах – Аргентині та

Бразилії); відносно малочисельні (групи в Західній Європі – Великій Британії, Франції, Німеччині); менші (кількатисячні західноєвропейські спільноти в Бельгії та Австрії); незначні за кількістю і політичною значущістю (групи в малих південноамериканських країнах – Парагваї та Уругваї); у кількох країнах Західної Європи і Південної Америки з обмеженим потенціалом) та середньоєвропейські (групи в суміжних з Україною державах – Польщі, Чехії, Словаччині та Румунії та країнах південних слов'ян) [116, с. 24-32].

Отже, українські діаспорні організації – це сотні додаткових громадських посольств, які представляють та відстоюють інтереси України за кордоном [9, с. 45]. Звідси, можна зробити висновок, що, не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню діаспор, актуальним залишається питання формулювання інтегрованого, універсального визначення поняття «діаспора». При цьому таке визначення має відображати як природу зазначеного явища, так і особливості, що відрізняють його від етнічної меншини, общини тощо. Наявність прийняттого визначення дозволить актуалізувати класифікацію, сприятиме проведенню ґрунтовних наукових досліджень впливу діаспор на формування та реалізацію політики держав, участі представників діаспор у суспільно-політичному житті як країни проживання, так й історичної батьківщини.

З огляду на вищезазначене, спробуємо сформулювати інтегроване визначення поняття «українська діаспора», а саме: це сукупність осіб українського походження («світового українства»), які внаслідок історичних обставин, що зумовили масштабні еміграційні процеси, опинилися і проживають за межами України; які зберегли відчуття спільності власних інтересів із загальнонаціональними інтересами своєї батьківщини, розуміння власної долі як невід'ємної від долі свого народу; і яким властиве прагнення до збереження власної етнічної ідентичності, примноження сукупного соціально-культурного надбання, намагання підтримувати на колективному та індивідуальному рівнях зв'язки з країною свого походження.

Дослідження проблематики української діаспори передбачає розробку практичних рекомендацій для налагодження більш тісних стосунків України з державами, де проживає значна кількість українців, розробку нових програм співпраці із закордонними українцями з метою більш ефективного використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалу української діаспори, у тому числі й для посилення ролі України у світовому співтоваристві. Налагодження, розширення і всебічне зміцнення зв'язків з українською діаспорою має на меті досягнення раціональних політичних і економічних цілей [169]. Зокрема, це стосується використання її інтелектуального, політичного та економічного потенціалу для встановлення дружніх, тісних стосунків України з державами проживання зарубіжних українців, посилення ролі, яку відіграє Україна у світовому співтоваристві, а також підняття іміджу нашої держави. За умов тісної взаємної співпраці, українське зарубіжжя має стати для України вагомим чинником реалізації зовнішньої політики, забезпечення позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; розвитку економічних, культурних та інших зв'язків із зарубіжними країнами; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем за рахунок залучення потенціалу українського зарубіжжя [189, с. 56–59; 191; 193, с. 166–169; 196, с. 115–122; 275].

Українська держава існуватиме доти, доки житиме український етнос. Саме тому, дбаючи про зарубіжних українців, захищаючи їхні інтереси, наша держава дбає про своє майбутнє [206; 210]. Найбільша допомога діаспорі – це не стільки матеріальна, скільки моральна та політична її підтримка, передовсім шляхом визначення проблем зарубіжних українців як одного з пріоритетів зовнішньої політики нашої держави. Водночас діаспора – це посол нашої Батьківщини в країнах поселення українців. Зарубіжні українці є носіями знань про Україну. Вони внесли і вносять вагомий вклад у загальний розвиток культури, науки, мистецтва, літератури українського народу. В цьому сенсі слід говорити про феномен «світового українства».

1.2 Систематизація світового досвіду використання потенціалу діаспори як чинника зміцнення національної безпеки держави її походження

У сучасному світі набувають гостроти проблеми національної безпеки держави та вибору способів і методів її забезпечення. Відповідно серед держав пострадянського простору ідуть політичні змагання за самовираження, усвідомлення себе в контексті геополітичного напрямку та визначення геостратегії для забезпечення національних інтересів. Усе це веде до загострення міждержавних стосунків та виникнення загроз національній безпеці. Україна в цьому плані не є винятком.

Національна безпека означає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, її засоби спрямовані на забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах життєдіяльності. Останнім часом ми можемо спостерігати, що безконфліктні міждержавні відносини стають ілюзією. Відтак необхідні рішучі дії для захисту національних інтересів – життєво важливих матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади, визначальних потреб суспільства і держави, – реалізація яких гарантує зміцнення державного суверенітету та прогресивний розвиток.

Для забезпечення національної безпеки держави уряд використовує всі можливі чинники. Так, задля лобювання інтересів держави в інших країнах спецслужбами багатьох держав практикується залучення представників етнічних груп. Історія знає багато прикладів, коли спецслужби багатьох країн світу ефективно використовували даних представників для вирішення власних інтересів. Ці факти описані як в історичних документах, так і в науково-публіцистичній та художній літературі. Зокрема, такими авторами, як В. Федько, К. Звонарьов, В. Сімонов, М. Семіряга, І. Панарін, А. Волошин

[29; 30, с. 28–34; 68; 137; 138; 175; 180; 219]. Але, незважаючи на значну кількість публікацій, мова йде лише про констатацію таких історичних фактів. Узагальнений досвід використання етнічних груп відсутній, хоча відомо багато прикладів успішного вирішення державних інтересів саме завдяки представникам національних меншин окремих країн [119; 190, с. 96–101; 219]. Наочними прикладами використання етнічних груп за кордоном в інтересах держави є діяльність таких країн як Німеччина, Китай, Азербайджан, Сирія, Іран, Індія, Ізраїль, Вірменія.

Німеччина накопичила чималий досвід використання своїх етнічних груп в цій сфері. К. Звонарьов у книзі «Агентурна розвідка» описує, що на початку ХХ ст. дана країна почала активно використовувати німецьких поселенців у різних країнах світу в своїх інтересах. За даними 1904 року, в Привіленському краї було 500 000 німців, тобто 5 % усієї чисельності населення краю, в Гродненській, Козенській і Віленській губерніях – 40 000, тобто 2 %, і Подільській – 15 000, тобто 0,5 % населення. Всього в Росії проживало близько двох мільйонів німців [68, с. 400].

Поселення німців-колоністів формувалися за суворим та заздалегідь створеним планом. Наприклад, успішно замаскована політика німців розташувала своїх колоністів уздовж залізниць, на узбережжі Вісли, по дорозі через Плоцьк та Новогеоргіївськ до Варшави, оточила своїми «очима і вухами» з усіх сторін Івангород. Колоністи захопили в свої руки всі найважливіші пункти та воєнно-стратегічні шляхи в Литві, на Волині та Поділлі. Уздовж шосе, на ділянці Київ – Брест-Литовський вздовж Поліських та Південно-Західних залізниць німецькі колонії утворили неперервний ланцюг. Навколо Дубно розмістилося дещо на зразок суцільної німецької області, яку заселяли німці в кількості 307 000 чоловік. Навколо ковенських фортів, у Ковенському і сусідніх з ним повітах проживало близько 15 000 німецьких колоністів. Між окремими фортами ковенської фортеці, табором та залізничним мостом на річці Німані знаходилося близько десятка фабрик, які належали німецьким підданам. Земельні ділянки навколо Ковно

та його фортів були куплені німцями. Кваліфікувати все це як випадкове явище неможливо [68, с. 401]. Німці-поселенці не ополячилися та не обрусіли навіть у четвертому поколінні. Вони зберегли свою мову та звичаї [236; 255]. І це не дивно, оскільки, за словами І. Левіна, один із німецьких дослідників минулих часів не посоромився проголосити гасло: «Розмовляйте німецькою за кордоном і не забувайте ніколи, що ви німці, бо інакше Германська імперія ніколи не здійснить свого світового призначення» [68, с. 401].

Готовність німецьких колоністів служити Німеччині й дисципліна, якої вони дотримувалася, могли б здатися дивними, якби не була відома незвичайна діяльність деяких берлінських закладів. Для заохочення «патріотичного почуття» Берлін коштів ніколи не шкодував. З року в рік колоністам видавали по декілька десятків агітаційних брошур у величезній кількості екземплярів та надавали всілякі пільги при поїздках на певний час до Німеччини. Їм же посилали німецькі газети і видавали допомогу з коштів німецького шкільного союзу. Серед німців-колоністів існувало багато нелегальних союзів та товариств не тільки економічного, культурно-просвітницького та спортивного характеру, але й політичних. Наприклад, у Лодзі існували цілий ряд антипольських союзів, таких як «Союз допомоги німцям – німецьким підданам», співочі, гімнастичні, стрілецькі товариства. «Стрілецьке товариство» було цілою мережею організацій, до складу яких входили загони обмундированих, навчених та забезпечених зброєю стрільців. Якщо не всі ці колоністи, то частина їх так чи інакше були інформаторами німецької розвідки, цілою організованою армією агентів, що займали в Росії посади управляючих, лісничих, вчителів, самостійних промисловців, продавців та навіть різноробочих.

Кожен німецький офіцер у відставці і унтер-офіцер називав себе «Königlicher Informater» (королівський інформатор). За німецьким уявленням це була дуже почесна посада. Інформатор вважався цілковито приватною особою. Він не був зобов'язаний вникати в таємниці іншої держави, на

території якої проживав, не повинен був будь-кого підкуповувати або про щось довідуватись. Він був лише зобов'язаний, як вірнопідданий та колишній військовий, слідкувати та помічати, що навколо нього знаходиться та відбувається. Кожен такий інформатор мав свою ділянку. Він повинен був придивлятися до місцевих умов і повідомляти про те, що не можна було дізнатися із найдокладніших карт. Інформаторів час від часу викликали до Німеччини для повторних вправ і в цей час вони здавали звіти про свої території. Від них вимагали детальних відомостей про стан територій в усі пори року, про населення, про те, де знайти надійних людей, які покажуть запаси продуктів, зможуть служити ходоками, провідниками тощо. Про все це інформатори повинні були знати в найдетальніших подробицях [68, с. 402].

Однак, не тільки Росія піддавалась такій посиленій увазі німецьких підданих. Так, за словами У. Черчилля, в Англії справи в цьому відношенні були не кращими: «З тих пір, як я прийняв портфель морського міністра, я весь час, щоденно бачив докази і прояви енергійного шпіонажу, що проводився Німеччиною в нашій країні. Величезна кількість таємних німецьких агентів із року в рік безперервно і наполегливо працювала над тим, щоб здобути різноманітні відомості про британський флот та його організацію. Але й цього було замало: крім професійної розвідки, кожен нікчемний лейтенантик Німеччини намагався заслужити милість свого начальства тим, що брав відпустку, приїздив до Англії і докладно повідомляв потім про все, що він міг там дізнатися» [68, с. 403]. Головні зусилля німецька розвідка в Англії приділяла флоту. До моменту оголошення війни на англійських торгових суднах служило більше 10 000 матросів, механіків та інших службовців – німецьких та австрійських підданих.

У Франції було аналогічне становище. Так, наприклад, одна французька газета звертала увагу влади на той факт, що «в паризьких готелях знаходяться на службі до 40 000 німців у якості кельнерів і прислуги. Пояснити подібне явище простою випадковістю – навряд чи можливо», –

відзначала газета [68, с. 403]. У 1914–1918 роках частково підтвердились ці підозри: у листопаді 1914 року лише в Кале французькою контррозвідкою було заарештовано 230 німецьких агентів, з яких більшість було розстріляно.

Таким чином, можна зробити деякі висновки щодо особливостей використання Німеччиною етнічних груп за кордоном в інтересах держави на початку ХХ ст.:

- чітка, завчасно запланована організація поселень на стратегічно важливих напрямках;

- допомога у працевлаштуванні німецьких емігрантів на стратегічні об'єкти, матеріальне, інформаційне та духовне забезпечення їх життєдіяльності;

- державна пропаганда почесності й необхідності даної діяльності етнічними німцями;

- чітке розмежування сфер відповідальності етнічних німців по конкретних стратегічних об'єктах (іноді на досить незначні), що сприяло добуванню більш детальної і повної інформації.

У використанні етнічних німців у більш пізній період мали місце деякі особливості, які теж описані в науково-публіцистичній літературі. Так, у статті В. Сімонова «Ліквідація АРСР німців Поволжя» наголошується, що Німеччина – це держава, яка воювала протягом усієї своєї історії і в кінці 30-х років ХХ ст. володіла найбільш боєздатною армією і однією з найсильніших розвідок. Аналізуючи історичні факти, можна зробити висновок, що військово-політичне керівництво цієї країни використовувало агентурні розвідувально-диверсійні заходи при підготовці військового вторгнення в СРСР. Тим більше, що відносно Росії німецькі аспірації щодо лінії таємної дипломатії і розвідки ніколи, і особливо за радянських часів, не згасали. Так, при розробці планів Другої світової війни гітлерівці активно використовували націоналістичну карту, про що свідчать, наприклад, документи з так званої «зеленої папки» Альфреда Эрнста Розенберга, зміст якої вперше широко оприлюднили в ході Нюрнберзького процесу над

головними німецькими воєнними злочинцями. Колабораціоністські елементи рекрутувалися серед різних народів, навіть серед тих, щодо яких проводилася політика тотального знищення [180].

Аналіз історичних документів, науково-публіцистичної та художньої літератури доводить, що серед російського населення в роки Другої світової війни було чимало спільників німецько-фашистських окупантів, зокрема, генерал А. Власов і його сподвижники, учасники численних військових і поліцейських формувань з числа осіб, незадоволених радянською владою або тих, які зазнали від неї репресій тощо. Наприклад, згідно вищезазначеної статті В. Сімонова, восени 1941 року в західних районах Орловської області (65–70 км на південь від м. Брянська) виникло так зване «локотське самоврядування» або «Локотська республіка» з центром у селищі Локоть, що отримала з 19 липня 1942 р. статус округу. У числі співробітників її адміністрації були колишні голова райвиконкому, голова колгоспу, завідувач районного відділу народної освіти і навіть член Всеросійського центрального виконавчого комітету. Локотське самоврядування, що функціонувало під заступництвом командувача другою танковою армією Вермахту генерал-полковника Р. Шмідта, організувало соціально-економічний і культурний розвиток території округу. Видавалася власна газета «Голос народу», функціонував міський художньо-драматичний театр, діяла мережа лікувально-медичних установ і навіть соціальні будинки для дітей-сиріт. Самоврядування було господарсько-незалежним, обходилося без дотацій і здійснювало постачання продукції німецькій стороні. Крім того, з місцевого населення для боротьби з партизанами були організовані 5 полків (14 батальйонів), що об'єднували 8020 бійців при 24 одиницях бронетехніки, включаючи бронепоезд. З урахуванням «активістів-добровольців», які могли бути залучені у разі необхідності, реальна чисельність сил самооборони становила близько 20 тис. людей [180]. Також, згідно історичних даних, перед нападом Німеччини на СРСР послом був призначений Ф. Шуленбург, який раніше очолював німецьку військову розвідку. Разом з тим, для

створення агентурної мережі логічно припустити імовірність використання періоду активного радянсько-німецького військово-технічного співробітництва у 20–30-ті роки ХХ ст. [180]. Незважаючи на успіхи своєї окупаційної політики, гітлерівці робили основну ставку на членів німецьких національних груп за межами рейху, тобто на етнічних німців, або «фольксдойче».

Роботі із закордонними одноплемінниками гітлерівці повсюдно надавали першорядного значення. Гасло «визволення» німецьких національних меншин у низці випадків передувало збройним вторгненням і захопленням чужих територій. Як зазначав у звинувальній промові на процесі над головними німецькими військовими злочинцями в Нюрнберзі американський генерал Т. Тейлор, нападам передувало «пожвавлення діяльності п'ятої колони». Її зовнішньополітичне забезпечення здійснювалося так званою «іноземною організацією НДСАП», більш широко відомою як «Аусландорганізаціон» (АТ), керівництво якої прагнуло до того, щоб «усі німецькі громадяни та особи германської раси, що проживають за кордоном, активно підтримували справу нацизму і таємно йому служили». Агенти «АТ» вербували німців із діаспор у ряди НСДАП, використовуючи при цьому пропаганду, терор і примус, насильно примушуючи їх брати участь у реалізації нацистських планів із підриву суверенітету держав свого проживання і в підтримці німецької агресії. Безпосередньо під керівництвом «Аусландорганізаціон» функціонували створені для прикриття її діяльності громадські організації «Народний союз німців за кордоном», «Союз німців Сходу», «Фольксдойче Міттельштелле» [180].

Головну роль у практичній організації п'ятої колони відігравав безпосередньо пов'язаний з німецькими діаспорами відділ групи «Д» Головного управління СС, який був більш широко відомий під назвою «німецький командний пункт». При вторгненні в конкретну держава він створював і готував диверсійні загони з місцевих жителів, перш за все етнічних німців, які зобов'язані були підняти збройне повстання проти

країни, де вони мешкають, і виступити передовим загonom агресивного наступу, надаючи допомогу німецьким військам. Додатковою функцією цього відділу була «германізація» окупованої території аж до постачання додаткових людських резервів для військ СС. Перший більш-менш численний набір етнічних німців у такі формування відбувся в Румунії у 1940 році. У ході другого набору рекрутували ще 1000 чоловік тієї ж національної належності [180].

У матеріалах судової справи Першого кримінальної сенату Верховного суду НДР від 20–27 і 29 квітня 1964 р., за звинуваченням нацистського злочинця Т. Оберлендера, говорилося про те, що з проживаючих за кордоном німців гітлерівським командуванням був сформований полк «Бранденбург». До його завдань належали захоплення військових, стратегічних, транспортних, промислових та інших об'єктів, що мають військове значення, і утримання їх у своїх руках до підходу передових частин вермахту. При цьому для маскування своєї дійсної належності використовувалися екіпірування й зброя противника. Зокрема, у ході наступу Німеччини на СРСР полком використовувалися предмети амуніції Червоної Армії і були сформовані окремі підрозділи з осіб, які володіють російською мовою [132, с. 259–260].

Інструкція МЗС Німеччини про порядок набуття громадянства на окупованих територіях від 19 травня 1943 р. наказувала приймати осіб, які за ознаками раси і здорової крові могли бути віднесені до «фольксдойче», до громадянства Німеччини [164]. Згідно цієї інструкції, такі особи використовувалися для допомоги армії і окупаційній владі, а також для колонізації окупованих територій, місцеве населення яких приписувалось примусово виселяти. Так було в ряді районів Литви та інших радянських республік, а 1942 року в цілях колонізації на південь від Житомира створили спеціальний район Хегевальд, заселений виключно «фольксдойче».

Етнічні німці активно допомагали рейху і нацистам у Бельгії, Угорщині, Данії, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії, СРСР.

Гітлерівці намагалися прищепити їм свідомість національної винятковості і того, що вони представляють керівне угруповання на окупованій території. «Фольксдойче», що знаходився на службі рейху, мав право на майно і коштовності виселених і страчених осіб. Це робилося в порядку «компенсації», бо, як вказувала «Загальна інструкція для всіх рейхскомісаріатів на окупованих східних територіях» від 08 травня 1941 р., «німецькому народові протягом багатьох століть у Східно-Європейських областях належать незвичайні досягнення» [179].

Як відзначає М. Семіряга у своїй книзі «Коллабораціонізм: Природа, типологія і прояви в роки Другої світової війни» (2000 р.), радянські етнічні німці вели себе по-різному. Були випадки, коли вони чинили опір окупаційній владі, зривали виконання їх розпоряджень, відмовлялися від прийняття німецького підданства. Це змусило Гімmlера 16 лютого 1942 р. пригрозити радянським одноплемінникам, що за відмову допомагати «фатерланду» вони будуть кинуті у в'язниці та концтабори [175, с. 396]. Однак «відмовна» поведінка не стала переважною. Випадків співпраці з окупантами спостерігалось значно більше. Наприклад, як пише генерал-лейтенант державної безпеки П. Судоплатов у своїй книзі «Різні дні таємної війни і дипломатії», 03 серпня 1941 р. в Ставку Верховного командування надійшло донесення Військової ради Південного фронту. У ньому говорилося, що під час військових дій на Дністрі німецьке населення обстрілювали з вікон будинків, сараїв, з городів радянські війська, які відходили. Було встановлено також, що 01 серпня 1941 р. жителі цих сіл зустрічали німецьку армію хлібом-сіллю. Донесення підписали командувач Південним фронтом генерал І. Тюленев, член Військової ради фронту корпусний комісар О. Запорожець і начальник штабу фронту Ф. Романов [180].

Згідно даних, наведених В. Сімоновим, значна частина радянських німців, яких не встигли депортувати, активно допомагали гітлерівцям. Їх колабораціонізм був спровокований репресивними заходами Державного

комітету оборони та НКВС, але ці радянські громадяни, знаючи і німецьку, і російську мову, політичну, економічну ситуації і звичаї в Радянському Союзі, надавали окупантам вагому допомогу. Тим більше, що в радянському законодавстві 40-х років ХХ ст. не існувало правової норми, яка б передбачала покарання у вигляді скасування автономної республіки або автономної області за колабораціонізм його титульного населення і примусової депортації цих етнічних спільнот в інші райони країни. І це, в свою чергу, «розв'язувало руки» радянським німцям у допомозі окупантам [180].

Необхідно зазначити, що й у Радянській Росії використовувались подібні методи залучення і використання етнічних представників. Так, радянська розвідка у 20–30-і роки ХХ ст. підшуковувала агентуру в білоемігрантських колах, незважаючи на політико-ідеологічні розбіжності й категоричне неприйняття більшістю їх представників радянської влади. Як приклад, генерал М. Скоблін і ряд інших прізвищ з числа першої емігрантської хвилі [180].

Таким чином, можна зробити певні висновки щодо використання Німеччиною етнічних груп в інтересах держави у 30–40 роки ХХ ст.:

- чітке, загальне управління етнічними групами;
- створення на території країни, що становить інтерес, прихованих збройних формувань;
- матеріальне заохочення та державна пропаганда вищої раси;
- використання прогалин у законодавстві, діючому на території країни, що представляє інтерес, задля розширення агентури.

У роботі спецслужб Китаю мають місце свої особливості щодо використання етнічних представників в інтересах держави. Серед китайців поширеним є прислів'я: «Кожний може шпигувати – кожен повинен добувати інформацію». Тобто, за китайським уявленням, цей вид діяльності є цілком природнім. Особливість формування китайських етнічних груп за межами національного ядра, як правило, полягає у створенні ними «чайна-

таунів» (у перекладі з англійської – китайське місто) – населених китайцями кварталів у некитайських містах. Вони існують в американських, європейських містах, а також у Південно-Східній Азії.

Після того як корінні жителі відчули їхній економічний вплив, особливо сильний тим, що китайці виявилися єдиним організмом у своїй етнічній індивідуальності, що не змінюється, їх стали боятися й ненавидіти. Тому місцеве населення не втрачає нагоди образити, принизити мешканців «чайна-таунів» або навіть фізично розправитися з ними. У відповідь не тільки для захисту, а й для поповнення «бюджету» громади, китайці створювали таємні спільноти, що діяли і як невидимі уряди, і як бойові загони, здатні боротися проти «чужинців». Вони розправлялися із кривдниками, а також будь-якими шляхами, у тому числі грабежами, зміцнювали свою «матеріальну базу» [163].

Важливим нововведенням китайських спецслужб у даній сфері є використання китайської діаспори у стратегічних масштабах: збір відносно невеликої за обсягом інформації значною кількістю осіб та подальша її ретельна обробка. Слід зауважити, що китайські спецслужби віддають перевагу роботі зі значною кількістю осіб, які знаходяться в іноземних державах протягом короткого часу тому, що таким чином дані органи мають значні можливості для безпечного залучення власних громадян до співробітництва. Як правило, до цієї категорії осіб відносяться: студенти, вчені, представники китайської інтелігенції. Через чисельні китайські діаспори розвідка КНР проникає в державний апарат, ЗМІ і органи влади багатьох країн [163].

Як зазначає І. Панарін, значні успіхи китайських спецслужб у використанні власної діаспори мають місце на території США [138]. Для прикладу, до теперішнього часу чисельність китайської діаспори в США – близько 13 млн чоловік. Основна її частина зосереджена на Тихоокеанському узбережжі, де китайські спецслужби мають настільки сильні позиції, що американські спецслужби не в змозі повністю контролювати китайську

активність у таких містах як Сіетл, Лос-Анджелес, Сан-Франциско, Х'юстон. Не виключено, що масові безпорядки в м. Сіетлі, пов'язані із проведенням у цьому місті наприкінці 1999 року форуму Всесвітньої торгівельної організації (ВТО), були інспіровані китайськими спецслужбами. Китайські теоретики зробили висновок про те, що результати холодної війни підтвердили правильність китайського підходу. В останні роки Китай домогся блискучих результатів в ході інформаційного протиборства зі США. Наочно це було продемонстровано після студентських хвилювань на площі Тяньаньмень у 1989 році, коли через ЗМІ до пересічних громадян була доведена інформація, що в Пекіні, Шанхаї та деяких інших великих містах діяли невеликі групи екстремістів і кримінальних елементів. Лідери Китаю переконали народ у тому, що заворушення інспірувалися США. Китайці тоді здобули першу перемогу в інформаційній війні проти США. Велику роль у цій перемозі відіграв ефективний інформаційний вплив на китайську діаспору в США і Західній Європі. Також китайцям вдалося повністю «переграти» американців у ході інформаційного протиборства в фінансовій сфері під час азіатської кризи 1997–1998 років [138].

Завдяки організованому китайськими спецслужбами потужному китайському лобі КНР вирішує на території США низку стратегічних завдань: забезпечує просування дешевих китайських товарів; стимулює ріст китайської діаспори за рахунок еміграції з материкового Китаю; добуває для китайської промисловості передові технології і наукові розробки; робить для США проблемним відкрите протистояння з КНР; сприяє здійсненню проникнення представників китайської діаспори в державні, правоохоронні, банкові та інформаційні структури [168].

Разом з тим, як відзначає І. Панарін, спецслужби КНР здійснюють тотальний контроль за ЗМІ країн тихоокеанського регіону. Значна кількість газет, теле- і радіоканалів придбані співробітниками китайської розвідки, а це дозволяє за допомогою контрольованих ЗМІ здійснювати активні заходи в розвідувальних цілях [138]. За матеріалами інформаційного агентства

«Славянский мир» 2000 року, серед особливих успіхів китайських спецслужб слід відзначити досягнення контролю над великими фінансово-кредитними установами азійського регіону. Через багатомільйонні китайські общини китайська розвідка проникла в державний апарат і правоохоронні органи азіатських країн і має можливість впливати на рішення (про вплив китайської діаспори можна робити висновки через той факт, що в Індонезії 3,5 млн китайців є власниками 73 % приватного капіталу країни, в Сінгапурі цей показник ще вищий, 75–80 % фінансових ресурсів, інвестованих в економіку КНР, пройшли через Гонконг). А Гонконг був перетворений китайською розвідкою на місце відмивання «брудних» грошей для подальшої передачі на материковий Китай [138].

Таким чином, можна зробити певні висновки щодо використання Китаєм власних етнічних груп за кордоном в інтересах держави: створення на території країни, що становить інтерес, особливо у великих містах, самостійних національних китайських угруповань; дозоване використання спецслужбами значної кількості представників китайської діаспори в різних країнах у стратегічних масштабах; короткострокове залучення своїх громадян за кордоном для добування інформації; використання наявних можливостей представників китайської діаспори щодо контролю за ЗМІ в інтересах держави; використання спецслужбами наявних можливостей представників діаспори контролювати фінансово-кредитні установи тощо.

Для визначення можливих напрямків використання представників національних меншин в інтересах держави доцільним є вивчення досвіду використання Азербайджаном своїх представників за кордоном, де практикується їх використання як спецслужбами, так і злочинними угрупованнями. Особливо це яскраво виражено в Росії, де сформувалася досить могутня азербайджанська діаспора. Офіційна чисельність російських азербайджанців станом на 2002 рік становила 621,5 тис. чоловіків. За оцінкою азербайджанського політолога А. Юнусова, з 1991 по 1997 роки до Росії із Азербайджану виїхало понад 1,5 млн чоловік [114; 115].

За словами А. Волошина, важливим напрямком діяльності спецслужб Азербайджану на території Росії є використання азербайджанської діаспори та інших азербайджанських етнічних груп з метою одержання грошових доходів представниками правлячого режиму, азербайджанськими спецслужбами в інтересах забезпечення політичної стабільності в Азербайджані [29].

Загальне керівництво роботою азербайджанської діаспори здійснює особисто президент країни, безпосереднє – підрозділи служби безпеки. Певні довірені особи І. Алієва, що діють незалежно одна від одної й від державних спецслужб Азербайджану, мають власні напрямки роботи. До консультування залучаються представники інтелігенції, ділової еліти, лідери різних угруповань, що проживають в Азербайджані, Росії, Європі, США [29].

За словами А. Волошина, у середовищі азербайджанської діаспори створені структури, які виконують наступні функції: загальне керівництво по регіонах; адміністрування по окремих напрямках діяльності (продовольство, нафта, робота з органами МВС РФ у центрі й на місцях); внутрішнє правосуддя; розвідка й лобювання політичних та економічних питань; контррозвідка; підтримка взаємин з іншими угрупованнями; збір податків у своєму середовищі й на «підконтрольній території» з «чужих»; силова підтримка (бойовики); організація вбивств (ліквідатори); ведення внутрішньої (усередині діаспори) пропаганди; ведення цільових зовнішніх пропагандистських операцій через неазербайджанські канали й на неазербайджанців [29].

Робота всіх цих структур координується з території Азербайджану із залученням працівників посольства Азербайджану й інших офіційних установ республіки на території Росії. Вся територія Росії поділена на операційні зони. Центральні й місцеві органи влади Росії розподілені як «об'єкти» постійного або можливого «впливу» (шляхом підкупу, маніпулювання, шантажу та ін.). До діяльності з використання азербайджанської діаспори в Росії також причетні співробітники посольства

США в Азербайджані, Туреччині, Ізраїлі, співробітники центрального апарату ФБР США й деяких регіональних відділень у США. Важливу роль відіграють співробітники ЦРУ, орієнтовані на регіони Європи, Туреччини, Ірану, Закавказзя, Росії.

Оточення І. Алієва й підтримуючих його угруповань вважають, що створена ними система діяльності по відношенню до Росії дозволяє ідеологічно, політично й економічно забезпечити територіальну цілісність Азербайджану, його політичну стабільність, наявність довгострокових політично впливових й економічно могутніх союзників і друзів, сформувані історичну перспективу для держави [29]. Для режиму влади клану І. Алієва і його оточення безсумнівним досягненням вважається те, що за минулий час вдалося вирішити демографічні й економічні проблеми Азербайджану за рахунок економічних, природних, територіальних ресурсів Росії, заручитися підтримкою ззовні, у першу чергу США та Туреччини [29].

Представники режиму І. Алієва не бачать іншого способу забезпечення стабільності усередині Азербайджану, крім шляху постійного поповнення своєї діаспори в Росії та розширення масштабів загальної азербайджанської етнічної експансії, оскільки, на їхню думку, це дозволить завоювати нові території і ресурси для свого етносу. Азербайджанські лідери впевнені в тому, що досягнуто такі політичні, економічні й демографічні реалії, які гарантують відсутність будь-якої протидії з боку центральної й місцевої російської влади. На їхню думку, ці реалії вже забезпечили постійне використання значних ресурсів Росії в інтересах Азербайджану і функціонування його діаспори для забезпечення заходів у розвідувальних цілях.

Для оцінки ефективності своєї політики азербайджанські лідери використовують наступні показники: сукупний дохід населення Азербайджану й азербайджанської діаспори; чисельність діаспори в Росії; доходи діаспори, що перераховуються офіційно в Азербайджан; вартість нерухомості, контрольованої на території Росії; вартість сукупного бізнесу

діаспори на території Росії; демографічні показники в районах стихійної й організованої колонізації; кількість і відсоток етнічних азербайджанців у середніх, вищих навчальних закладах, у силових органах Росії і їхніх закладах, на державних посадах, у великому і малому бізнесі [29]. Як зазначає А. Волошин, при збереженні сформованої системи взаємин Росії й Азербайджану ворожа діяльність спецслужб Азербайджану по відношенню до Росії буде підсилюватися. Будуть зростати масштаби діяльності спецслужб США з посилення антиросійського компонента в діяльності уряду Азербайджану й азербайджанської діаспори в Росії [29].

Таким чином, серед напрямів використання діаспори Азербайджану в інтересах держави, основними є наступні: використання етнічних груп у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; вплив за допомогою етнічних груп на органи влади; чітке, загальне організаційне керівництво етнічними групами в певній країні урядом Азербайджану; постійне оновлення і розширення агентури за рахунок залучення нових представників етнічних груп.

В історичній практиці існує залучення до співпраці з спецслужбами представників інших діаспор. Наприклад, у статті «Європа – плацдарм мусульманських розвідок», що опублікована в газеті «Еврейский мир» у грудні 2004 року, йдеться про те, що спецслужби Сирії й Ірану взяли під контроль європейську мусульманську діаспору, готуючи потужні теракти, зокрема проти єврейських об'єктів. Європейська неурядова організація «Продемократичне лобі» (The Pro-Democrasy Lobby) заявляє, що ситуація з переселеними в країни ЄС близькосхідними мусульманськими громадами стала критичною [52]. Як наголошується у згаданій статті, активісти організації «Продемократичне лобі» відзначають, що сирійська розвідка практично повністю взяла під контроль громаду біженців із Сирії. Іранська ж розвідка зуміла настільки глибоко впровадити своїх агентів у перську діаспору, що нові біженці з Ірану просто цураються своїх співвітчизників, що давно живуть у Європі. Вони побоюються «нарватися» на резидентів із

«країни витоку», які можуть завербувати їх, загрожуючи життю або тиснучи на родичів, що залишилися в Ісламській республіці.

Залучення спецслужбами осіб із діаспори можливе для виконання терактів. Зокрема, за даними офіційних європейських джерел [52], варіант повторення терактів, типу буеносайресовських, дуже ймовірний. Наприклад, у 1992 році іранська розвідка за допомогою завербованих у перській діаспорі Аргентини агентів ініціювала теракт в ізраїльському посольстві, а у 1994 році – у єврейському общинному центрі. У результаті цих вибухів загинули 116 чоловік [52]. У «Продемократичному лобі» відзначають, що сирійська розвідка також може готувати подібні акції. Її агенти залякують экс-сирійських й экс-ліванських громадян, загрожуючи тим, хто наслідуються вступати в будь-які контакти із представниками єврейської громади в Європі. Сирійські агенти загрожують навіть представникам курдських громад. За даними «Продемократичного лобі», уже було кілька випадків убивств сирійськими й іранськими агентами нових громадян Європи, однак всім цим агентам вдалося спокійно залишити територію ЄС [52].

Проблема використання терористами міграційних потоків стоїть сьогодні перед багатьма державами. Вона значно впливає на міграційну і економічну політику, а також на політику по відношенню до інших країн. Згідно з даними служб безпеки ряду західних країн, сьогодні спостерігається зростання чисельності завербованих терористами громадян Європи іноземного походження та іммігрантів із країн Близького і Середнього Сходу (що, тим не менш, цілком може бути пов'язано з розширенням доступу до інформації про терористів після 11 вересня 2000 р.). На думку відомого французького політолога і фахівця з ісламу Ж. Кепеля, на Заході почалася «боротьба за уми мусульман» – не менш масштабна, ніж на Близькому Сході [181]. Представники американських спецслужб стверджують, що вербування осіб, які мають можливість законно перебувати на території

США і країн Євросоюзу, є одним із пріоритетних завдань при підготовці терористичних актів у західних країнах [181].

Поряд із негативними прикладами використання діаспор можна виділити й позитивні. Йдеться, зокрема, про операцію «Ентеббе» (пізніше дана операція одержала неофіційну назву «Йонатан», на честь підполковника Йонатана Нетаньяху, командира групи ізраїльського підрозділу, який загинув під час операції з визволення заручників у головному міжнародному аеропорту Республіки Уганда «Ентеббе» 04 липня 1976 р.). 26 червня 1976 р. бойовики пропалестинських організацій захопили пасажирський літак компанії «Ейр Франс», що слідував рейсом Тель-Авів – Париж. За наказом терористів літак здійснив посадку в аеропорту «Ентеббе» поблизу столиці Уганди Кампали, пасажирів з ізраїльськими паспортами, єврейськими іменами та членів екіпажу взяли в заручники а решту пасажирів відпустили. Захоплення заручників було здійснено з метою змусити уряди низки держав звільнити ув'язнених, які перебували у в'язницях на територіях Ізраїлю, Франції, ФРН, Швейцарії та Кенії. Керівництво Армії оборони Ізраїлю за тиждень розробило спецоперацію з визволення заручників, але зіткнулося з проблемою забезпечення повітряних коридорів, оскільки суміжні з Угандою держави відмовлялися надати повітряний простір. Крім того, ізраїльські літаки не могли без дозправки долетіти до аеропорту «Ентеббе». Тому без ефективних дій МЗС визволити заручників було неможливо. І рішення було знайдено за допомогою єврейської діаспори, яка проживала у столиці Республіки Кенія Найробі та активно долучилася до переговорів з владою Кенії. В результаті Ізраїлю вдалося домогтися дозволу кенійців і бойові літаки ЦАХАЛ (Армія оборони Ізраїлю) змогли дозаправитися в міжнародному аеропорту імені «Джомо Кеніати» та долетіти до аеропорту «Ентеббе», де група ізраїльських командос успішно виконала завдання з визволення заручників [41].

Використання діаспори практикують і українські спецслужби. Наприклад, при звільненні українських моряків із судна «Фаїни» були задіяні

українські представники сомалійської діаспори. З цього приводу в своєму інтерв'ю газеті «Україна молода» директор Департаменту протидії міжнародному тероризму і організованій злочинності Служби зовнішньої розвідки України генерал О. Христенко сказав: «Саме наші співробітники у деяких країнах Європи, Америки та Африки знайшли потрібних людей із сомалійської діаспори, коли йшлося про звільнення «Фаїни». Це неабияк посприяло звільненню наших моряків» [223].

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що використання представників етнічних груп в життєво важливих інтересах країни походження не тільки можливе, але й досить ефективно, і є однією з основних сфер діяльності більшості спецслужб провідних країн світу. Систематизація основних підходів до використання представників діаспори іноземними спецслужбами дозволяє виокремити наступні напрями: завчасно запланована організація поселень діаспори; працевлаштування представників діаспори на стратегічно важливі об'єкти; всебічне забезпечення життєдіяльності діаспори; постійне вивчення політичної життєдіяльності країни, що становить інтерес за допомогою представників діаспори; створення на території такої країни власних установ. Особливостями використання представників діаспори в інтересах держави іноземними спецслужбами є: чітке розмежування сфер відповідальності по конкретних важливих об'єктах; використання недосконалості законів країни, що становить інтерес; заселення цілих кварталів представниками однієї етнічної групи у великих містах.

Діаспори відіграють значну роль у фінансових справах. Оскільки їх представники відчують себе чужинцями в країні проживання, вони прагнуть підтримувати одне одного. В результаті фінансові об'єднання, що складаються з членів діаспори, виявляються найчастіше більш ефективними, ніж місцеві фінансові інститути. У середині етнічних спільнот складаються особливі економічні правила: гроші позичають під малий відсоток або зовсім безвідсотково по знайомству, адже успіх одного члена діаспори часто

спричиняє позитивні наслідки для всіх [93]. Основну частину зароблених грошей члени діаспори просто пересилають на батьківщину своїм сім'ям. При цьому економіка держави-господаря страждає, позаяк з неї виводиться капітал, а батьківщина мігрантів, навпаки, отримує значні фінансові впливання. Наприклад, за таким принципом у Росії діють діаспори із Середньої Азії, частково азербайджанська і вірменська (т. зв. «заробітчанські» діаспори) [93]. Переведення грошових накопичень, здійснені китайцями на їхню етнічну батьківщину є феноменом, що існує стільки ж часу, скільки і сама китайська діаспора. В останні роки вивіз капіталів через китайську діаспору став особливо значним: інвестиції зарубіжних китайців у КНР більш ніж у два рази перевершують інвестиції Китаю в країни АСЕАН, в той час як китайські інвестиції складають менше 5 % всіх іноземних прямих інвестицій у зазначені країни [101].

Важливим напрямом впливу діаспори на фінансові потоки є перехоплення управління фінансами і промисловістю. Найвагомішого успіху в даній сфері досягли китайці. Їх діаспора – найбільша на Землі. Китайських емігрантів, так званих хуацяо, в світі налічується близько 40 мільйонів. Століттями вони розселялися спершу по Південно-Східній Азії, а потім по Європі та Америці. Поступово китайська діаспора стала невід'ємною частиною більшості світових столиць і прибережних міст. При цьому, на відміну від багатьох інших емігрантів, китайці ніколи не поривали зв'язку з батьківщиною, завжди відчуваючи себе частиною свого народу. Найбільш вражаючих успіхів китайські емігранти домоглися в Малайзії. Етнічні китайці складають чверть населення цієї країни і майже цілком контролюють її економіку. Схожа ситуація в Таїланді і на Філіппінах – там відсоток етнічних китайців менший, але під їхнім контролем перебувають ключові підприємства і банки. Вважається, що саме фінансові потоки, які хуацяо зуміли спрямувати в Китай, значною мірою зумовили зростання китайської економіки. Зарубіжні китайці забезпечили 60 % усіх інвестицій в народне господарство КНР, причому саме тоді, коли Китай найбільше цього

потребував – на самому старті реформ. За деякими підрахунками, за перше десятиліття реформ хуацяо вклали в економіку КНР більше 800 мільйонів доларів [93].

Не лише китайська діаспора надає фінансову допомогу своїй батьківщині. Так роблять практично всі діаспори, включаючи і другу за величиною – індійську. Свого часу британці активно використовували індійців як найману робочу силу, і таким чином індійські діаспори виникли в найнесподіваніших місцях. Після здобуття незалежності Індія почала активну роботу зі співвітчизниками за кордоном, перетворивши діаспори в центри впливу. На відміну від китайців, індійці легше інтегрувалися в місцеве оточення – практично всі вони володіють англійською мовою. Великі індійські колонії склалися у США і у Великій Британії [93].

Усі «заморські співвітчизники», як їх називають в Індії, діляться на так званих «індійців за кордоном» (non-resident Indian, NRI), тобто громадян, які є громадянами Індії і водночас живуть і працюють в іншій країні упродовж шести місяців чи більше, і «осіб індійського походження» (person of Indian origin, PIO), тобто етнічних індійців або осіб, які мають індійських предків, які або самі, або їхні предки народилися в Індії, але не є при цьому громадянами Індії, або індійців, які взяли громадянство іншої країни. З кожною з цих груп проводиться окрема робота, причому друга група розглядається зі зрозумілих причин як більш перспективна. До найвідоміших представників даної групи відносяться, наприклад, глава Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) Раджив Шах, колишній президент Сінгапуру Селлапан Раманатхан, губернатор Луїзіани Бобі Джиндал. Навіть будучи повністю лояльними країні перебування, члени діаспори так чи інакше сприяють просуванню індійських інтересів. Індійська інтеграція, проте, не завжди проходить успішно. Для жителів багатьох країн індійці залишаються небажаними чужинцями. Так, наприклад, коли в ході виборів на Фіджі прем'єр-міністром цієї острівної країни став етнічний індієць

Махендра Чодхрі, незадоволені військові організували переворот під прапором захисту інтересів місцевого населення [93].

Історія багата прикладами, коли діаспори брали чи продовжують брати активну участь у політичному житті країн проживання. Такі великі держави як Китай та Індія здатні й без допомоги діаспори вирішувати свої проблеми. Але для невеликих країн наявність діаспорних громад стає життєво важливим чинником. Як характерні приклади можна навести ізраїльську і вірменську діаспори. У США ізраїльська діаспора дуже сильна, в її середовищі діють численні формальні і неформальні організації. Ізраїльська діаспора активно і цілком легально лобіює інтереси Тель-Авіва, і в силу того, що етнічні євреї широко представлені в політиці, бізнесі та медіа, успішно доносить думку Ізраїлю і відстоює його позицію серед американських правлячих кіл. Наприклад, активно діє Американсько-ізраїльський комітет громадських зв'язків, що ставить за мету проведення проізраїльського курсу в зовнішній політиці США.

Аналогічно працюють і представники вірменської діаспори, яку З. Бжезинський охарактеризував як одне з найбільш успішних етнічних лобі в США. У цій країні діє відразу кілька впливових груп, серед яких провідними є «Вірменський національний комітет Америки» і «Вірменська Асамблея Америки». В обох партіях – і Демократичній, і Республіканській – існують вірменські поради, а в нижній палаті Конгресу працює вірменський кокус. Високий рівень впливу вірменської діаспори визначається поряд з іншим специфікою президентських виборів у США: основна маса американських вірмен проживає в Каліфорнії, яка виставляє для голосування 55 вибірників – більше, ніж будь-який інший штат.

Характерним прикладом діяльності вірменського лобі є прийняття 907-ї поправки у 1992 році, згідно з якою Вашингтон оголосив про відмову в наданні допомоги Азербайджану. Ухвалення 907-ї поправки, безумовно, стало найбільшою перемогою вірменської діаспори США та її лобістських організацій і груп. Ця діаспора має потужний вплив у США. Вперше

провірменська лобістська організація була створена на початку ХХ ст. Уже тоді Американський комітет за незалежність Вірменії активно брав участь у налагодженні американо-вірменських контактів і вніс чималий внесок у те, що США визнали де-факто незалежність Вірменії у 1920 році, одночасно відмовившись визнати Азербайджан.

На даний час у США, за різними оцінками, проживає від 800 тис. до одного мільйона етнічних вірмен. Ця далеко не найбільша етнічна громада прекрасно організована і згуртована, має свої власні структури, засоби масової інформації, є соціально та політично активною і, як наслідок, має серйозні важелі тиску на органи виконавчої і законодавчої влади, громадську думку. Ще до початку вірмено-азербайджанського конфлікту представники вірменської діаспори в багатьох країнах світу, і в першу чергу в США, започаткували кампанію, яку американські політики і журналісти назвали «зразком політичної пропаганди та лобізму» [165].

Нині уряд Вірменії, на відміну, наприклад, від керівництва Казахстану, зацікавлений у збереженні вірменської діаспори на своїх місцях, при цьому активно використовуючи її фінансові та організаційні ресурси в інтересах Республіки Вірменія. Зокрема, багато в чому зусиллями вірменської діаспори США і Франції ці країни визнали геноцид вірмен 1915–1916 років, а діяльність вірменських діаспор Франції і Бельгії, а також (меншою мірою) інших європейських країн призвела до блокування вступу Туреччини в ЄС до врегулювання питання з геноцидом вірмен [12].

Директор «Євразійської мережі політичних досліджень» В. Меркушев 22 липня 2015 р. на зустрічі за круглим столом «Вплив діаспор на внутрішню і зовнішню політику» зазначив: «У світовій практиці бували випадки, коли діаспори, голосуючи на виборах (країни свого походження, а не проживання) визначали, хто буде президентом. Наприклад, діаспора хорватів, які живуть в Америці, фактично вибрала президента Хорватії» [43]. До цієї проблеми привертає увагу й колишній радянський розвідник, а нині американський фінансовий аналітик Ю. Швець, який зазначив стосовно позиції української

діаспори США на президентських виборах, що Україна стала однією з причин програшу Бушем-старшим президентських виборів 1993 року Біллу Клінтону. Справа в тому, що у серпні 1991 року президент Дж. Буш відвідав Київ, де закликав Україну залишатися в складі СРСР. Потім цю промову у Вашингтоні назвали «Kiev Chicken» (або «котлета по-київськи»). І саме вона привела до того, що на президентських виборах 1993 року українська діаспора США дружно проголосувала за Б. Клінтона, хоча традиційно підтримувала республіканців. І саме ці голоси відіграли критично важливу роль у поразці Дж. Буша. Так що президентська гонка в США – хороший час для роз'яснення позиції України щодо життєво важливих для неї питань [229].

Звичайно, список діаспор не вичерпується вищенаведеним. Так, антиросійська позиція Канади з багатьох питань пояснюється саме тиском потужної української діаспори. Навіть результати такого далекого від політики заходу, як Євробачення, визначаються часто голосами переселенців, які голосують за країну своїх предків [93]. Відповідно останніми роками спостерігається зміна способу мислення. Багато економістів та політичних експертів сприймають еміграцію кваліфікованих кадрів не як втрату, а як можливість для отримання нових торгових та інвестиційних проектів і нових знань. Більше того, міграція підвищує кваліфікацію місцевих кадрів, оскільки надія на одержання добре оплачуваної роботи з хорошими умовами праці за кордоном стимулює населення до вступу в професійні навчальні заклади.

У книзі І. Каганця «Арійський стандарт: Українська ідея епохи Великого Переходу» (2004 р.) висвітлюється досить цікава інформація стосовно зарубіжних українців. Зокрема, привертається увага до думки колишнього радянського розвідника О. Гордієвського, який зазначає, що, як тільки Україна стала незалежною, з погляду розвідки, вона отримала шанс стати потужною державою. І справа не в тому, що українська діаспора дуже чисельна – чисельність єврейської діаспори приблизно того ж порядку. Справа в її якості. Якщо головною сферою застосування життєвої енергії

євреїв є бізнес і фінанси, то українці – це передусім учені, інтелектуали, радники, експерти, як при бізнесових, так і при державних структурах та всіляких «мозкових трестах». Займаючи цю екологічну нішу, вони мають дещо менший доступ до «живих грошей», але володіють значно важливішим – одухотвореним інтелектом, який за бажання і правильної організації можна конвертувати у будь-які гроші.

Наведені приклади показують, що діаспора може стати ефективним інструментом лобювання інтересів країни походження. Вона, зокрема, може забезпечувати компаніям із країн походження доступ до технологій і знань через професійні об'єднання (наприклад, Асоціація Ганських лікарів і стоматологів у Сполученому Королівстві), відряджати експатріантів у країни походження, забезпечувати дистанційне навчання і повернення (в основному на короткий термін) емігрантів, які підвищують свою професійну кваліфікацію. Використовувати знання та навички діаспор можна шляхом створення мереж з обміну знаннями. Деякі ініціативи включають програми наставництва-спонсорства в певних секторах або галузях, спільні дослідницькі проекти, механізми експертної оцінки, віртуальне повернення (через дистанційне та електронне навчання), а також короткострокові візити і відрядження. Для того, щоб підвищити користь від цих заходів, країнам доведеться проводити дослідження кадрових ресурсів, доступних у їх діаспорі, створювати активні мережі й розвивати конкретні види діяльності та програми. У відповідності з цим зазначена діяльність набуває неабиякої актуальності й для України. Насамперед, як важливий напрям забезпечення її державного суверенітету і зміцнення основ національної безпеки.

Висновки до Розділу 1

Аналіз у першому розділі джерельної бази, класифікаційних ознак поняття «діаспора» та спроба обґрунтування співпраці з цією категорією

населення з метою забезпечення процесу демократизації українського суспільства дозволив з'ясувати наступне.

Визначальними рисами діаспори є співвіднесення власної долі з долею своєї батьківщини та її народу; участь у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесах «материнської» землі, ретрансляція її основних цінностей; забезпечення своїй батьківщині позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем рідної країни за рахунок залучення інтелектуального потенціалу представників діаспорних громадських об'єднань.

Задля посилення ролі України у світовому співтоваристві, досягнення певних раціональних політичних і економічних цілей, захисту її національних інтересів важливе значення має встановлення дружніх і тісних стосунків з країнами проживання зарубіжних українців. З цією метою необхідно нагромаджувати знання про закордонні спільноти, їх життєдіяльність, психологічні особливості, суспільні, політичні, етнокультурні процеси, досягнення і внесок у розвиток суспільств країни походження та країни проживання.

Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню діаспори, актуальним залишається питання формулювання інтегрованого, універсального визначення поняття «діаспора», яке має відображати як природу цього явища, так і особливості, що відрізняють його від етнічної меншини, общини тощо. Виходячи з вищезазначеного, можна сформулювати інтегроване визначення поняття «українська діаспора» як сукупності осіб українського походження («світового українства»), які в силу історичних обставин, що зумовили масштабні еміграційні процеси, опинилися і проживають за межами України; які зберегли відчуття спільності власних інтересів із загальнонаціональними інтересами своєї батьківщини, розуміння власної долі як такої, що невід'ємна від долі свого народу; і яким властиве прагнення щодо збереження власної етнічної ідентичності,

примноження сукупного соціально-культурного надбання, намагання підтримувати на колективному та індивідуальному рівні зв'язки з країною свого походження.

Історико-політологічний аналіз української діаспори дозволяє систематизувати її визначальні класифікаційні ознаки: за характером утворення, за географією розселення, за особливостями формування, за чисельністю. За характером утворення діаспору умовно можна поділити на ту, що утворилася в результаті зміни кордонів (автохтонне населення) та ту, що утворилася в результаті еміграції. За географією розселення діаспору можна поділити на східну (українці в смузі етнічних східних кордонів, компактні етнічні масиви в Росії, Казахстані та інших пострадянських країнах) та західну (Північна Америка, Канада, Західна Європа). За особливостями формування виділяються старі, відносно молоді та новітні діаспорні утворення. За чисельністю можна виділити великі громади (з чисельністю понад мільйон – Північна Америка, Канада), середні (Аргентина, Бразилія), середньоевропейські (групи в суміжних з Україною західних країнах), відносно малочисельні (країни Західної Європи), незначні (Парагвай, Уругвай).

Співпраця з українською діаспорою спрямована на зміцнення національної безпеки держави, що означає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, державних інститутів, забезпечення сталого розвитку, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах суспільного розвитку. Систематизація досвіду використання потенціалу діаспори різними країнами із зазначеною метою засвідчує необхідність посилення уваги до наступних напрямів задіяння потенціалу закордонних українців: сприяння в інформаційному та духовному забезпеченні їхньої життєдіяльності; розвиток проукраїнських засобів масової інформації та науково-освітніх видань; використання етнічних груп, задіяних у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; залучення

своїх громадян за кордоном для добування й систематизації необхідної інформації; всебічна увага до забезпечення життєдіяльності діаспори в різних сферах суспільного розвитку країни її проживання.

Дбаючи про зарубіжних українців, захищаючи їхні інтереси, Україна дбає про власне майбутнє. Найбільша допомога діаспорі – це не стільки матеріальна, скільки моральна та політична її підтримка, насамперед шляхом визначення проблем зарубіжних українців як одного з пріоритетів зовнішньої політики нашої держави. Водночас діаспора – це середовище своєрідних посланців рідної землі в країнах поселення українців. Зарубіжні українці є носіями знань про Україну, вони внесли і вносять вагомий вклад у загальний розвиток культури, науки, мистецтва, літератури українського народу. Відповідно до цього, проведення досліджень проблематики української діаспори передбачає розробку рекомендацій для налагодження більш тісних стосунків України з державами, де проживають українці, розробки дієвих програм співпраці з ними, забезпечення більш ефективного використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалів української діаспори задля посилення ролі України у світовому співтоваристві, а також підняття іміджу нашої держави.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНЬСКА ДІАСПОРА В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ

2.1 Суспільно-політичні особливості становлення і характер діяльності української діаспори в Республіці Польща

Розпад СРСР і створення на його теренах нових незалежних держав викликали підвищений інтерес української влади та науковців до українських спільнот, що опинилися внаслідок різних причин поза межами України. Останнім часом зацікавленість проблемами діяльності діаспор у країнах їхнього проживання значно зросла. Такий інтерес світового співтовариства до проблеми захисту етнічних громад, які становлять меншість населення в державах свого поселення, зумовлений кількома чинниками. По-перше, діаспорні громади можуть стати як містком дружби і співробітництва, так і джерелом міжнаціонального та міждержавного протистояння, свідченням чого є гіркий досвід військових конфліктів, що розгорілися останніми роками на етнічному підґрунті. По-друге, до цього спонукають загальноприйняті міжнародно-правові стандарти захисту прав людини, складовою яких є права національних меншин. Відповідно це стосується й української діаспори.

Не оминув цей процес і Республіку Польща, яка, по-перше, має з Україною спільний кордон, а по-друге – доволі не прості взаємини, що склалися історично. Тим більше, що Республіка Польща першою у світі визнала державну незалежність України – 02 грудня 1991 р. А вже 04 січня 1992 р. між Україною і Польщею були встановлені дипломатичні відносини. 18 травня 1992 р. було підписано міждержавний українсько-польський Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. А підписана Президентами України і Польщі Леонідом Кучмою і

Александром Квасневським 21 травня 1997 р. в м. Києві Спільна заява «До порозуміння і єднання» стала першою сходинкою до налагодження українсько-польських взаємовідносин [44].

Географічно Польща знаходиться в Центрально-Східній Європі й межує з ФРН, Чеською Республікою, Словацькою Республікою, Литвою, Білоруссю, Російською Федерацією (Калінінградська область) та Україною. Зазначена геополітична реальність стимулювала процеси, за яких українці в Польщі опинялися у різні часи та за різних обставин. Поряд з еміграційними процесами, які умовно розрізняють на чотири хвилі масового переселення українців за кордон, у Польщі створилася внаслідок зміни кордонів автохтонна громада, яка за відомостями Об'єднання українців у Польщі (ОУП) є найбільшою в ЄС (250–500 тис. осіб) [80]. У публікаціях найчастіше зустрічається цифра 300–350 тис. [205, с. 181]. Офіційна ж польська статистика подає чисельність українців у межах 150–250 тис. [56, с. 90].

Основна маса українського населення проживає в західних і, особливо, в північних регіонах Польщі – Ольштинському, Гданському, Кошалінському, Щецінському та Вроцлавському воєводствах. Українське населення Польщі тісно інтегроване в місцеве соціально-економічне й культурне середовище [22; 28; 47, с. 9; 66; 84; 117, с. 188–197; 146; 246; 273; 274; 278]. Серед польських українців є багато відомих діячів, які працюють у науково-культурній сфері, в різних галузях економіки, промисловості та сільського господарства. У нинішніх кордонах Польщі українці становлять автохтонну етнічну групу. Їхні предки споконвіку проживали на землях Бойківщини, Лемківщини, Підляшшя, Холмщини і Надсяння, що входять тепер до складу Польщі [205, с. 181].

Перед Першою світовою війною в австро-угорській частині власне польських земель найбільше українців проживало в Кракові, де з кінця XVIII ст. існувала парафія греко-католицької церкви. На початку XX ст. в місті мешкало приблизно 1,5 тис. українців. Центром розселення українців у російській частині Польщі була Варшава, яка здавна служила містом, що

приваблювало українську аристократію, козаків та купців. На початку ХХ ст. у Варшаві проживало від 5 до 10 тис. українців, більшість із яких перебували там як російські службовці або студенти Варшавського та інших університетів Польщі [205, с. 182]. Чисельність українців у межах сучасних кордонів Польщі значно зросла після 1920 року, коли на її території опинилося близько 40 тис. біженців, головним чином вояків армії УНР після поразки національно-визвольної боротьби в Україні [3; 7; 90; 95; 245; 277]. До 1923 року колишні військові перебували в таборах для інтернованих. Згодом більшість українських політичних емігрантів виїхали в Чехословаччину і Францію, решта розселилися в різних містах Польщі, передусім у Варшаві, яка до 1939 року залишалася одним із головних осередків української політичної еміграції та важливим українським культурним центром [205, с. 181].

Окрім політичних емігрантів із Центральної та Східної України, у власне польських містах у міжвоєнний період працювали кілька тисяч українців із західноукраїнських земель, що перебували тоді в складі Польщі. Значну частину серед них становили представники української інтелігенції (службовці, вчителі та інші), яких польський уряд прагнув перемістити на польські етнічні території для послаблення потенціалу національно-визвольного руху на західноукраїнських землях. Крім того, в різних університетах Польщі навчалися близько 1 тис. українських студентів. Наприкінці 1930-х років на польських землях перебувало близько 30 тис. українців, головними центрами яких були міста Краків і Варшава з 3 тис. і 2 тис. українців відповідно. Менші українські громади були в містах Познань, Лодзь, Катовіце, Люблін, Каліші, Радомі й Жешуві. За підрахунками Ф. Заставного, на початку 1930-х років на українських етнічних і змішаних українсько-польських і польсько-українських землях, що входили тоді до складу Польщі, налічувалося 5,7 млн українців, які становили 62,4 % всього населення цієї частини польської держави [205, с. 182]. Значна кількість українців прибули до Польщі з початком Другої світової війни після окупації

її німцями за рахунок утікачів із західноукраїнських земель у зв'язку з політичними репресіями, що розпочалися після приєднання цих земель до СРСР. Перед приходом радянських військ більшість українців, які перебували на власне польських етнічних землях, емігрували до країн Західної Європи [205, с. 182; 14].

Відповідно до угоди між урядом УРСР та польським Комітетом національного визволення, підписаної в Любліні 09 вересня 1944 р., у 1944–1946 роках відбувся процес репатріації українців із Польщі та поляків з України. Угода передбачала добровільність переселення. Але, оскільки добровільно в Україну виїхала лише незначна частина українського населення, з вересня 1945 року розпочалося примусове виселення українців із земель Південно-Східної Польщі. Виселення відбувалося силами трьох польських дивізій за активного збройного опору загонів УПА. З вересня 1945 по липень 1946 років в СРСР було виселено 482,7 тис. українців. У свою чергу, із західних областей України польське населення було переселено на територію Польщі [205, с. 183]. Проте й після цього на території Польщі залишилося приблизно 220 тис. українців. З них близько 150–160 тис. проживали на українських чи змішаних українсько-польських (польсько-українських) землях Південно-Східної Польщі [205, с. 183].

Якщо за точку відліку взяти новітні часи, то доля українського населення у східноєвропейських країнах нерідко складалася досить драматично, або й трагічно. Подією, що остаточно змінила етнодемографічну ситуацію серед українського населення повоєнної Польщі, стало примусове переміщення всіх українців у 1947 році з південно-східних земель країни вглиб її нової території – на північні та північно-західні землі в ході акції «Вісла». Переселення мотивувалося тим, що українське населення становило матеріальну й людську базу загонів УПА, що ускладнювало їх ліквідацію. Справжньою ж метою акції, як зазначалося в тогочасному таємному документі Міністерства повернутих земель Польщі, була асиміляція переселенців у польському середовищі [62; 81; 83; 176; 177; 228]. Для цього в

одному селі дозволялося селитися не більш як десяти українським родинам, а часто тільки по одній сім'ї в одному населеному пункті. Стосовно цих поселенців заборонялося вживати назву «українець». Переселення також здійснювалося за допомогою війська й проводилось у надзвичайно стислі терміни: зазвичай на підготовку жителям давалося тільки дві-три години, брати з собою дозволялося лише те, що могла нести з собою одна людина [205, с. 183].

Усього з квітня по серпень 1947 року на західні та північні землі Польщі було переселено понад 140 тис. українців. На території Південно-Східної Польщі залишилася лише невелика кількість українського населення. Після 1956 року близько 20 тис. українців повернулися на свої етнічні території в Південно-Східній Польщі (висловлювали таке бажання понад 100 тис. осіб) [205, с. 183]. Депортація з історичних земель важко відбилася на соціально-економічному, політико-правовому та морально-психологічному становищі українського населення [205, с. 183]. Асиміляційна державна політика Польщі штучно зменшувала чисельність українців, що проживають у даній державі, при проведенні переписів населення. Так, згідно перепису 2002 року кількість українців становила 36 тис. 900 осіб, з яких 5 тис. 900 осіб ідентифікували себе лемками [98, с. 83]. Об'єднання українців Польщі (ОУП) офіційно заявило протест щодо способу проведення перепису та численних порушень, що його супроводжували.

Інтерес до української суспільності в Польщі найбільше проявився наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли сформувалися нові можливості для діяльності та розвитку національних меншин [256, с. 161–162; 269]. Особливо в підготовчий період так званого «круглого столу», який було започатковано восени 1988 року і метою якого було вироблення для правлячих політичних сил і опозиції платформи щодо суспільно-політичного становища в державі. У цей час група представників національних меншин, серед яких були три українці – С. Козак, М. Лесів та В. Мокрий, –

звернулися з листом до профспілкового об'єднання «Солідарність», в якому йшлося про становище меншин, шляхи його поліпшення та висловлювалося прохання про внесення цих питань до порядку денного «круглого столу» [80].

У зазначений період відбуваються демократичні зміни, і українці Польщі задля лобіювання інтересів своєї етнічної групи прагнуть обрати своїх представників до польського Сейму і Сенату. Вже під час перших напівдемократичних виборів у червні 1989 року українці по-різному намагалися відвойовувати місця для своїх представників у двопалатному польському парламенті [183; 259; 260]. Тодішній монополіст, єдина українська організація УСКТ (Українське суспільно-культурне товариство) виставила своїх кандидатів до Сейму та Сенату. Проте вибори 1989 року були перш за все плебісцитом проти комуністичної влади, і в цьому двополюсному світі «Влада vs “Солідарність”» не було місця для інших сил. Тоді депутатом став лише один українець – професор Володимир Мокрий з Кракова, кандидат від «Солідарності», багатолітній активіст антикомуністичної опозиції. В. Мокрого підтримали не лише українці, але й поляки. Саме він вирішально вплинув на те, що Сенат прийняв заяву щодо депортації 1947 р. Загалом саме йому вдалося винести українське питання на парламентський рівень [199].

Під час виборів 1993 року українські кандидати змінили стратегію, вирішивши висуватися від різних політичних партій. Мирослав Чех, Богдан Пецушок висувалися від Демократичної унії (UD), інші – від Партії президента Валенси (BBWR), чи від Унії праці. Проте депутатом став лише Мирослав Чех. Сталося так, зокрема через те, що М. Чех завдяки Яцекові Куроню посів високе місце в загальнодержавному партійному списку UD. У виборах 1997 року ця сама схема спрацювала вдруге. Мирослав Чех був депутатом Сейму обох скликань аж до 2001 року. Неодноразово шляхом депутатських звернень, пропозицій та заяв він намагався впливати на покращання ситуації українців та розвиток двосторонніх українсько-

польських відносин на державному рівні. Інші активні українці, які висувались у виборах 1993, 1997, чи 2001 років, не отримали належної підтримки від своїх партій. А з 2001 року українці не мають свого представника ані в Сеймі, ані в Сенаті. Варто сказати, що до польського парламенту, Сейму і Сенату українці все ж потрапляли, однак або приховуючи своє українство, або не ангажуючись в українські питання, а інколи навіть голосуючи зі шкодою для української меншини. Так було, для прикладу, у випадку депутата від Польської селянської спілки (PSL) в парламенті 1993–1997 років скликання Ірини Петрини, колишньої студентки педагогічного ліцею міста Бартошиці, котра проголосувала проти надання компенсацій українцям, ув'язненим у 1947–1949 роках у комуністичному концтаборі Явожно. Щойно після того, як вона перестала бути депутатом, пані І. Петрина набралася сміливості говорити українською і зізналася ким вона є насправді. Іншим прикладом є сенатор Мирослава Никіель, народжена в селі Войткова, що знаходиться у польській частині Бойківщини. Пані сенатор є членом президії керівництва Громадянської платформи (PO), другої за величиною польської політичної партії. Цікаво тут те, що мати пані сенаторки-українки була в'язнем концтабору Явожно, в таборі народився і її брат. Проте вона не надто цікавилася українським питанням, і на 60-ті роковини акції «Вісла» не прибула на урочистості, організовані ОУП на місці табору (хоч її мати туди приїхала). Ще один сенатор (Сергій Плева) у 1990-х роках у персональній анкеті в рубриці «знання мов» писав: «українська». Проте, публічно на тему свого походження не висловлювався. Загалом депутатів Сейму та Сенату, засекречених українців, було набагато більше. Не всіх вдається порахувати, бо ж вони – приховані. Деякі відомі польські політики, депутати, міністри, як, наприклад, Юзеф Олекси, могли похвалитися дружинами українками; інші, як Лешек Міллер – невісткою з України. Однак назагал це не змінювало ситуації ані з українською громадою, ані з українським питанням як таким [199].

На польських виборах, які відбулися 21 жовтня 2007 р., знову балотувалося кілька українців, між іншими – Мирон Сич та Роман Шевчик від опозиційної РО. Депутатом став лише Мирон Сич, котрий є етнічним українцем [199]. Мирон Сич обіймає посади заступника голови парламентської Комісії з питань національних та етнічних меншин, а також заступника голови польсько-української та польсько-російської груп Сейму [128]. Ці вибори (зокрема, і самоврядні також) показали, що українці спроможні брати участь у демократичних процесах та в управлінні державою, громадянами якої вони є. Адже на кожних, особливо самоврядних виборах, вони обираються на різні пости. Для прикладу, Мирон Сич у 2006 році вже втретє став головою Сейму Вармінсько-Мазурського воєводства (відповідник українського голови обласної ради). Проте, на загальнодержавному рівні проблема представництва національних меншин у владних структурах залишається лотереєю, нерідко з прикрими результатами [199; 261; 282].

У даний період активізувалося й життя української громади з виникненням громадських організацій, а саме – Спілки незалежної української молоді, Українського християнського братства св. Володимира тощо. Наприкінці лютого 1990 року Українське суспільно-культурне товариство на своєму надзвичайному з'їзді реорганізувалося в Об'єднання українців у Польщі [80].

Умовно українську діаспору в Польщі можна поділити за легальністю життєдіяльності на легальних, нелегальних працівників і осіб, які тимчасово проживають на території країни. До легальних працівників відносяться особи, які перебувають у Польщі після переїзду їх батьків з України під час різних хвиль міграції. Вони працюють майже в усіх сферах держави та мають своє житло. Ця категорія чисельно представлена в Республіці Польща. До неї відносяться також студенти – особи молодого віку, які навчаються в Польщі у вищих навчальних закладах чи перебувають на післядипломному стажуванні. Ця категорія чисельно представлена у Варшаві, з огляду на

кількість столичних ВВНЗ (присутність українських студентів стає помітною і в інших містах, наприклад – Перемишлі та Любліні). Тенденція до збільшення кількості студентів є характерною для останнього десятиліття. До легально працюючих фахівців можна віднести й висококваліфікованих фахівців, які закінчили вузи в Україні й отримали дозвіл на працю або підвищують у Польщі свою кваліфікацію. Серед них є викладачі іноземних мов, науковці, журналісти, артисти, менеджери, власники фірм. Вони мають документи на тимчасове чи постійне проживання або про набуття польського громадянства. До нелегальних працівників відносяться особи, які перебувають у Польщі на підставі туристичної візи і при цьому нелегально працюють. Інколи – це особи з вищою освітою, які виконують роботу, що не відповідає їхній кваліфікації. Трапляються також особи, що перебувають у Польщі нелегально з простроченою візою. Найчастіше вони займаються доглядом за дітьми чи хворими, прибиранням, роботою в магазинах та на складах, працюють на будівництві та у сільськогосподарському секторі. До осіб, які тимчасово проживають на території країни, належать торговці – особи, які приїждять до Польщі на нетривалий термін (1–2 тижні) з метою торгівлі. В межах другої та третьої категорій можна виділити також осіб, які взяли шлюб з польськими громадянами, внаслідок чого відбулася зміна їхнього статусу в Польщі.

Таким чином, можна стверджувати, що українці в Польщі становлять значну кількість осіб. І ті з них, котрі проживають у Польщі легально, займають значне місце в усіх сферах життєдіяльності даної країни. До таких осіб належать насамперед українські викладачі та студенти ВВНЗ Республіки Польща. Тим більше, що останніми роками все більше викладачів за різними програмами викладають у польських вишах [271]. Так, наприклад, А. Папіна – доцент кафедри слов'янських і германських мов Житомирського державного університету імені Івана Франка – певний час працювала у вищій педагогічній школі (Бидгощ, Жешув, Зелена Гура). У Польщі вийшли друком її статті та підручник «Старославянський язык в сравнительном освещении».

Ректор Львівського державного університету фізичної культури Є. Приступа упродовж семи років працював у Польщі, де у Вроцлавській академії фізичного виховання спочатку очолював кафедру фізіотерапії, а згодом департамент туризму і рекреації [152; 153].

У 1990-ті роки з ініціативи завідуючої кафедрою слов'янських мов Житомирського державного університету імені Івана Франка Н. Месяц було відроджено вивчення польської та чеської мов на філологічному факультеті. Кафедра слов'янських мов вищезгаданого навчального закладу налагодила зв'язки з Польщею, де студенти проходять стажування у літній школі польської мови і культури (Варшава, Жешув, Люблін, Ченстохова). Викладачі беруть участь у наукових конференціях, що проходять у даному закладі. У 1992 році Н. Месяц за запрошенням Міністерства культури і кінематографії Польщі виїжджала до Варшави, а у 1994 році взяла участь у науковій конференції в Жешувському педінституті (Польща), де керувала засіданням мовознавчої секції, а також виступила з доповіддю на тему: «Польсько-українська та польсько-російська міжмовна омонімія як фактор вивчення польської мови в Україні» [121]. В. Берковський, директор Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (Київ), який з 2001 по 2006 роки навчався в аспірантурі при кафедрі історії XVI–XVIII ст. Інституту історії Університету Марії Кюрі-Склодовської в м. Любліні, стажувався при кафедрі історії виховання та порівняльної педагогіки Інституту Педагогіки даного університету, викладав історію України у загальноосвітньому ліцеї імені І. Я. Падеревського в м. Любліні. У 2006 році захистив там докторську дисертацію та отримав ступінь «*doktor nauk humanistycznych w zakresie historii nowożytnej*».

Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща від 27 березня 2007 р. дала новий поштовх до розширення працевлаштування українських викладачів та збільшення студентської аудиторії у ВНЗ Польщі, а також спонукала до створення позитивних умов для здобуття освіти

представниками національних меншин. Так, згідно статті 1 даної угоди звернено увагу на наступні напрямки: підготовка кадрів за спеціальностями, що є предметом обопільної зацікавленості; забезпечення представникам національних меншин – польської в Україні і української в Республіці Польща – умов для вивчення рідної мови та навчання рідною мовою на рівні дошкільної початкової і середньої освіти, а також у вищих навчальних закладах; сприяння організації спільних наукових заходів, конференцій, симпозіумів, олімпіад і конкурсів для молоді тощо. Згідно статті 2 даної угоди Сторони домовились направляти щорічно до вищих навчальних закладів до 2-х осіб на навчання на ступінь магістра; до 10-ти осіб на часткове/семестрове навчання; до 3-х осіб на навчання до аспірантури. Згідно статті 3 даної угоди, Сторони домовились направляти на наукове стажування до вищих навчальних закладів науково-методичних працівників на період до 40 людино/місяців щорічно.

Згідно статті 6 даної угоди Сторони забезпечують представникам польської національної меншини в Україні та української національної меншини в Республіці Польща умови для навчання рідною мовою та вивчення цієї мови, а також національної історії та культури в дошкільних і середніх закладах освіти в системі загальнодержавної освіти Польщі і України та сприятимуть підвищенню рівня викладання цих предметів. Сторони сприятимуть створенню умов для вивчення рідної мови у вищих навчальних закладах, звернуть особливу увагу на підготовку вчителів відповідно української і польської мов, на підвищення рівня їхньої кваліфікації та вдосконалення знання мови вчителями інших предметів, що викладаються цією мовою. З цією метою:

1. Продовжуватиме роботу спільна Консультаційна Комісія з питань освіти представників польської національної меншини в Україні та української національної меншини в Республіці Польща, до складу якої входитимуть по 6 осіб від кожної Сторони, у тому числі представник національної меншини кожної Сторони як спостерігач. Засідання Комісії

відбуватимуться двічі на рік у країнах-партнерах по черзі. Сторона, що приймає, компенсує витрати, пов'язані з перебуванням експертів, а Сторона, що направляє, компенсує дорожні витрати.

2. Українська сторона направить, а Польська сторона прийме: а) до 40 вчителів польської мови та інших предметів, що викладаються цією мовою, на курси підвищення кваліфікації, на період від 10 до 21 днів щорічно; б) до 140 осіб молоді польської національності з України на різні форми навчання, професійної підготовки та перепідготовки до вищих навчальних закладів та навчальних закладів інших типів щорічно.

3. Польська сторона направить, а Українська сторона прийме: а) до 40 вчителів української мови та інших предметів, що викладаються цією мовою, на курси підвищення кваліфікації на період від 10 до 21 днів щорічно; б) до 140 осіб молоді української національності з Республіки Польща на різні форми навчання, професійної підготовки та перепідготовки до вищих навчальних закладів та навчальних закладів інших типів щорічно [208].

З метою розвитку подальшого співробітництва та обміну досвідом 19 січня 2015 р. було підписано нову Угоду між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща про співробітництво в галузі освіти. У цьому документі визначено напрями співробітництва, що стосуються: обміну інформацією про системи освіти; підвищення кваліфікації освітніх кадрів та взаємного визнання документів, отриманих за її результатами; забезпечення належних умов для вивчення польської та української мов представникам національних меншин; розвитку всебічних зв'язків між навчальними закладами різного рівня; обміну досвідом щодо вдосконалення навчально-методичної літератури; розвитку співпраці в рамках програм, які реалізуються Радою Європи, ОБСЄ, ЮНЕСКО та ін. [209].

Серед українців, які працюють чи працювали у Польщі, можна знайти не лише науковців та освітян, а й представників інших професій. Так,

наприклад, керівник капели «Черемош», що на Івано-Франківщині, Р. Кумлик, який з 1992 по 2007 роки працював у Польщі за контрактом з Люблінським академічним центром культури ім. Марії Туріс-Латовської, за цей час дав понад 2000 концертів, працював зі своїм колективом у варшавській, люблінській і вроцлавській філармоніях, займався викладацькою діяльністю, навчаючи українським та гуцульським мелодіям. Те ж саме можна сказати про Ю. Новосільського, який жив і працював у Польщі. Він був видатним художником та мислителем (філософом), професором Академії мистецтв у м. Кракові, автором численних статей і трактатів про мистецтво й духовне життя [182].

Одним із пріоритетних напрямків зовнішньої політики України від часу набуття нею незалежності є участь у заходах з підтримання миру й безпеки між державами. На основі загально визнаних принципів і норм міжнародного права, що визначені у статті 18 Конституції України, керівництво нашої держави та Збройних Сил України спрямовують свою діяльність на мирне взаємовигідне співробітництво з ООН, тому що на даний час безпека будь-якої держави залежить не тільки від надійної охорони її кордонів, але й від загального військово-політичного клімату в світі. Стосовно миротворчої діяльності позиція нашої держави як на європейському, так і на інших континентах, базується на відповідних документах ООН та ОБСЄ, а також Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору [109]. Для України миротворчість має ключове значення, оскільки присутність за кордоном військового контингенту країни свідчить про могутність його держави та її високий потенціал, а представники армії, перебуваючи за кордоном, формують імідж держави в сучасному світі. Що стосується української діаспори, то вона вже засвідчила активне сприяння у вищезазначених питаннях, що підтверджує, зокрема, офіційна позиція Республіки Польща, спрямована на всебічну підтримку України в міжнародних організаціях.

З кожним роком наша держава поступово розширює коло міжнародного співробітництва, і одне з центральних місць у його налагодженні належить Республіці Польща. Починаючи від моменту проголошення незалежності України по сьогоднішній день українсько-польська співпраця у різних сферах державного і суспільного життя набуває все більшого значення. Особливе місце займає спільна діяльність щодо локалізації воєнної загрози у конфліктогенних зонах світу та Європи зокрема. Наші народи мають багато спільного, а інколи навіть неподільного і взаємозалежного, що простежується протягом другого тисячоліття, і це добре розуміє польська сторона. У цьому контексті экс-Міністр національної оборони Польщі зазначив: «Для нас співпраця з Україною є однією з основ нашої зовнішньої політики. Україна є для нас стратегічним партнером не на рік, не на два, надовго» [40, с. 5].

Так, керуючись метою та засадами, які викладені в Декларації Об'єднаних Націй, а також інших документах, які стосуються багатосторонньої співпраці, миру та міжнародної безпеки, на виконання вимог договору між Республікою Польща та Україною про добросусідські відносини, дружні стосунки та співпрацю, підписаного у м. Варшаві 13 травня 1992 р., Договору між Міністерством національної оборони Республіки Польща та Міністерством оборони України про взаємодію у військовій сфері, підписаного в м. Києві 03 лютого 1993 р., та прагнучи поглиблення взаємокорисної співпраці, Україна та Польща дійшли згоди щодо створення спільної миротворчої частини «Укрполбат». Хоча дослідження історичних документів свідчать, що ідеї та пропозиції щодо створення українсько-польських підрозділів виникали і в період боротьби за незалежну Україну на початку 20-х років ХХ ст. Республіка Польща є стратегічним партнером України і наші держави та їх Збройні сили беруть активну участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру» яка є інструментом взаємодії НАТО з країнами-партнерами, базується на

практичному співробітництві та відданості демократичним принципам [40, с. 6; 203].

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що період 90-х років ознаменувався великими змінами в житті українців у Польщі, дав поштовх до відродження української культури тощо. І хоча існує ряд перешкод політичного характеру в балотуванні українців до державних органів влади Республіки Польща, проте законодавство країни цьому не перешкоджає. Представники української інтелігенції (діаспори), які працюють або навчаються в Польщі, можуть бути корисними при виконанні різноманітних заходів у контексті реалізації стратегії національної безпеки України. Існує значний потенціал використання представників української діаспори для налагодження більш плідної співпраці між нашими державами в політичній, економічній, соціокультурній та воєнній сферах життєдіяльності [192, с. 133 –135; 194, с. 197–214]. Виходячи з цього, дослідження проблематики української діаспори передбачає подальшу розробку рекомендацій для налагодження більш щільних стосунків України з державами, де проживає значна чисельність українців і вдосконалення програм співпраці із закордонними українцями, більш ефективного використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалів української діаспори, у тому числі й для посилення ролі України у світовому співтоваристві.

2.2 Політичні аспекти формування образу України та українців у польському суспільстві

Перебуваючи лише двадцять п'ять років у статусі незалежної держави, Україна залишається у складній економічній і політичній кризі. Реформи в обох сферах посуваються дуже повільно. Інституції суспільного життя, у тому числі органи державної влади й засоби масової інформації, не можуть

похвалитися довірою суспільства. До внутрішніх проблем додалися зовнішні – анексія Криму і окупація частини Луганської і Донецької областей Російською Федерацією. На думку провідних соціологів, трансформація в Україні має особливий характер: окрім зміни політичного устрою і перетворення економіки, тут відбувається й творення державних структур, а також формування нації у політичному сенсі [250].

У такій ситуації Україна повинна віднайти своє місце серед інших країн та окреслити свою позицію щодо найважливіших процесів, які відбуваються в Європі: перш за все, це розширення Північноатлантичного Альянсу, а також перспектива розширення Європейського Союзу. Україна вже сьогодні межує з державами-членами НАТО, а український кордон з державами-сусідами є також східним кордоном Європейського Союзу. Характер і роль цього кордону в майбутньому залежатиме від того, яку відповідь дасть Україна на питання, що стосуються її місця в Європі, а також, значною мірою, і від стосунків між поляками і українцями. І в цьому сенсі важливу роль відіграє образ України і українців у польському суспільстві.

Бурхливі зміни другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в житті світової спільноти (серед яких – завершення холодної війни, інформаційний прогрес людства, швидкі темпи всебічної глобалізації) спричинили «розмиття» державних кордонів, посилення міждержавної конкуренції, інформаційно-комунікативних дій та інтересів з боку всіх держав. За цих умов феномен іміджу держави, відомий ще за часів Н. Макіавеллі як «державна маска», набуває нового сенсу та стає стратегічним ресурсом кожної держави. Нині на політичній карті світу доволі важко знайти державу, що не цікавилася б тим, який імідж вона має. Адже цілеспрямована політика формування привабливого образу держави сприяє захисту її національних інтересів, досягненню зовнішньополітичних цілей і створенню атмосфери підтримки світовою спільнотою її кроків на міжнародній арені [78]. Сприяє формуванню позитивного іміджу України й українська діаспора. Залучення її інформаційного, інтелектуального, культурного та фінансового потенціалу

підвищує ефективність таких заходів, а політичний та суспільний вплив, якого в деяких державах набули представники української діаспори, виступає самостійним фактором формування позитивного іміджу України [72].

Позитивне сприйняття держави всередині країни й у світі є запорукою успіху глобальних політичних, соціальних та економічних зрушень, якими, по суті, є реформи. Домінуючу роль відіграють не тільки прагматичні реформи в галузі економіки, а й оптимізація структури влади й управління. Важливо й те, який образ здобуває держава у світі, наскільки результативними є створені механізми соціально-психологічної мотивації та нейтралізації негативних настроїв. У цьому сенсі, слід зазначити, що на формування образу України в польському суспільстві впливають три групи факторів:

1) природно-ресурсний потенціал; національна та культурна спадщина; постійні геополітичні фактори – географічне становище, площа території, довжина кордонів держави, вихід до морів; історичні події, що вплинули на розвиток української державності (завоювання, великі наукові й географічні відкриття), а також внесок видатних українців, погляд яких нерозривно пов'язаний з історією розвитку країни; базова форма державного устрою та структура управління;

2) соціально-психологічні настрої в українському суспільстві; форми суспільно-політичної інтеграції українців, структура, характер і принципи діяльності суспільно-політичних об'єднань України; моральні аспекти розвитку українського суспільства;

3) стабільність української економіки, яка оцінюється рівнем доходів на душу населення, обсягом залучених інвестицій, фінансовою забезпеченістю бюджетів усіх рівнів, гарантією прав і свобод господарюючих на українському ринку суб'єктів реального сектора економіки; правовий простір України та відповідність українських правових норм міжнародним вимогам; функції, повноваження й механізми державного

регулювання різних галузей і сфер діяльності в українській державі (ефективність владної конструкції) [96].

Відповідно до експертно-аналітичних досліджень, немає у світі жодної країни, що не мала б проблем [141]. Однак чомусь, попри те, що за рядом важливих показників деякі держави відстають від України, вони все-таки сприймаються у світі набагато більш позитивно. Водночас у більшості іноземців, що відвідали Україну, складається більш позитивне враження про нашу країну в порівнянні з тим, яке надають їм удома власні ЗМІ. Дослідження сприйняття України і її громадян іноземцями, проведене Міжнародною соціологічною асоціацією в країнах ЄС і США, показало, що українців сприймають як людей веселих (27 %), освічених (16 %), добрих (15 %), водночас країну, де вони живуть, вважають нестабільною, кризовою та корумпованою (62 %) [127, с. 223–224]. Як бачимо, це не найкращий образ для держави.

Для успішного просування позитивного іміджу України за кордоном потрібно звернути увагу на ті загрози, які, на думку іноземців, відокремлюють нас від демократичного ідеалу: політична та економічна нестабільність (43 % опитаних), корумпованість державного апарату (22 %), неякісний менеджмент (23 %), відсутність правової культури (12 %). Якщо ми хоча б почнемо робити помітні рухи в напрямку подолання названих проблем, це вже стане приводом для початку іміджевої кампанії [127, с. 224]. Без цієї складової неможливо просувати Україну за кордоном, а також постає питання про збереження держави як такої. Створення та просування образу України й територіальних брендів регіонів України є необхідною умовою підвищення рівня соціального самопочуття в українському суспільстві, від якого, в остаточному підсумку, залежить і позитивне світовідчуття громадян, і позитивний образ нашої країни у світі.

Спираючись на досвід Польщі, варто виокремити загальні принципи, на яких, на думку Г. Лавриненка, повинні ґрунтуватися всі кроки з

формування та просування іміджу територій та найважливіші напрями, що впливають із цих принципів:

1) першочерговим є формування іміджу країни і її регіонів у свідомості самих українців. Необхідно розуміти, що те, як нас сприймають за кордоном, залежить від того, як ми самі сприймаємо себе й свою країну;

2) необхідно приділити особливу увагу формуванню патріотичної свідомості громадян України. Патріотичне виховання повинне вийти за рамки «клубів за інтересами» і сфери освіти, повинне проводитися системно та комплексно;

3) оскільки моральні аспекти розвитку українського суспільства є одним із найважливіших факторів формування образу країни, необхідно приділяти увагу створенню умов для відродження духовно-моральних цінностей; вихованню поваги до традицій, захисту суспільної моральності та сімейних цінностей;

4) ефективність влади та правового простору варто визнати найважливішими інституційними факторами формування образу України. Тому необхідно підвищувати ефективність державного управління, приділяти увагу зміцненню правових цінностей як основи сильної держави, уживати активних заходів із боротьби з корупцією на будь-якому рівні;

5) необхідно розробити та послідовно реалізувати принципи інформаційної політики держави, що враховує потреби в розвитку її репутації. Вирішального значення набуває ефективний інформаційний супровід діяльності органів влади України різного рівня. До основних напрямків можна віднести забезпечення інформаційної відкритості (організований доступ до оперативної інформації про діяльність органів влади); забезпечення ефективного інформаційного обміну між владними структурами, ЗМІ та громадськими організаціями; організацію заходів, що мотивують ЗМІ на публікацію матеріалів, які поліпшують імідж країни як усередині її, так і за кордоном (проведення конкурсних програм);

б) необхідно розробити таку концепцію подання України у світі, у якій є ідеї, що найбільш адекватно та вигідно представляють державу як культурно розвинену країну, наукового та технологічного лідера з давньою й багатою історією і великим майбутнім, країну, що відповідає умовам нової світової «економіки знань»;

7) розвиток репутації України повинен стати загальнонаціональним завданням у тому розумінні, що ця робота повинна об'єднати зусилля держави, корпорацій, громадських об'єднань і груп. Для ефективної координації цих зусиль необхідне створення спеціального інтелектуального центру, здатного розробити адекватну інформаційну політику та сприяти її реалізації [96].

Що стосується сильних і слабких сторін іміджу України, то наші сильні сторони – усе, що не стосується економіки й політики: культура, спорт, історія. У сучасному світі, який вже втомився від прагматичних цінностей суспільства споживання, ці речі важливі, особливо для молоді. Тобто при правильному підході об'єктивні переваги України можуть стати драйверами поліпшення її образу. Але тільки якщо вдасться перебороти нашу загальну слабкість – відсутність патріотизму та невміння щиро пишатися своєю країною.

Для об'єктивної оцінки України як суб'єкта необхідно зробити ряд системних аналітичних досліджень, що об'єктивізує основні напрямки для подальшого стратегування. Для більш конкретизуючого аналізу необхідно розглянути фактори, які впливають на складові образу країни. Їх можна поділити умовно на: 1) зовнішні: зовнішня політика України, національні інтереси та пріоритети, членство в міжнародних організаціях, розвиток відносин зі стратегічними партнерами, інвестиційний клімат тощо; 2) внутрішні: добробут населення, дотримання конституційних прав кожного громадянина, рівень корупції, рівень злочинності, рівень тіньового сектора економіки, соціальне самопочуття тощо.

Надзвичайно важливими є психологічні аспекти сприйняття позитивного образу України, зокрема: гордість за країну, бажання в ній жити, захищати, щастя, комфорт та проєкція свого майбутнього з країною. Ззовні це є зацікавленість країною, бажання приїхати до неї, робити в ній бізнес та вкладати кошти, комфорт і безпека. Разом з тим, базою для формування політичного іміджу будь-якої держави є її культурно-історичні надбання, серед яких необхідно виокремити значущі історичні події, внесок у світову історію, видатні історичні постаті. Проте, не слід вважати, що тільки позитивні події чи особистості створюють імідж держави. Емоційніше сприймаються, утворюючи певні стереотипи та міфи, негативні події чи політичні персони. Велике значення тут має саме соціальна, культурна та історична база спільноти, яка сприймає та створює імідж у своїй уяві. Вважаючи імідж образом, який цілеспрямовано створюється в людській уяві, слід розуміти, що будь-який імідж має два основні механізми формування: «стихійний» і «зорований» [78].

ЗМІ у сфері політики, як відзначає Н. Качинська, виконують дві найважливіші, тісно пов'язані між собою функції: спостерігають за політичним життям від імені соціуму та забезпечують репрезентацію публічної сфери [78]. Вони конструюють образ держави, який базується не тільки на реаліях, створюючи в такий спосіб нову реальність: ідеальні моделі або образи ворогів. Сьогодні державна влада в багатьох країнах широко використовує для формування свого образу серед громадян та іноземців такий відносно новий канал комунікацій у політичній сфері, як Інтернет. Прикладом цього є поява «електронного уряду» – системи інтерактивної взаємодії держави та громадян за допомогою Інтернету. Характерними рисами «електронного уряду» є орієнтація на громадян, зручність і простота.

Однак образ держави, як продукт комунікації, визначається не тільки його носієм. Його сприйняття доволі тісно пов'язане з очікуваннями та ідеальними образами реципієнтів – цільовою аудиторією. Воно також зумовлене раціональними вимогами, інтересами та соціокультурними

схемами, стереотипами масової свідомості. До соціокультурних слід віднести принципи, пов'язані з місцем проживання, побуту, історичного досвіду, характеру, ідеалів, цінностей народу або соціальної групи. Отже, позитивний образ держави може виникнути лише в тому разі, коли він зорієнтований на певні соціальні групи, певне коло реципієнтів, відповідаючи саме їхнім потребам.

Глобальні процеси в політичному, економічному, соціокультурному житті людства пов'язані з багаторазовим посиленням імідж-чинників у міжнародному та державному політичному просторі. Образ держави – дуже складний багатокомпонентний феномен, який оцінюють не тільки в політичних структурах та інститутах, а й у масових аудиторіях. Глибоко осмислити цей феномен допомагає докладний розгляд його структурних і комунікативних компонентів. Саме завдяки поділу образу держави на структурні компоненти за суб'єктом, об'єктом, часом і процесом комунікації зрозумілою та логічною стає модель створення необхідного іміджу для певної цільової аудиторії. Адже політичні іміджеві комунікації та інформаційно-психологічний вплив на соціум мають сьогодні стратегічне значення для кожної держави.

Таким чином, одним із основних завдань є формування керованого образу України, здатного забезпечити потрібне сприйняття держави в громадян, у політичних інститутів закордонних країн, у їхніх господарюючих суб'єктів, у світової громадськості. Образ України має просувати ті чинники, які визначають їй гідне місце та роль у сучасному світі, поділеному на зони впливу, серед більш динамічних і прогресивно розвинених країн. Особливе значення його формування має в польському суспільстві, де Україна вже засвідчила свою постійну присутність і де існує невитребуваний достатньою мірою значний потенціал української діаспори.

Уявлення іноземних журналістів про Україну є поверховими й переважно необ'єктивними. Західноєвропейські ЗМІ приділяють дещо більшу увагу науково-технічним розробкам українських учених, які можуть

скласти гідну конкуренцію американським проектам. Однак, вони не забувають згадувати про українську злиденність та про наступи влади на свободу слова. Значно прихильніше ставляться до України ЗМІ Центрально-Східної Європи. Вони, і в першу чергу поляки, визнають важливість нашої держави для стабільності центральноєвропейського регіону. Проте й тут можна знайти чимало статей про українську мафію та про поневірання українських нелегальних мігрантів. Не ображають неувагою нашу країну й сусіди-росіяни. У більшості центральних російських ЗМІ регулярно з'являються статті, присвячені Україні, проте ці публікації відбивають усю складність україно-російських відносин. Хоча серед них трапляються й позитивні матеріали, у більшості статей Україна постає як держава політично й економічно залежна від Росії, проте із неабиякими амбіціями. Отже, хоча іноземна преса й бачить значний науково-технічний потенціал України та вважає нас країною з багатими ресурсами (як природними, так і людськими), проте ми видаємося неспроможними належним чином розпорядитися своїми ресурсами [96].

Виходячи з характеру інформації в закордонних пресових повідомленнях, ми бачимо Україну як країну «пострадянську», як територію «сірої зони», що перебуває між Росією та новорозширеним Європейським Союзом. До того ж, вона ображена новим світопорядком, за яким їй не знайшлося місця в Європі. Якщо ж говорити про внутрішнє життя, то для іноземних оглядачів наша країна демократично недосконала, позбавлена свободи слова та надзвичайно корумпована, що, у свою чергу, заважає утриманню її іще «нестійкої» незалежності. У нечастих повідомленнях про суспільне життя українців на перший план виходить загрозлива тенденція щодо розповсюдження СНІДу, а також інформація про торгівлю українськими людьми та нелегальну міграцію наших співгромадян.

Дзеркало нашого закордонного іміджу не одне, їх багато, оскільки для кожної країни ми цікаві чимось іншим. Зрозуміло, чому американці виявляють підвищений інтерес до нашого військово-промислового

комплексу та піратства відео- та аудіопродукції, німці – до частки відшкодувань українським гастарбайтерам часів Другої світової, росіяни – до системи транспортування енергоносіїв, а поляки – до українських заробітчан у Польщі. Прикро, що нас загалом бачать однобоко, крізь призму старих та нових стереотипів.

Серед факторів, які найбільш активно впливають на формування міжнародного іміджу України, польські експерти визначили такі: політична обстановка; дипломатичні відносини; українське громадянське суспільство; ЗМІ; зовнішньоекономічна діяльність; українські діаспори; українська політична та економічна еліта. На думку польських експертів, вплив українських громадських організацій і PR-агентств на формування міжнародного іміджу України незначний. Це не тільки питання недостатньої активності з боку українських ЗМІ та громадських організацій, а й незначна розвиненість цих важливих інститутів громадянського суспільства в Україні [96].

Польські оцінки факторів, що негативно впливають на міжнародний імідж України насправді збігаються з оцінками міжнародних організацій – аналітичних центрів та більшості ЗМІ. Безліч негативних чинників стали традиційними для України. На жаль, вони стають несприятливим для нашої країни стереотипом. У першу чергу, польські експерти називають корупцію в органах влади, низький рівень економічного розвитку та недостатній прогрес економічних реформ, низький рівень життя населення й злочинність, низький рівень послуг для іноземців. А такі фактори, як поведінка українців за кордоном або порушення прав людини в Україні, менш важливі для польських експертів. Серед негативних факторів, що впливають на міжнародний імідж України, польські експерти виділяють традиційні: корупція; проблема Чорнобиля; невиконання міжнародних зобов'язань. Позитивними факторами є присутність України в Раді Безпеки ООН; співпраця з європейськими та євроатлантичними структурами, а також підтримання Україною мирної міжнародної обстановки.

Польські експерти також пропонують початкові кроки, які, на їхню думку, покращать міжнародний образ України. Переважна більшість політологів вважають, що активізація економічної реформи має стати пріоритетом для української політичної еліти. Наступним етапом повинна стати активізація боротьби проти корупції й злочинності, а також підвищення ефективності ведення зовнішньої політики та розвиток послуг для іноземних громадян як важливого чинника у формуванні позитивного іміджу України.

Серед факторів, які не сприяють формуванню позитивного образу України в поляків, більшість експертів виділяють такі: інформованість про українську обстановку, економічна залежність від Росії, невідповідність зовнішньополітичного курсу уряду України і повільний рух України в Європу. Також були виділені такі чинники, як поведінка українців у Польщі, попередні конфлікти у двосторонніх відносинах і проблеми етнічних поляків України, трудова міграція українців до Польщі і якість товарів, що імпортуються з України [96]. Усі вони негативно впливають на відносини між двома сусідніми державами.

У Польщі часто думають про сусідні народи в контексті історичного досвіду, особливо це стосується українців. Це зумовлено трагічними подіями Другої світової війни, що були практично останніми, в яких українці виступали як цілісний суб'єкт, принаймні так їх сприймали поляки. Пізніше польсько-українські взаємини були замінені польсько-радянськими: Україна і українці як елемент суспільного польського життя майже зовсім зникли, а якщо й згадувались, то, власне, в контексті історичних подій.

Інакше це виглядало з української перспективи. Польща не зникла зі свідомості українців, а з роками почала з'являтися в новій ролі – «мосту» чи скоріше «вікна» у західний світ. Зі слів Миколи Рябчука, Польща була «білою бранкою в таборі канибалів». Ця «не зовсім західність» компенсувалась доступністю. Українські інтелектуали вчилися польської мови, оскільки часто тільки в польських перекладах могли прочитати праці західних авторів – Т. С. Еліота, Дж. Джойса, Ф. Кафки, А. Камю, Ш. Бодлера.

Сьогодні ситуація змінилась: польсько-українські контакти відбуваються частіше в комерційній сфері, ніж в інтелектуальній чи культурній. Водночас Захід перестав уже бути таким недоступним, як у часи СРСР, отже й «міст» дещо втратив своє значення. Все це підтверджує, що дослідження образу Польщі і поляків в Україні та думки поляків про українців і взаємини між нашими країнами в теперішній час є особливо цікавим. Це дасть можливість оцінити суспільні наслідки майбутніх польсько-українських відносин.

Образ України і українців у польському суспільстві сформувався значною мірою під впливом історії – включаючи не лише Другу світову війну, а й події віддалені в часі. Останні десятиліття, в межах яких відбуваються становлення самостійної української держави та налагодження різноманітних зв'язків українців з поляками, вплинуло на сформований вже образ, однак ці зміни відбуваються дуже повільно. Про велике значення історичних питань у зовнішній політиці свідчить проголошення 2016 року «Роком польської історичної дипломатії». При Міністерстві закордонних справ Польщі створено Раду історичної дипломатії, до компетенції якої належить розробка рекомендацій та пропозицій для польських дипломатичних місій та поширення знань про польську історію за кордоном. Одними з важливих питань роботи Ради є польсько-українські відносини, як ключові для Східної Європи. Члени Ради підкреслили, що для Польщі добросусідські двосторонні відносини з Україною повинні ґрунтуватися на міцному фундаменті, який включає в себе історичну правду, пам'ять про жертви, прощення і примирення [151; 262; 263; 264; 265; 266; 283; 285; 287].

Нові елементи образу України і українців виникають завдяки дуже специфічним видам контактів – через базарну торгівлю, а також нелегальне працевлаштування українців. Самі ж поляки їздять в Україну без особливого бажання. Протягом останніх років Україну, за даними Державної служби статистики України, відвідали трохи більше 9 % опитуваних, натомість завдяки приїздам українців до Польщі кожен другий поляк особисто контактував із жителями України [216]. Образ України і українців, який

вимальовується завдяки аналізу асоціацій поляків з нашою країною, має передусім риси негативні. Україна пов'язується найчастіше з кривавими битвами періоду Другої світової війни, а українці вважаються народом нетолерантним, агресивним і нещадним. Є також і інший образ, який опирається на сучасний досвід польсько-українських контактів, тобто звертається до базарної торгівлі та становища українців у ролі некваліфікованої робочої сили. В цьому образі Україна представлена як країна, охоплена безладдям, бідна і відстала. Цей інший образ особливо популярний серед молоді.

Образ України як держави в польському суспільстві не надто чітко окреслений. В поляків немає сформованої думки щодо функціонування в Україні парламентської системи, ринкової економіки чи організації трудової діяльності. Єдині елементи, щодо яких серед поляків існують сформовані думки і певна загальна узгодженість, це існування корупції і високий рівень злочинності. Українці сприймаються в польському суспільстві як народ, що належить до кола східноєвропейських націй поряд з білорусами і росіянами, до яких поляки почувають найменшу симпатію. Поляки мають теж відносно сильне почуття відокремленості і дистанції стосовно українців. Особливо недоброзичливі до українців жителі межуючого з Україною південного сходу Польщі. Найслабше упередженість відчутна на північному заході.

Стереотип українця в польському суспільстві не дуже виразний. Virізняться в ньому тільки такі риси, як зловживання алкоголем та гостинність. Відносно часто також приписують українцям релігійність. Найбільш виразно сформований стереотип українця мають жителі північно-західного регіону Польщі. У цьому образі також домінують риси «доброго компаньйона до чарки». На противагу стереотипу українця, образ типового поляка значно краще окреслений і має виразно позитивне забарвлення. Втім, серед рис, стосовно яких існує найбільш загальна згода і які характеризують типового поляка, домінують зловживання алкоголем, гостинність і

релігійність – отже ті самі риси, які найчастіше приписують типовим українцям.

Громадська думка поляків про значення України в Європі відповідає зацікавленню багатоплановою співпрацею з нашою державою. Негативні стереотипи не перешкоджають всезагальному переконанню, що Польща не тільки повинна розвивати співпрацю з Україною в економічній і політичній сферах, а навіть надавати Україні економічну допомогу і підтримку на міжнародній арені. Відтак примирення між поляками і українцями, на думку більшості опитуваних, є можливим. Відсоток песимістів незначний і він значно зменшився в порівнянні з попередніми роками. Серед причин, що ускладнюють примирення, найчастіше фігурують не з'ясовані до кінця питання минулого, а також конфліктний характер українців. Загалом, останнім часом, не дивлячись на інсинуації, що час від часу з'являються в ЗМІ, польсько-українські взаємини оцінюються позитивно. Так, експерт Інституту справ публічних, науковий співробітник Інституту соціології Варшавського університету Й. Конєчна-Саламатін на прес-конференції «Польща і Україна. Погляд через кордон» в Києві влітку 2013 року наголосила, що основний висновок дослідження, виконаного її інститутом, полягає в тому, що не тільки українці до поляків ставляться дуже позитивно, але й поляки до українців ставляться вельми добре. «Це більш ніж важливо, – пояснює польський науковець, – адже це ставлення поляків за останні 15 років дуже змінилось. Українці на початку 90-х років в Польщі сприймалися негативно. Поляки або взагалі не знали про українців нічого, або переважали негативні стереотипи. Ці стереотипи були пов'язані з минулим, далекою і близькою історією, зі сприйняттям України як частини Радянського Союзу, який в Польщі вважався вкрай непривабливим місцем. Але за ці останні 15 років образ українця змінився, і він зараз є дуже позитивним». Й. Конєчна-Саламатін зазначила, що останньою краплею, яка переважила і вплинула на те, що ставлення поляків до українців стало позитивним, була Помаранчева революція. «Бо поляки побачили, що українці

на них дуже схожі, – наголосила експерт. – Що вони також поважають свободу й готові за неї боротися». Науковець акцентувала, що і сьогодні теза про підтримку європейської інтеграції України в Польщі, на її думку, звучить частіше, ніж в Україні, де суспільство ще дискутує на цю тему. «Коли ми запитали в українців, як вважають вони, Україна повинна приєднатися до Європейського Союзу чи до Митного союзу, то перевага була за Європейським Союзом, але й до Митного союзу хотіли приєднатися десь понад третину опитаних, – зазначила Йоана Конечна-Саламатін. – У Польщі ж дві третини населення вважають, що для України було б краще приєднатися до Європейського Союзу, а лише кілька відсотків – що, навпаки. Щоправда, серед тих поляків, які задоволені тим, що Польща приєдналася до Європейського Союзу, відсоток підтримки європейської інтеграції України був ще вищий. Цікавий і той факт, що серед тих поляків, які не підтримують вступ Польщі до ЄС, домінує думка, що Україна просто нікуди не повинна йти. А дороги на схід Україні майже ніхто не бажає», – підсумувала експерт [216].

Польське суспільство неоднозначно сприйняло ідею безвізового режиму для громадян України. Жителі тих регіонів, які беруть участь у прикордонній торгівлі, вважали, що візи слугують певним бар'єром щодо проникнення злочинності з України на територію Польщі, а також сприяють збереженню порядку на кордоні. Близьке сусідство може сприяти інтенсивним контактам між народами та взаємному пізнанню. Однак, часто буває, що воно також є причиною напруження і конфліктів. Історія польсько-українського сусідства здебільшого є історією конфліктів, гостроту яких відчутно посилював той факт, що етнічні поділи значною мірою співпадали із соціальними.

У пошуках контексту для сучасного образу України та українців в очах поляків слід звернутися до далекої історії. Видається, що саме там можна знайти корені не тільки бачення українців, але й поглядів поляків на взаємні зв'язки. Доволі багато посилань свідчать про те, що в сучасній Польщі на

сприйняття України значною мірою впливають історичні події, насамперед однобічне сприйняття наслідків Волинської трагедії ХХ ст. Навіть досить побіжний погляд на історію польсько-українських взаємин показує, що з далеких часів польсько-українське сусідство було сусідством складним. До цього потрібно додати ще міжвоєнний період, в якому молода польська держава здійснювала політику дискримінації національних меншин, драматичний досвід часів Другої світової війни і факт, що після цієї війни Україна стала частиною Радянського Союзу, а Польща його країною-сателітом. Польсько-радянський кордон упродовж довгих років практично унеможлилював не лише контакти між людьми, але також обмін думками і вільні дискусії щодо спільного минулого. Це типова ситуація, в якій виникають і закріплюються стереотипи. Адже виникають вони не з безпосереднього досвіду особистостей, а з традицій, переказів, міфологем. Колись сформовані стереотипи – досить стійкі щодо змін під впливом нової інформації.

Якщо в «історичній свідомості» українця Польща існує всього лиш епізодично, то в свідомості поляків Україна посідає значне і важливе місце в історії їхньої країни. Наприклад, часи Богдана Хмельницького для нас – це тільки «сива давнина», яка захоплює переважно шанувальників чтива на історичну тематику. Для Польщі ж це – драматичний період історії, коли було практично зруйновано Першу Річ Посполиту – державу шляхетської пихи і слави. Роман «Вогнем і мечем» їхнього нобелівського лауреата Генрика Сенкевича, який описує ті часи, став настільною книгою багатьох поколінь. Твір цей був написаний наприкінці ХІХ ст. для «скріплення польських серць» у часи втрати незалежності, тому в ньому польські лицарі описані як оборонці держави, а українські козаки та селяни – як її руйнівники-бунтівники, голота, дикі і жорстокі «різуни», що безпричинно «витинали в пень» шляхту та католиків, включно з жінками та дітьми [136]. Якщо вони достатньо міцно вкорінені, то зазвичай ведуть до відкидання, несприйняття досвіду, який міг би їх похитнути.

Понад двадцять п'ять років Україна є суверенною державою, а польсько-український кордон нічим не нагадує кордону з радянських часів – щоденно перетинають його в обидві сторони тисячі людей, переважна більшість з яких – громадяни України. Контакти між поляками і українцями стали значно інтенсивнішими. Змінилась також ситуація в інформаційній сфері. З'явилися різноманітні публікації, що стосуються України, найпопулярніші газети відводять українській проблематиці відносно багато місця. У дослідженнях щодо ставлення до сусіднього народу важливим є географічний аспект. Мешканці прикордонних регіонів мають потенційно більше можливостей для безпосередніх контактів і співпраці з українцями, що позначається на їхніх думках. На сприйняття українців впливає також українська меншина в Польщі і польсько-українські взаємини на місцевому рівні. Дослідження цього чинника також потребує брати до уваги географічні відмінності громадської думки. Інтенсивність контактів з українцями на території Польщі виявилась суттєво відмінною по регіонах. Дослідження показують, що гості із-за східного кордону частіше вибирали для працевлаштування південну Польщу, а для торгівлі – південні і центральні території. Працівники з України найчастіше знаходять роботу у великих містах (більше 200 тис. жителів).

Інформацію, на основі якої формується образ іншої країни чи народу, надходить не тільки з особистих зустрічей з представниками даного народу. Не менш важливим джерелом тут є й засоби масової інформації. Упродовж останніх кількох років у Польщі можна спостерігати виразне зростання зацікавлення медіа українськими справами. Найпопулярніші газети – насамперед «Газета виборча» і «Річ Посполита» приділяють багато уваги інформації про Україну, намагаючись не лише коментувати поточні події, але також висловлювати думки з важливих питань, що стосуються польсько-українських взаємин. На основі одержаних даних можна констатувати, що Україна має своє місце в свідомості поляків. Виявилось, що викликає вона якісь асоціації аж у 82 % респондентів. Однак цей факт не означає, що знання

про сучасну Українську державу є розповсюдженими в польському суспільстві такою ж великою мірою, як пристрасті, образи та спогади, що їх спонукає слово «Україна».

Згідно даних польських ЗМІ, найменше проблем з асоціаціями, пов'язаними з Україною, мають особи старшого віку, водночас як у молодих людей виникають певні складнощі. Лише серед 16 % народжених до 1939 року Україна не викликає жодних асоціацій, в наймолодшій групі респондентів відсоток таких осіб наблизився до 25 %. Освіта, а також безпосередні контакти сприяють позитивним асоціаціям. Особливу схильність до негативних образів має покоління осіб, які пережили Другу світову війну. Варто відзначити, що про злочинність в Україні говорять найчастіше ті особи, які одержують інформацію переважно із засобів масової інформації. У свідомості наймолодших поляків Україна асоціюється передусім з нужденністю і відсталістю. Асоціації з позитивним забарвленням стосуються перш за все пам'яток давнини, культури, фольклору, рис характеру українців, таких як доброзичливість, гостинність, прагнення свободи, патріотизм, працьовитість. Окремі асоціації стосуються нелегальної праці українців у Польщі, що на загал оцінюється негативно. Однак, у деяких випадках нелегальна робота викликає швидше прояв співчуття, аніж зневаги.

Не є несподіванкою, що досить стійкими в польському суспільстві є асоціації, пов'язані з торгівлею на базарах – це на сьогодні найчастіший вид безпосередніх контактів між поляками і українцями. Ці асоціації є на загал нейтральними, хоча інколи базарна торгівля викликає думку про бідність, а часом про відсталість і безладдя в країні, з якої ці «торгаші» приїжджають. Асоціації, які виникають у поляків стосовно України і українців, пов'язані з поведінкою людей як певної спільноти – народу, суспільства або як окремих осіб. Образ держави та її організації в цих асоціаціях майже не фігурує. У поглядах тих осіб, які мають сформовану думку, домінує переважно негативний образ функціонування Української держави. Значна кількість поляків на загал переконані, що в Україні бюрократія ускладнює вирішення

найпростіших справ, політики є некомпетентними, там не люблять іноземців, не дотримуються громадянських прав, і що це країна, де відсутні добра організація праці та швидке економічне зростання.

Позитивною тенденцією в польському мисленні про Україну є природний процес відходження від історичного контексту на користь сьогодення. Молодь у своїх асоціаціях щодо України майже не звертається до історії. Тому проведення таких досліджень громадської думки, які вивчають взаємсприйняття громадян України та Польщі, дають змогу дізнатися не лише про ставлення українців до польської діяльності стосовно їхньої держави, а й побачити сам рівень підтримки польським суспільством тих заходів, які провадить польська політична еліта стосовно України. Таку думку висловила керівник Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» І. Бекешкіна на прес-конференції «Польща і Україна. Погляд через кордон» в Києві влітку 2013 року. Вона зазначила, що на теперішній час державна політика Польщі надзвичайно сприятлива для України. Польща залишається головним захисником України, країною, яка завжди підтримує її на міжнародній арені, адже це саме одна з тих країн, яка започаткувала Східне партнерство, і в Східному партнерстві особливо виділяє саме Україну. І. Бекешкіна наголосила, що сьогодні для України є важливою як допомога на державному рівні, так і співпраця на рівні громадських організацій: «Ми дуже сподіваємося як на офіційну допомогу Польщі, так і на те, що польські експерти поділяться досвідом, як вони вирішували ті складні проблеми, що поставали на шляху європейської інтеграції, – акцентувала науковець. – Нам корисні будуть їхні поради, адже шлях Польщі в Європейський Союз теж був не простий. Було багато труднощів на цьому шляху, але Польща їх здолала, і зараз це вже банальний факт, що маючи приблизно рівні стартові можливості з Україною, сьогодні Польща має втричі вищий ВВП на душу населення, і життя в Польщі набагато краще, ніж в Україні. Тому нам треба дуже ретельно вивчати досвід поляків», – констатувала І. Бекешкіна [145].

I, нарешті, слід підкреслити загальну підтримку співробітництва Польщі й України. Вона не залежить від симпатії чи неприязні до українців та стосується практично всіх важливих сфер співробітництва, включно з наданням Україні економічної допомоги чи підтримки на міжнародній арені. Так, за словами очільника Міністерства закордонних справ Польщі В. Вашиковського: «У політичній, військовій, дипломатичній та економічній площині нічого не змінилося. Польща продовжує підтримувати позицію України, ми підтримуємо санкції проти Росії, не приймаємо анексії Криму, дій сепаратистів на Донбасі, російського тиску на Україну та пропаганду російських ЗМІ на території України» [74].

Підсумовуючи вищезазначене, варто відзначити, що на сформований у польському суспільстві образ України значною мірою впливають програми телебачення і преса, які доходять у цілому приблизно до більшої половини дорослих громадян. Україна з'являється в засобах масової інформації найчастіше в двох контекстах: коли хтось з громадян цієї країни вже скоїв чи бере участь у скоєнні якогось злочину, або з нагоди офіційного візиту когось із українських політиків. Образ України і українців в очах поляків постає значною мірою негативним. Але протягом останніх десяти років у його сприйнятті відбулися серйозні зміни. Значно зменшився відсоток поляків, які вважають примирення з українцями неможливим. Постійно змінюється також проголошуваний рівень симпатії до українців. Це значною мірою пов'язано з тим, що протягом кількох останніх років у польських ЗМІ суттєво збільшився обсяг інформації про Україну. Зросла частка позитивної за змістом інформації. Поліпшення образу України буде залежати від ефективних дій влади України в таких сферах, як активізація економічної реформи, боротьба з корупцією й злочинністю, впровадження більш ефективної зовнішньої політики. Результати дослідження образу України в Польщі можуть слугувати основою теорії створення позитивного іміджу української держави та дозволять реалізувати науковий підхід до вирішення

практичних завдань зміцнення репутації країни, поліпшення її авторитету на міжнародній арені.

Висновки до Розділу 2

Дослідження в межах другого розділу суспільно-політичних особливостей і характеру діяльності української діаспори, її впливу на формування образу України та іміджу українців у польському суспільстві зумовило наступні висновки.

Інтерес світового співтовариства до теми захисту етнічних громад, які становлять меншість населення в державах свого поселення, зумовлений тим, що діаспорні громади здатні слугувати мостом дружби і співробітництва, чинником подолання міжнаціонального та міждержавного протистояння. Поряд з цим до захисту етнічних меншин спонукають загальноприйняті міжнародно-правові стандарти захисту прав людини. У цьому контексті особливого значення набуває всебічне вивчення стану і потенційних можливостей української діаспори в Республіці Польща, де її доля складалася досить драматично, через примусове переміщення з південно-східних земель на північні та північно-західні землі, асиміляцію українців у польському середовищі, перешкоджання процесові консолідації української громади. Незалежність України поряд з іншим ознаменувалася великими змінами в житті українців у Польщі, значним поштовхом до відродження української культури. Разом з цим і в Україні з'явилися можливості для використання діаспори як конструктивної державотворчої сили, здатної надати допомогу своїй історичній батьківщині.

Необхідність використання потенційних можливостей української діаспори в Польщі спонукає до класифікації її представників. У відповідності з цим можна виділити наступні категорії: 1) групи етнічних українців, які

опинились у Польщі внаслідок переїзду їхніх батьків з України під час різних хвиль еміграції; 2) висококваліфікованих фахівців – осіб, які закінчили вузи в Україні й отримали дозвіл на працю або підвищення в Польщі своєї кваліфікації (викладачі іноземних мов, науковці, журналісти, артисти, менеджери, власники фірм та ін.); зазначені особи мають посвідки на тимчасове чи постійне проживання, або вже набули польського громадянства; 3) студентів з України, які навчаються в Польщі у вищих учбових закладах чи перебувають на післядипломному стажуванні (упродовж останніх років ця категорія має стійку тенденцію до постійного зростання); 4) нелегальні працівники: особи, які перебувають у Польщі на підставі туристичної візи і при цьому нелегально працюють, інколи це – особи з вищою освітою, які виконують роботу, що не відповідає їхній кваліфікації; особи, що перебувають у Польщі нелегально з простроченою візою (найчастіше займаються доглядом за дітьми чи хворими, прибиранням, роботою в магазинах та на складах, працюють на будівництві та у сільськогосподарському секторі); 5) українці, які взяли шлюб з польськими громадянами, внаслідок чого відбулася зміна їхнього статусу в Польщі; б) торговці – особи, які приїждять до Польщі на нетривалий термін (1–2 тижні) з метою торгівлі. Вищезазначене зумовлює необхідність співпраці між Україною та Польщею за наступними напрямками: підготовка кадрів за спеціальностями, що є предметом обопільної зацікавленості; забезпечення представникам національних меншин – польської в Україні та української в Республіці Польща – умов для вивчення рідної мови та навчання рідною мовою на рівні дошкільної початкової і середньої освіти, а також у вищих навчальних закладах; сприяння організації спільних наукових заходів, конференцій, симпозіумів, олімпіад і конкурсів для молоді тощо; забезпечення наукового стажування у вищих навчальних закладах; підготовка вчителів, відповідно української і польської мов, та створення необхідних умов для підвищення рівня їхньої кваліфікації.

Важливою проблемою є використання потенціалу української діаспори для формування позитивного образу України і українців у польському суспільстві. Це включає, з одного боку, нівелювання історично сформованих стереотипних уявлень про українців як нетолерантних, агресивних і войовничих людей. Та, з іншого боку, – поступову зміну уявлення поляків про Україну, як про країну бідну, відсталу, охоплену безладдям, зловживанням алкоголем, пронизану корупцією і злочинністю. Необхідно утверджувати у свідомості поляків геополітичне значення України, як такої, що стримує російську агресію, та здатної розширити рамки й можливості Європейського Союзу. Виходячи з цього, слід розширювати безпосередні контакти і співпрацю із закордонними українцями, як носіями кращих зразків української національної культури, всебічно зміцнювати природний процес відходження від історичного контексту на користь сьогодення, особливо в середовищі польської молоді.

РОЗДІЛ 3

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ Й РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1 Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща

Діаспори нині, за умов становлення інформаційної цивілізації та розгортання глобалізаційних процесів по всьому світові, стають транснаціональним явищем, яке переплетене мережею просторових і часових зв'язків та взаємообмінів. Як уже зазначалося у попередніх розділах, феномен діаспори нині є досить складним і багат шаровим не тільки в етнокультурному, але й в соціально-економічному, політичному, конфесійному та геополітичному вимірах. Названі виміри, на нашу думку, якраз і мають бути взяті за основу при визначенні основних напрямів взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща. Причому не менш важливим має стати також дослідження власної стратегії української діаспори Республіки Польща щодо її взаємовідносин з державою проживання та своєю історичною батьківщиною, тобто з'ясування й аналіз такої складної сфери як царина самоідентифікації польського українства у просторі та часі.

Одним із провідних завдань українців, які проживають за кордоном (й польська громада українства тут не є винятком) полягає в тому, аби вживати усіх можливих заходів, скерованих на допомогу своїй історичній батьківщині, становленню її на міжнародній арені як повноцінного суб'єкта світової політики та розбудови власної державності за найкращими світовими взірцями. За словами В. Педенка, – Генерального секретаря Співки канадських українців (СКУ) – таке завдання українські діаспоряни можуть

виконати тільки за наявності двох аспектів. «Перше, щоб у країнах поселення були потужні, політично зрілі і активні українські громадські і релігійні організації, які б чинили позитивний вплив на державні і громадські організації в цих країнах. Така ідея була озвучена ще 1998-го року в гаслі Світового Конгресу Українців – «Сильна діаспора – Сильна нація – Україна». Другий аспект, теж надзвичайно важливий, зобов'язує нас, щоб на міжнародній арені намагання і дії Української держави та української діаспори були скоординовані й узгоджені, щоб ці дві частини українства діяли синхронно» [140, с. 26].

За цих умов координаційна роль урядових інституцій Української держави є центральною. Адже саме урядові інституції України мають бути модераторами тих процесів, які спрямовані на узгодження зусиль Української держави і діаспорного середовища на шляху просування позитивного іміджу України й українців у світі; налагодження постійних і міцних контактів діаспорян з історичною батьківщиною; творення позапросторової єдиної української нації.

Розгляд основних напрямів взаємодії України з діаспорянами у Польщі має спиратися на дослідження структурно-функціональної організації системи міждержавних взаємовідносин нашої держави з Республікою Польща. Адже міждержавні відносини є основною формою взаємодії держав на офіційному рівні та створюють нормативно-правове підґрунтя для налагодження не тільки формалізованих, але й неофіційних, неформальних контактів між представниками різних держав. Вітчизняний дослідник В. Наконечний в цьому контексті зауважує: «Загалом, структура будь-якої соціальної системи міждержавних взаємовідносин неодмінно відкриває характер зв'язків між елементами та наглядним чином демонструє більш та менш активні зони співробітництва, котрі найкраще вираження знаходять в якісно-кількісних показниках» [128, с. 108]. Так, система міждержавних взаємовідносин між Україною та Республікою Польща в своєму базисі в новітній історії має перший договірно-правовий документ – Консульську

конвенцію між Україною і Республікою Польща від 08 вересня 1991 р. [87]. Отже, система новітніх міждержавних взаємовідносин між Україною та Республікою Польща бере свій початок фактично від витоків сучасної Української державності.

Втім, процес організації системи українсько-польських міждержавних взаємовідносин у подальші десятиліття був доволі суперечливим, неоднорідним, характеризувався переривчастим темпом розвитку. Від середини 1990-х і до середини 2000-х років спостерігалось подальше гальмування офіційного міждержавного співробітництва між Україною та Польщею внаслідок дії низки як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Водночас у цей період пошавилася економічна та промислова активність у відносинах обох країн. Починаючи з середини 2000-х років знову активізується українсько-польська співпраця у політичній царині. Фактично після 2004 року й Україна, і Польща одночасно визначилися із зовнішньополітичними пріоритетами в напрямі європейської інтеграції, що, безперечно, вплинуло на пошавлення офіційних та неофіційних контактів між державами-сусідами [128, с. 108]. Втім, протягом 2011–2013 років знову спостерігався відкат на політичному рівні у системі українсько-польських відносин, що було спричинено, перш за все, специфічною ситуацією, яка склалася у внутрішньополітичному житті України. Новий виток пошавлення українсько-польських відносин почався у 2014 році і був пов'язаний з подіями в Україні – Революцією гідності, переформатуванням системи державної влади в Україні, зокрема поверненням до парламентсько-президентської республіки, та початком російської агресії на території нашої держави.

Нині в цілому сформувався система міждержавних взаємовідносин України з Республікою Польща, в якій головними акторами виступають безпосередньо суб'єкти міжнародної діяльності (тобто обидві держави. – *Я. Т.*), які, у свою чергу, складаються з комплексу державних інститутів, спрямованих на реалізацію індивідами своєї політичної, економічної,

соціокультурної, конфесійної активності [198, с. 172]. Таким чином, на сьогодні в українсько-польському геополітичному середовищі сформована система міждержавних взаємовідносин, яка відповідає вимогам часу та базові принципи функціонування якої офіційно закріплені у нормативно-правовій базі обох держав. Спільними для країн-сусідів є євроінтеграційний та безпековий вектори розвитку. Відтак, система міждержавних взаємовідносин між Україною та Республікою Польща є основою для формування у майбутньому основних напрямів взаємодії України з представниками діаспори у сусідній державі.

Зрозуміло, що можливості впливу діаспори на зовнішньополітичні процеси є доволі обмеженими. Насамперед, такі можливості залежать від політико-правового і фактичного становища діаспори у країні проживання. Не менш значимими є політичні характеристики країни проживання діаспори: тип політичного режиму, особливості системи правління й адміністративно-територіального устрою, специфіка партійної та виборчої національних систем тощо. Якщо вести мову про формування системи міждержавних взаємовідносин між державою – історичною батьківщиною діаспори та державою її проживання (у нашому випадку – між Україною й Польщею. – *Я. Т.*), то основні цілі та принципи міждержавного співробітництва, у тому числі й у сфері національних меншин (якими є діаспори у країні проживання) фіксуються, зазвичай, у базових («великих») договорах, а також в окремих спеціалізованих двосторонніх угодах. «Державна політика України ґрунтується на визнанні взаємин з діаспорою як частини внутрішньої і зовнішньої політики, а підтримання зв'язків із представниками української діаспори розглядаються як у площині задоволення національно-культурних і мовних потреб етнічних закордонних українців, так і забезпечення позитивного іміджу та інформаційної присутності України в геополітично важливих регіонах», – зазначає вітчизняна дослідниця феномену української діаспори О. Ярошко [237, с. 163].

Ключовим питанням при визначенні перспектив взаємодії України з діаспорою у тій чи іншій державі, на нашу думку, є стан самоідентифікації представників діаспори, наявність у них внутрішнього відчуття належності до історичної батьківщини, потреби налагодження постійних контактів з нею. Безумовно, сучасна політична наука виробила достатньо великий комплекс підходів щодо вивчення проблематики національної ідентифікації та самоідентифікації за умов проживання поза межами історичної батьківщини. Одним із найбільш методологічно виважених, на наш погляд, є підхід до визначення діаспори та її самоідентифікації, запропонований групою вітчизняних науковців під керівництвом М. Головатого та О. Антонюка. Відповідно до названого підходу, на самоідентифікацію діаспори впливають наступні фактори.

По-перше, вагомим чином на самоідентифікацію представників діаспори впливає не просто розселення частини етнічної групи у значній кількості за межами своєї історичної батьківщини, але і визнання її національною меншиною [143, с. 195], що є важливим у політико-правовому та соціокультурному сенсах. Адже, з одного боку, закріплення на законодавчому рівні статусу національної меншини сприяє політико-правовому оформленню представників певної етнічної або етнокультурної групи, що створює можливості для активізації й поглиблення їхньої культурно-просвітницької і громадсько-політичної діяльності, розширення співробітництва з офіційними органами державної влади (як центральної, так і місцевої – у регіоні компактного проживання) країни проживання та історичної батьківщини. З іншого боку, оформлення діаспори як національної меншини створює додаткове підґрунтя для самоідентифікації її представників як групи, окремішньої від титульної, вирізнення власної специфіки та докладання усіх зусиль для збереження власної самобутності. На цьому рівні активно виявляється дія таких соціопсихологічних механізмів, як «Ми» versus «Вони», коли представники діаспори водночас і розуміють свої відмінності від титульного етносу країни проживання, і

намагаються налагодити тісніші зв'язки з історичною батьківщиною, аби підтвердити (як для себе самих, так і для оточуючих) свою культурну, конфесійну, ментальну близькість з історичною батьківщиною. І тому, з огляду на досліджувану нами проблематику, вкрай важливим стало визнання на законодавчому рівні Республіки Польща української діаспори як національної меншини відповідно до закону «Про національні та етнічні меншини і про регіональну мову» від 06 січня 2005 р. [157; 281].

По-друге, показовою є самоідентифікація представників діаспори зі своєю історичною батьківщиною навіть за умов втрати своєї материнської мови, релігії, певних традицій і звичаїв [143, с. 195]. Такий різновид самоідентифікації можна умовно назвати «історичною пам'яттю», що може виявлятися і на індивідуальному, і на колективному (груповому) рівнях. Варто зауважити, що цей різновид самоідентифікації є досить потужним фактором у процесі взаємодії України з українською діаспорою в Республіці Польща. Одним з найпоказовіших прикладів є діяльність Папи Іоанна Павла II, який, за певними джерелами (хоча вони і не є остаточно підтвердженими офіційно), мав українські корені по материнській лінії, чим дослідники часто пояснюють прихильність Папи до України, його вболівання за долю українства. Безперечно, у сучасній Польщі є чимало представників української діаспори, які вже втратили свою материнську мову або релігію, але пам'ятають про українськість свого походження – з ними потрібно налагоджувати тісніші зв'язки не тільки і не стільки на державно-офіційному рівні, як насамперед на рівні здійснення так званої «народної дипломатії», безпосередніх контактів.

По-третє, важко переоцінити наявність у діаспори національної ідеї та існування стабільних громад протягом життя кількох поколінь [143, с. 195]. Тут необхідно зазначити, що, на відміну від української діаспори в США та Канаді, українська діаспора в Польщі не мала досвіду існування стабільних діаспорних громад протягом життя кількох поколінь. Втім, якщо вести мову про наявність національної ідеї, то вона в останні десятиліття, внаслідок

об'єктивних історичних умов, зазнала значних трансформацій – від мрії про державність української нації до усвідомленого вибору на користь європейського шляху розвитку. І саме ця національна ідея може та має стати тим підґрунтям, на основі якого українці в Польщі та українці в Україні знаходитимуть спільні точки дотику на усіх щаблях взаємодії – від індивідуально-побутового рівня до рівня міждержавних відносин.

По-четверте, однією з головних соціальних функцій діаспори є підтримка материнської розмовної та письмової мови чи діалекту як найважливішого механізму первинної соціалізації, що відтворює громаду [143, с. 195]. Найактивніші та найбільш освічені представники української діаспори в Республіці Польща усвідомлюють соціальну цінність мови і тому докладають максимальних зусиль для її збереження і поширення серед польського українства (приклади цього будуть наведені далі у представленому дослідженні. – *Я. Т.*). Проте й Українській державі не слід самоусуватися від культурно-просвітницької роботи за межами України, бо така робота не лише сприятиме налагодженню тісніших зв'язків з діаспорами, але й стане ще одним переконливим свідченням наближення нашої держави до європейського соціокультурного простору.

Ще одним завданням, вирішення якого є неможливим без налагодженої співпраці України (в особі офіційних державних органів й уповноважених інституцій та/або приватних акторів) й української діаспори в Польщі, є формування інститутів та організацій, діяльність яких спрямована на збереження і розвиток національної (етнічної) ідентичності. Роль діаспори у названому процесі часто є провідною, тому що діаспора завжди є інституційованою [144, с. 18]. Втім, якщо мова йде не про феномен діаспори загалом, а про конкретні діаспори, то ступінь їхньої інституціалізації залежить від багатьох чинників, а також самої природи формування тієї чи іншої діаспорної спільноти. Відповідно й окреслення базових напрямів співпраці тієї чи іншої діаспори (у нашому випадку – української діаспори у Республіці Польща) зі своєю історичною батьківщиною буде науково

некоректним без визначення ступеня інституціалізації кожної конкретної діаспорної спільноти.

Ведучи мову про українську діаспору в Республіці Польща, варто зауважити, що вона є не такою гомогенною, як, скажімо, українська діаспора у Канаді. Це обумовлено декількома факторами. Головний – дисперсний характер розселення українців у період проведення акції «Вісла» 1947 року: було унормоване розріджене поселення українців у середовищі поляків – від двох до десяти (але не більше!) сімей в одному населеному пункті. Подібні заходи переслідували подвійну мету. По-перше, сприяти якомога швидшій асиміляції українства. По-друге, через заохочування антиукраїнських настроїв у середовищі місцевого населення спонукати етнічних українців «забути» про свою історичну батьківщину та стати поляками. По-третє, було запроваджено практику розрізнення українців та лемків в офіційних документах. Так, згідно з офіційними даними перепису 2002 року, у Республіці Польща було зареєстровано 30 957 українців (з них 27 172 польських громадян) та 5863 лемків (з них 5850 польських громадян) [224, с. 404; 286]. Тому не дивно, що українська діаспора в Республіці Польща (особливо так звана «стара діаспора») не є гомогенною, вона має порівняно низький ступінь інституціалізації та розпорошений характер розселення, внаслідок чого ускладнюються можливості налагодження її тісніших контактів з Україною. «Невисокий рівень політичної активності польського українства зумовлюється кількома чинниками: дисперсний характер проживання українців на території Республіка Польща, конфесійний і так званий лемківський фактори та негативний стереотип українця, глибоко закарбований у свідомості поляків», – підкреслює вітчизняний науковець В. Кирилич [80, с. 11–12].

Але, оскільки означені особливості «старої» української діаспори були зумовлені не природними, а штучними причинами, то з відносним послабленням політичного режиму в ПНР всередині 1950-х років польські українці почали самоорганізовуватися та створювати перші діаспорні

об'єднання. Скажімо, виникає Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ) з філіями у 63-х повітах 8-ми воєводств; у 152-х польських школах були створені пункти навчання української мови [224, с. 405]. Таким чином, інституціоналізація української діаспори у Республіці Польща бере свій початок від другої половини 1950-х років.

Нова віха інституціоналізації української діаспори у Республіці Польща почалася 1989 року, відколи почалася офіційна підтримка та подекуди державне фінансування українських форм національного життя. У цей час виникають нові товариства: Об'єднання українців Польщі (ОУП), Об'єднання лемків (ОЛ), Спілка української незалежної молоді (СУНМ) [224, с. 406]. З наступною хвилею української еміграції впродовж 1990–2000-х років у Республіці Польща починають створюватися вже не тільки національно-культурні і просвітницькі організації представників української діаспори, але й конфесійні, професійні, молодіжні об'єднання.

Авторитетний фахівець у царині досліджень української діаспори Н. Кривда зазначає, що українська діаспора за кордоном сформувалася не стільки як суспільний інститут, скільки як культурний проект, завданням якого є «онтологізація та відтворення ідентичності членів спільноти», при цьому «ідентифікація відбувається на перетині чинників національного та суб'єктивного» [89, с. 8]. Отже, ідентифікація української діаспори у Республіці Польща носить радше не інституціоналізований, а соціокультурний характер у межах західноєвропейської традиції гуманізму, демократичних цінностей, вільного ринку. Тому активізація роботи України з діаспорою у Польщі має передусім спиратися на загальноєвропейські соціокультурні і світоглядні цінності, на просування як у середовищі закордонних українців, так і поляків бачення України невід'ємною та дуже важливою частиною Європи. На цьому шляху, на наше переконання, польські українці, особливо найбільш соціально і політично активні, мають стати так званими «народними дипломатами», носіями і популязаторами української ідентичності в Європі.

Неоднорідність української діаспори в Республіці Польща зумовлює також необхідність диверсифікації роботи з налагодження зв'язків з Україною кожної з підгруп діаспорної спільноти. Польські дослідники українського походження Р. Дрозд, Б. Гальчак та І. Мусієнко виокремлюють три основні групи української громади у Польщі.

Перша група складається з українців із високим ступенем національної самосвідомості, які знають рідну мову і культуру, культивують національні та релігійні традиції [46, с. 253–254]. Зрозуміло, що представники саме цієї групи діаспорян є найбільш соціально та політично активними, внаслідок чого вони самі зазвичай ініціюють налагодження тісних контактів з історичною батьківщиною. Від України за цих умов вони потребують створення сприятливого політичного, соціального, культурного клімату, аби зусилля представників діаспори не виявилися марними.

Друга група українських діаспорян у Польщі – особи із трохи слабшим почуттям національної ідентичності, які все рідше спілкуються рідною мовою. Їхня участь у житті української громади зводиться, як правило, до участі в релігійних обрядах та спорадичної участі в українській культурній діяльності [46, с. 254]. Вплив України на названу групу діаспорян, на наш погляд, має носити переважно просвітницький характер та спиратися на допомогу найбільш соціально і політично активних представників українства у Польщі (перша група). Це обумовлено тим, що представники другої групи українських діаспорян у Польщі або мають «розмиту» чи не до кінця сформовану національну ідентичність (вони усвідомлюють, що належать до української громади, але внаслідок різних причин не відчують необхідності постійного зв'язку з нею), або вважають своє етнічне походження не таким важливим для власної соціокультурної ідентифікації.

Третя група української діаспори у Республіці Польща – особи, які лише усвідомлюють своє українське походження і відмовляються від українства, частина з них вважає себе поляками, інші взагалі не ідентифікують себе з будь-яким народом. Цікаво, що свідомі українці

(представники першої групи діаспорян) називають типових українців з третьої групи «перекинчиками», тобто тими, хто зрікся свого народу [46, с. 254]. На нашу думку, політика з боку України, яка має проводитися у середовищі означеної групи діаспорян у Польщі, повинна бути спрямована у двох напрямках. З одного боку, здійснюватися у межах загальної культурно-просвітницької стратегії просування України у Республіці Польща. З іншого боку, шляхом поглиблення роботи з власне українською громадою та докладання зусиль щодо зближення українців Польщі з історичною батьківщиною, подолання у них почуття сорому та/або власної другосортності з приводу належності до українського етносу через заходи як офіційного, так і неофіційного характеру (скажімо, через особисті контакти, шляхом налагодження постійної співпраці між громадами тощо). Адже саме у цієї групи українських діаспорян живучим залишається типовий для кількасотрічних українсько-польських відносин стереотипізований образ українців як «бездержавної нації, культурної й етнографічної меншини поляків» [221, с. 10].

Демократизація Республіки Польща наприкінці 80-х років ХХ ст. обумовила і розширення прав національних меншин у державі, зокрема стала поштовхом для розгортання громадської і культурно-освітньої роботи у середовищі української діаспори, спрямованих на збереження її етнокультурної ідентичності. На думку вітчизняного науковця В. Кирилича, можливість збереження етнонаціональної ідентичності українців у Польщі визначається такими чинниками: 1) позитивною динамікою демографії і соціального статусу української меншини та достатнім рівнем її національної свідомості; 2) наявністю інституцій для задоволення освітніх, культурних і церковно-релігійних потреб; 3) політикою сприяння Республіки Польща національним меншинам й українській зокрема; 4) об'єктивним сприйняттям поляками української меншини; 5) підтримкою української спільноти Україною [80, с. 17]. Отже, процес сприяння розвитку української діаспори у Польщі неможливий без допомоги Української держави.

Саме розширення заходів у царині загальної культурно-просвітницької стратегії просування України у Республіці Польща, перетворення цих заходів зі спорадичних, поодиноких подій або подій, присвячених певним «круглим датам», на систематичну і комплексну роботу має сприяти творенню й утвердженню широкого українсько-польського діалогу. Українська діаспора у Республіці Польща, беззаперечно, має стати одним із провідних акторів названого процесу, відіграючи роль своєрідного посередника між своєю історичною та фактичною батьківщинами.

Дані багатьох соціологічних досліджень доводять: у польській громадській думці так і не сформовано об'єктивного образу України й українців, чому заважають як стереотипи, що історично склалися впродовж минулого століття, так, як це не прикро, і надто суперечлива та непрогнозована зовнішньополітична стратегія Української держави протягом 1991–2014 років. До того ж, дуже часто ставлення до України й українців з боку офіційної Варшави та пересічних поляків визначалося суто прагматичними інтересами і тактичними мотивами, визнаючи польські національні пріоритети у зовнішній політиці. Певні позитивні зрушення у формуванні позитивного ставлення до України й українців з боку поляків, як констатує польський соціолог Я. Заленцький, були помічені після подій осені-зими 2004 року [221, с. 6]. На жаль, українські діаспоряни не завжди мали змогу долучитися до налагодження політичного і культурного діалогу «Україна-Польща».

Ведучи мову про українсько-польський політичний і культурний діалог, варто зауважити, що його базові вектори розгортання були сформовані ще впродовж ХХ ст., яке було позначено у Польщі, окрім інших, не менш важливих проблем, усвідомленням необхідності розв'язання так званого «українського питання». Отже, сьогодні польська державна політика і політична думка дійшла висновку, що пріоритетними напрямками вирішення «українського питання» є питання розвитку незалежної Української держави, її кордонів, форм і перспектив міждержавних відносин на засадах

рівноправ'я і партнерських відносин. Цей процес має витoki після 1989 року, коли у польському суспільстві розпочався перегляд застарілих, переважно негативних, історичних стереотипів про Україну, українців та польсько-українські відносини у ХХ ст. Вітчизняний дослідник окресленої проблематики Л. Халахула відзначає, що до подолання негативних стереотипів про Україну й українців та до формування їх позитивного образу у Польщі долучилися декілька інституцій. По-перше, польська влада в центрі і на периферії, громадські діячі та лідери партій. По-друге, польські ЗМІ, серед них – найпопулярніші польські періодичні видання кінця ХХ – початку ХХІ ст. – щоденні газети «Gazeta Wyborcza» та «Rzeczpospolita», тижневики «Polityka» та «Wprost» [221, с. 10]. Символічним актом українсько-польського примирення і порозуміння стала Спільна заява «До порозуміння і єднання», підписана Президентами Л. Кучмою та А. Квасневським у травні 1997 року [44].

Отож, Україна і Польща в останні двадцять-двадцять п'ять років продемонстрували надзвичайно показовий приклад можливості відмови від взаємних обвинувачень і подекуди міжнаціонального протистояння на користь партнерських відносин. Так, з приводу українсько-польського партнерства секретар РНБО України у 1994–1999 роках В. Горбулін зазначав: «Зближення ще нещодавно заклятих ворогів йде такими темпами, що диву даєшся. Причому, у випадку України і Польщі йдеться не просто про відносини між двома державами, а про предмет ретельної уваги і прикладу для всіх держав Центральної і Східної Європи» [211, с. 288].

Адже у минулому спостерігалось абсолютне домінування конфронтаційної стратегії українсько-польських відносин: відбувалося постійне зіткнення інтересів двох сусідніх народів, зумовлене неспроможністю компромісного розв'язання проблеми національно-територіального розмежування. Причому, цей конфронтаційний період українсько-польських відносин не обмежувався тільки ХХ ст. – дослідники виокремлюють майже п'ятсотрічний період непорозумінь і суперечностей,

коли відносини двох народів були відносинами «підкорювача і підкореного, гнобителя і пригнобленого, експлуататора й експлуатованого» [37, с. 123]. «При цьому історія України та Польщі була тісно переплетена з регіональними та загальноєвропейськими геополітичними процесами, що принципово впливали на їх історичну долю», – підкреслює вітчизняний науковець С. Стоєцький [185, с. 38].

Таким чином, одним із головних завдань реалізації українсько-польського діалогу нині є подолання негативних наслідків кількасотрічного конфронтаційного періоду у взаєминах країн-сусідів, а також розгортання широкої програми поліпшення іміджу України й українців у Польщі. Вказаний комплекс заходів має поширюватися на всі верстви польського суспільства, бо, згідно з результатами опитувань польського політикуму, бізнесових і наукових кіл, Україна в очах значної частини поляків усе ще держава з низьким рівнем соціально-економічного розвитку та широким колом нерозв'язаних внутрішніх проблем [80, с. 14]. Звісно, розгортання такої широкої популяризаторської стратегії було б неповним без залучення найактивніших та найбільш свідомих представників української діаспори у Республіці Польща, тому що однією з найефективніших форм соціополітичної і міжкультурної комунікації є міжособистісні контакти. Принципом цієї стратегії має бути «принцип співробітництва – прагнути зрозуміти і порозумітися, бачити і не помічати, виявляти толерантність і виваженість» [80, с. 15].

Серед напрямів означеної стратегії слід відзначити важливість розгортання потужного інформаційного впливу. Інформаційний вплив у контексті розгляду основних напрямів взаємодії України з представниками української діаспори в Республіці Польща варто здійснювати, на наш погляд, виходячи з позицій теорії масової комунікації авторитетного німецького соціолога та філософа Ю. Габермаса. Науковець писав, що стан масової комунікації реалізується на двох рівнях: когнітивному та інтерактивному. Когнітивний рівень масової комунікації спрямовується на процеси

поширення соціально значущої інформації серед аудиторій, які охоплюють більшу частину населення (у нашому випадку – польські громадяни загалом та українські діаспоряни у Польщі зокрема. – *Я. Т.*). Інтерактивний рівень функціонування масової комунікації є, у свою чергу, важливим ресурсом соціальної дії у різних її формах. Типовий алгоритм реалізації інтерактивного рівня функціонування масової комунікації можна сформулювати наступним чином: індивід чи соціальна група отримують соціально важливу інформацію, на основі якої починають співвідносити себе з конкретною стратою, верствою, культурним колом, етнічною спільнотою, політичним рухом, здійснюючи соціальну та ціннісну ідентифікацію [184, с. 212–213]. Базовими каналами поширення інформації на інтерактивному рівні масової комунікації є як традиційні ЗМІ, так й інтернет-ресурси. Отже, у процесі реалізації стратегії інформаційного впливу України на представників діаспори у Республіці Польща повинні обов'язково бути враховані ідеї про важливість інтерактивного рівня функціонування масової комунікації Ю. Габермаса.

Інтерактивний рівень функціонування масової комунікації може виявлятися через реалізацію серед української діаспори у Польщі культурно-просвітницьких проектів, насамперед пов'язаних із вивченням історії України, української мови, специфіки різних українських регіонів, національних звичаїв, традицій тощо. До того ж, окрему увагу варто звернути на налагодження міжкультурної комунікації, зокрема за участі як активних представників із середовища українських діаспорян Польщі, так й активістів громадянського суспільства в Україні та вітчизняних політичних лідерів. Адже усі вони можуть розглядатися як носії власних культурних програм, котрі включені у систему міжкультурної комунікації та які вагомим чином впливають на міжкультурний і міжнаціональний діалог. За словами вітчизняного дослідника А. Лисюка, «політично-ціннісні орієнтації не є ригідними утвореннями, бо вони еволюціонують разом зі змістом системи суспільних відносин і культурологічних парадигм». Тому, пише вчений,

«комунікація – це обмін тлумаченнями «образів влади», які синкретичні й синтезовані з певних ідеологій та ідеологем, вкорінених у домінуючих «культурних взірцях» (міфологічних, релігійних, національно-етнічних, політико-ідеологічних)» [107, с. 100].

Відтак, інтерактивний рівень політичної (масової комунікації) із залученням активних представників української діаспори у Польщі уявляється авторові одним із найперспективніших напрямів співпраці України з діаспорянами у Республіці Польщі, особливо зважаючи на завдання необхідності подолання негативних стереотипів щодо українства в очах поляків. Названі соціокультурні практики можуть бути використані для створення і закріплення в польській громадській думці позитивного іміджу України й українців, що спиратиметься на якісно інші політико-владні та соціокультурні взірці.

Успішній реалізації названих завдань має сприяти окремо реалізована стратегія роботи не тільки з активістами української діаспори у Польщі, але й з особливою групою діаспорян – так званими «лідерами думок». Так, відповідно до концепції «лідерів думок» П. Лазарсфельда, Б. Берельсона, Г. Годе, Р. Брауна інформаційні повідомлення (у нашому випадку – інформація з України і про Україну політико-владного та соціокультурного характеру. – *Я. Т.*) початково засвоюються «лідерами думок», а вже потому від них поступають до менш активних послідовників [134, с. 77–78].

Р. Браун сформулював чотири основні ознаки «лідерів думок». По-перше, самим своїм існуванням вони демонструють, що особистісний вплив поширюється не лише «вертикально» – згори донизу, але й «горизонтально» – всередині однієї соціальної групи (у контексті представленого дослідження – у середовищі української діаспори у Польщі, причому, відповідно до наведеної вище класифікації Р. Дрозда, Б. Гальчака та І. Мусієнко від першої групи, через другу і до третьої групи діаспорян. – *Я. Т.*). По-друге, «лідери думок» є людьми найбільш політично активними, які цікавляться подіями, що відбуваються (ведучи мову про українських

діаспорян у Польщі, саме «лідери думок» у їхньому середовищі можуть стати найбільш ефективними комунікаторами при передачі соціально і політично значимої інформації з історичної батьківщини. – *Я. Т.*). По-третє, на «лідерів думок» масові кампанії мають найбільш сильний вплив – вони найбільш сприйнятливі щодо таких кампаній. По-четверте, головною функцією «лідерів думок» є обов'язок бути зв'язуючою ланкою між мас-медіа та іншими людьми – членами своєї групи (якщо розглядати діаспорне середовище українців у Польщі, то «лідери думок» можуть стати не просто посередниками в донесенні інформації з України, але й своєрідними модераторами такої інформації, відсікаючи другорядні інформаційні повідомлення та звертаючи увагу на найбільш соціально і політично значимі з них. – *Я. Т.*) [134, с. 56]. Таким чином, важливість роботи з представниками «лідерів думок» із середовища українських діаспорян у Республіці Польща не викликає жодних сумнівів. Крім того, можна висунути припущення, що з метою максимально ефективного просування стратегії формування позитивного іміджу України й українців у Польщі варто налагодити роботу з рекрутування або, за сприятливих умов, й соціалізації (політичного виховання) «лідерів думок» серед українських діаспорян.

«Лідери думок» у діаспорному середовищі – це, як правило, або представники інтелігенції (освітяни, науковці, журналісти і т. ін.), або представники так званого «третього сектору». Тому при розгляді перспективних можливостей розгортання і поглиблення українсько-польського діалогу, окремим напрямом взаємодії України з польським українством має стати налагодження тісніших взаємозв'язків з «третьим сектором» у середовищі української діаспори. «Третій сектор» українських діаспорян у Польщі – це неурядові громадські організації, благодійні, просвітницькі та інші фонди, молодіжні рухи й об'єднання. Значна частина з цих інституцій метою своєї діяльності має поширення і пропагування тих чи інших цінностей (наприклад, цінностей європейської інтеграції, демократії, збереження національної самобутності діаспорних спільнот) шляхом

проведення різноманітних громадських заходів (міжнародних і міжнаціональних обмінів, «круглих столів», симпозіумів, тренінгів, стажувань тощо). Одним із головних завдань діяльності названих інституцій є також рекрутування найбільш соціально і політично активних представників діаспори до своїх лав, залучення їх до життя української громади. Тому важливість налагодження постійної співпраці України з інституціями «третього сектору» української діаспори у Польщі не викликає жодних сумнівів.

Серед найбільш авторитетних інституцій «третього сектору» українських діаспорян Польщі – Польсько-українська фундація співпраці RAUCI. Серед основних завдань RAUCI: підтримка євроінтеграційного курсу України, сприяння реформуванню місцевого самоврядування, запровадження європейських стандартів в українському суспільстві, активізація участі молоді у громадському житті [220].

Найбільш потужною організацією «третього сектору» української діаспори у Республіці Польща є Об'єднання українців у Польщі (ОУП), у лавах якої налічується близько 7500 осіб (дані на 2005 р.). Друкованими органами ОУП є тижневик «Наше слово» (наклад 4100 примірників), двомісячний додаток для дітей «Світанок», річний «Український альманах». Багато локальних і професійних об'єднань польських українців мають статус організацій-прихильників ОУП. Так, серед локальних і професійних об'єднань українських діаспорян у Польщі можна назвати Спілку юристів, Союз українок, загальнопольський молодіжний «Пласт», Українське вчительське товариство, Українське лікарське товариство, Товариство підприємців тощо [224, с. 406–407]. Оптимальною, на наш погляд, мала б стати робота з боку України по налагодженню безпосередніх зв'язків між названими об'єднаннями і відповідними організаціями та спілками в Україні.

До «лідерів думок» української діаспори у Республіці Польща належать також, безумовно, і найбільш активні представники релігійних громад. Важливо зазначити, що загалом для Польщі релігійний фактор відіграє

надзвичайно потужну роль і в громадському, і в політичному житті країни. Відтак, й українська громада у Польщі не є винятком. Двома провідними конфесіями польських українців є Греко-католицька церква візантійського обряду та Польська автокефальна православна церква. Греко-католицька церква має дві адміністрації – Перемишльсько-Варшавську архієпархію та Вроцлавсько-Гданську єпархію, станом на початок 2000-х років чисельність її парафіян – близько 82 тис. осіб [224, с. 407]. Як бачимо, релігійно-конфесійні громади польських українців є доволі чисельними. До того ж, як відзначає вітчизняна дослідниця Л. Чекаленко, якщо взяти до уваги загальну чисельність парафіян Греко-католицької церкви візантійського обряду та Польської автокефальної православної церкви, то кількість парафіян значно перевищує дані про чисельність українців у Республіці Польща перепису 2002 року [224, с. 407]. Таким чином, на переконання автора, потрібно посилити роботу України з діаспорою у Польщі саме у названому напрямі, причому, зробити наголос на роботі на рівні офіційних державних контактів (і центрального, і місцевого характеру), а не на рівні контактів між релігійно-конфесійними громадами, які й нині є доволі міцними.

Інформаційний вплив на діаспорне середовище українства в Польщі може і має здійснюватися через традиційні та електронні ЗМІ (як українські, так і польські). Якщо ми говоримо про традиційні ЗМІ, то доволі ефективним уявляється створення і розбудова в Польщі медійної інфраструктури, перш за все шляхом відкриття журналістських представництв у регіонах значного скупчення українських громад, а також поглиблення співпраці у виробленні спільних із поляками та польськими українцями проектів за участю провідників й України, і Польщі [80, с. 15].

Налагодження повноцінного діалогу «Україна-Польща» є неповним без залучення до цієї роботи традиційних ЗМІ української діаспори у сусідній країні. Саме ЗМІ покликані забезпечувати міжетнічну і міжкультурну комунікацію, взаємний обмін досвідом додання тих чи інших проблем регулювання етнонаціональних і соціокультурних відносин, постійність

зв'язків обох країн на усіх рівнях функціонування – від державного до міжособистісного. Роль і значення діаспорних ЗМІ є особливою: вони, окрім вище згаданих завдань, мають ставати посередником та комунікатором у діалозі двох народів і двох культур, виконуючи тим самим дипломатичну функцію та впливаючи на формування зовнішньої політики як держави проживання, так і своєї історичної батьківщини. За цих умов важливість налагодження прямих контактів між Україною і діаспорними ЗМІ українства в Польщі є суттєвою і не підлягає сумнівам. Ідеальним варіантом мала б стати фінансова й інформаційна підтримка з боку Української держави таких ЗМІ. Втім, внаслідок об'єктивних причин нині це уявляється проблематичним.

Незважаючи на фактично повну відсутність підтримки з боку Української держави діаспорних ЗМІ у Польщі, в країні існує нині розгалужена система українських й україномовних ЗМІ, які можна поділити на декілька груп. Перша група – суспільно-громадські видання: газета «Наше слово» (Варшава), журнал «Ватра» (Горлиці). Друга група – освітні ЗМІ (наприклад, журнал «Рідна мова» (Валч)). Третя група – релігійні видання: «Антифон» (Горлиці), «Православний перегляд» (Білосток). Четверта група – літературні ЗМІ (скажімо, «Український літературний провулок», Люблін). П'ята група – молодіжно-розважальні видання (наприклад, журнал «San Rideau», Гданськ). Шоста група – історично-політичні (журнал «Нова Україна», Краків) та культурні видання («Український журнал», Чехія-Словаччина-Польща) [94, с. 193]. Як бачимо, навіть без фінансової підтримки з боку Української держави представники української діаспори показали високий рівень самоорганізації та зуміли налагодити досить розгалужену мережу видань найрізноманітнішого спрямування. Причому, географія цих видань засвідчує не точковий, а розпорошений характер розселення польського українства нині. Отож, у процесі налагодження взаємин України з діаспорянами в Польщі обов'язково мають бути враховані усі групи інтересів

польських українців, своєрідним індикатором яких і є перелічені вище друковані ЗМІ, які видаються українською діаспорою.

Окрім друкованих ЗМІ, у Республіці Польща є й теле- та радіопрограми української діаспори і для української діаспори. Їхньою особливістю є чітко виражена регіональна ознака. Прикладами таких медіа є: «Український вісник» (ТVP Вармінсько-Мазурське воєводство), «Український перегляд» (ТVP Підляське воєводство), «Українські вісті» (ТVP Ольштин), Українська служба (Польське радіо для закордону), «Відкриймо Україну» (Люблінська архієпархія), «Українська думка» (радіо Білосток), «Український журнал» (радіо Ольштин) тощо [94, с. 193].

Розгалуження і високий рівень розвитку друкованих та теле- і радіо ЗМІ української діаспори у Польщі пов'язане передусім із державним фінансуванням, передбаченим законом Республіки Польща «Про національні та етнічні меншини і про регіональну мову» від 06 січня 2005 р. Відповідно до Закону, на фінансування українських й україномовних ЗМІ у Польщі з державного бюджету виділяється щорічно 2 млн злотих [94, с. 194].

Висвітлюючи можливості залучення електронних ЗМІ в стратегії інформаційного впливу України на діаспорне середовище у Польщі, особливу увагу слід звернути на мережеве комунікаційне середовище. Адже мережева (або комп'ютерно опосередкована) комунікація має унікальну атрибутивну властивість – ця система комунікації спирається на можливість швидкого й ефективного зворотного зв'язку, що призводить до фактично симетричних відносин комунікатор-реципієнт (що є надзвичайно важливим в умовах вкрай значимої мети – необхідності налагодження постійного тісного взаємозв'язку між українськими діаспорянами у Польщі з історичною батьківщиною. – *Я. Т.*). Російський науковець В. Бузгалін вказує на такі основні риси сучасної мережевої комунікації:

- неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна та/або функціональна взаємодія учасників;

- гнучкість, рухливість, змінюваність форм і конфігурацій; легкість та швидкість створення та розпаду структур;
- відкритість мережі для «входу» і «виходу»; загальна доступність ресурсів мережі (передусім – інформаційних);
- рівноправність учасників мережі незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсів;
- унікальність створюваних мереж [200, с. 56].

Отже, такі риси мережевих ЗМІ, як відкритість, гнучкість та динамізм роблять їх надзвичайно потужним ресурсом у налагодженні постійного діалогу між українською діаспорою в Польщі та Україною, бо поширення інформації у них відбувається значно оперативніше, аніж через традиційні носії інформації. До того ж, мережеві ЗМІ та мережеві спільноти часто здатні конструювати свою особливу соціальну реальність, виступаючи як сукупність індивідуальних і колективних ідентичностей, що можуть віртуально самоконструювати нові культурні та соціальні регулятори комунікаційного процесу. На підтвердження наведемо слова вітчизняної дослідниці феномену української діаспори К. Чернової, яка зазначає, що «основою стійкості діаспор виступають інформаційно-комунікативні мережі високої щільності» [227, с. 95].

Сучасна мережева комунікація відзначається здатністю до синтезу всередині себе масового, групового та персоніфікованого типів комунікації. Тому, як стверджує російський вчений С. Тихонова, «фактично, Інтернет сьогодні є експериментальним майданчиком, де випробовуються різноманітні ролі і форми поведінки...» [200, с. 59]. Вказані особливості мережевих ЗМІ та мережевих спільнот, на нашу думку, потрібно використовувати якомога повніше при налагодженні тісної співпраці з українською діаспорою в Польщі. Певні кроки у цьому напрямі вже зроблені. Одним із найпоказовіших прикладів є діяльність волонтерського руху в Україні, який завдяки мережевим спільнотам мав змогу налагодити тісну і продуктивну співпрацю з волонтерськими організаціями з діаспорного

середовища у Польщі. Відтак, не Українська держава, а вітчизняне громадянське суспільство стало піонером у розвитку вказаного напрямку співпраці України з діаспорою у Республіці Польща. На наше переконання, саме цей напрям у найближчі роки може стати найбільш пріоритетним у царині взаємодії України з представниками української діаспори в Польщі.

Перспективна розробка стратегії залучення мережевих ЗМІ та мережевих спільнот у процесі розширення співпраці (взаємодії) України з українською діаспорою в Республіці Польща має враховувати таку важливу особливість політичного життя в умовах розвитку інформаційного суспільства, як перехід у царині політичної комунікації від «політики інтересів і цілей» до «політики цінностей» (визначення російського ученого М. Вершиніна). Перехід до «політики цінностей» сприятиме формуванню нових способів політичної комунікації через здійснення комп'ютерно-опосередкованої політичної комунікації. «Політика цінностей» у сучасному політичному просторі означатиме: а) політичну прозорість, транспарентність влади та гласність у процесах прийняття політичних рішень; б) доступність для громадян всіх державних нормативних актів; в) реформування високо витратних державних структур; г) зростання у громадян кількості вільного часу, який можна спрямувати на вияви політичної активності [25, с. 116]. Як бачимо, врахування принципів «політики цінностей» у процесі реалізації стратегії розширення співпраці та поглиблення взаємодії українських діаспорян Польщі з історичною батьківщиною стимулюватиме розвиток низової активності в діаспорному середовищі, а також наблизатиме до них, нехай у віртуальному вимірі, й Українську державу (у тому числі в її офіційних проявах – через діяльність органів центральної державної влади), і вітчизняне суспільство (в його соціальній, культурній, конфесійній царинах).

Варто зауважити, що в кілька останніх десятиліть у світі фактично спостерігається трансформація розуміння образів ідентичності в найширшому її тлумаченні – політичної, гендерної, етнокультурної, конфесійної тощо. Це, відповідно, не може не впливати на національну

політику держав як внутрішнього спрямування, так і політику взаємодії і співпраці зі своїми діаспорними громадами. Так, професор Оксфордського університету М. Прайс прогнозує: у найближчі десятиліття володіння інструментами формування образів ідентичності, які визначаються традиційно історією, мовою, етнічною належністю, релігією, може стати не менш ефективним засобом тиску, аніж зброя масового знищення. Адже глобальна інформатизація може підірвати національний суверенітет та національну культурну ідентичність. Наслідком таких процесів у царині політичної комунікації може стати збільшення числа образів і понять, які не відображають ані культурну пам'ять, ані емпіричний досвід, але є результатом інформаційного імпорту [122, с. 29].

Відтак, при виробленні політики взаємодії України з діаспорою у Республіці Польща важливо враховувати вплив глобального інформаційного середовища, зокрема дію факторів інтернаціоналізації політики, ментального зсуву в розумінні поняття етнокультурної ідентичності, розмивання її рамок, формування феномену подвійної ідентичності. Названі феномени, на нашу думку, потребують спочатку наукового осмислення та тільки потому впровадження рекомендацій і пропозицій науковців у державну практику шляхом прийняття відповідних політико-управлінських рішень.

Окремий та надзвичайно значимий напрямок налагодження взаємодії України з діаспорянами у Польщі – це ділове співробітництво. Зрозуміло, що формування позитивного іміджу України й українців за кордоном, реалізація широкої культурно-просвітницької стратегії в інших країнах світу є пріоритетними векторами в контексті співпраці з діаспорними громадами українства по всьому світу. Однак, не менш важливим є ділове співробітництво, налагодження тісних економічних взаємозв'язків. Польща є одним із основних стратегічних партнерів України, вага і значення якого особливо зросли після 2014 року. Ділове співробітництво й економічна співпраця України й Республіки Польща здійснюються як на офіційно-державному рівні (на цьому рівні названі процеси регулюються відповідною

нормативно-правовою базою обох держав), так і на рівні недержавному – через громадський сектор, неурядові канали, міжособистісні контакти, «народну дипломатію».

Якщо роль і вагу політичної підтримки з боку української діаспори своєї історичної батьківщини, починаючи з 1990-х років, важко переоцінити, то питання про ділове співробітництво й економічну співпрацю діаспорян з Україною є доволі складним. Передусім названі процеси мають поширення серед представників новітньої діаспори – української діаспори «четвертої хвилі». Не є винятком й українська громада у Республіці Польща. Світовий Конгрес українців (СКУ), як найбільш авторитетна організація української діаспори, опікується водночас і представниками української діаспори «четвертої хвилі», і питаннями економічного співробітництва з Україною. Однією з країн-реципієнтів СКУ є Республіка Польща, діаспорна громада якої бере активну участь у роботі Світової Ради Суспільної Служби СКУ. Безперечно, внесок і вплив української діаспори Республіки Польща як реципієнта Світової Ради Суспільної Служби СКУ є порівняно невеликим, проте постійним і таким, що зростає [135, с. 15].

Пряма фінансова допомога СКУ Україні та українським заробітчанами за кордоном є лише одним із векторів системи ділової співпраці й економічних взаємин діаспорного середовища з історичною батьківщиною. Значна увага приділяється розробці програм стратегічного розвитку, проектів реформування різних галузей економіки, впровадження досвіду інших країн щодо модернізації економіки й економічних відносин в Україні.

Українська дослідниця О. П'ятковська називає такі пріоритетні напрямки соціально-економічної й інноваційної співпраці діаспори з Україною з метою створення в нашій державі економіки сучасного типу:

- розроблення політичних проектів у різних сферах, зокрема урядових програм економічного розвитку та шляхів їх імплементації;

- організація та фінансування науково-технологічних тренінгів чи виконання короткотермінових робіт за наявності на ринку праці попиту на

даний вид діяльності (короткотермінові візити закордонних українських спеціалістів, наприклад лікарів, для виконання складних операцій);

- організація наукових зустрічей, конференцій, «круглих столів» тощо з метою поширення інформації у науково-дослідній сфері, зокрема щодо грантових програм та спільної участі в них;

- забезпечення українських науковців доступом до літературних джерел провідних країн світу;

- здійснення спільних науково-дослідних проектів у сфері біотехнологій, фізики, комп'ютерних технологій, хімії, економіки, математики, частина з яких має на меті впровадження результатів науково-дослідних робіт у роботу підприємств та розвиток нових галузей промисловості в Україні;

- стимулювання циркуляції студентської мобільності шляхом надання їм фінансової допомоги у формі грантів на навчання та допомоги у налагодженні контактів із ВНЗ у розвинених країнах світу [135, с. 20].

На жаль, якщо на рівні СКУ та окремих діаспорних спільнот вказані вектори ділового співробітництва й економічної співпраці знаходять відображення у вигляді прийняття відповідних програм і проектів, то Українська держава в особі уповноважених органів державної влади не завжди вчасно й адекватно реагує на ініціативи з боку закордонних українців. Скажімо, у проекті Державної програми співпраці з із закордонними українцями на період до 2015 року було надто нечітко сформульовано мету цієї програми, зокрема у сфері використання потенціалу української діаспори, а саме: «...використання інтелектуального, фінансового та духовного потенціалу закордонних українців для утвердження позитивного міжнародного іміджу України» [162]. Про соціально-економічний розвиток України, важливість налагодження ділового співробітництва й економічної взаємодії з діаспорним середовищем у проекті взагалі не йшла мова.

Ділове співробітництво й економічна співпраця – найменш розвинутий напрям взаємодії української діаспори у Республіці Польща з Україною.

Якщо на рівні особистих контактів або бізнесових відносин можна знайти приклади успішної співпраці, то на державному рівні й нині бракує системної та послідовної стратегії залучення польських українців до реалізації спільних з Україною економічних програм і проектів. Адже, як зазначає українська дослідниця Т. Гнатюк: «Економічний і політичний зиск від мігрантів держави прагнуть отримати завдяки покладанню обов'язків на діаспору, що включає в себе інвестиційні заходи (як фінансові, так і людські інвестиції) та зовнішнє лобіювання інтересів країни походження» [32, с. 280]. Серед найбільш перспективних напрямів налагодження цілісної системи ділового співробітництва й економічної співпраці варто виокремити наступні.

По-перше, співробітництво найбільш авторитетних представників української діаспори Польщі з наукового та бізнесового середовища з вітчизняними урядовцями різних рівнів, представниками громадянського суспільства, науковцями і бізнесменами. Таке співробітництво має здійснюватися шляхом проведення регулярних нарад, «круглих столів», дискусій, слухань тощо з метою розробки й удосконалення законодавства у наступних сферах:

- створення сприятливого інвестиційному клімату в Україні;
- допомоги в залученні фінансового капіталу закордонних українців (як у формі облігацій або інших фінансових зобов'язань, так і через залучення транснаціональних кредитів);
- активізації операцій експортно-імпортного характеру, зокрема через зростання потоків товарообігу між Україною й Польщею з виокремленням сегменту вітчизняних товарів і послуг, які потенційно можуть зацікавити польських українців;
- трансферу інноваційних ідей, технологій, стартапів із Польщі, причому не просто їх сліпе копіювання, а залучення представників бізнесових кіл діаспорян в якості консультантів, бізнес-тренерів.

По-друге, створення спільних комісій, дискусійних клубів, бізнес-інкубаторів із найбільш авторитетними представниками бізнесового

середовища українських діаспорян у Польщі для вирішення широкого кола завдань, провідними серед яких мають стати розробка і сприяння впровадженню в життя інвестиційних проектів у різних сферах вітчизняної економіки, зокрема на рівні співпраці регіонів Республіки Польща з регіонами України.

По-третє, проведення інформаційних кампаній із залученням найбільш авторитетних представників українських діаспорян, які можуть стати «обличчям» таких кампаній щодо інформування широкої польської громадськості про економічний, інвестиційний, фінансовий, промисловий, аграрний, науково-технічний потенціал України. У процесі проведення інформаційних кампаній особливий наголос варто робити на можливостях не стільки потенційної конкуренції українських ідей, товарів, послуг із польськими, скільки на перспективах взаємного доповнення, співробітництва і співпраці. Причому, успішність таких інформаційних кампаній залежатиме від можливостей як української сторони, так і польських українців залучити традиційні й електронні ЗМІ Республіки Польща до цієї просвітницької роботи, а також максимально задіяти дипломатичні й консульські ресурси України в Польщі та діаспорні українські громадські організації й об'єднання в процесі поширення інформаційних матеріалів про економічний і науково-технічний потенціал України.

По-четверте, розширення контактів між представниками бізнесового середовища України та української діаспори Польщі на рівні «народної дипломатії» шляхом організації і проведення постійних ділових зустрічей, через створення спільних товариств, філій польських компаній та фінансових установ.

Безумовно, перелічені вище заходи щодо налагодження цілісної системи ділового співробітництва й економічної співпраці між Україною й українською діаспорою у Республіці Польща не є вичерпними. Виходячи з надзвичайної складності означеного напрямку співпраці, а також його недостатньої розробленості на практичному рівні, названий вектор

поглиблення співробітництва України з діаспорним середовищем у Польщі уявляється одним із найбільш перспективних для подальших наукових досліджень теоретичного і прикладного характеру.

Таким чином, поглиблення співпраці української діаспори в Республіці Польща з історичною батьківщиною, подальший розвиток окреслених вище провідних векторів взаємодії України з діаспорянами у Польщі сприятиме, на наше переконання, не тільки утвердженню позитивного іміджу України й українців у сусідній країні, але й слугуватиме стимулом для подальшої внутрішньої консолідації польського українства, збагачуватиме його громадське та соціокультурне життя. Не менш важливою є взаємодія України з представниками української діаспори у Польщі для нашої держави. Адже в останні два роки Україна опинилася віч-на-віч з надзвичайно загрозливими викликами, які висувають питання життєздатності українства як державницької нації. За цих умов значимість ефективного використання гуманітарного, соціокультурного, наукового й економічного потенціалу української діаспори, у тому числі у Республіці Польща, не викликає жодних сумнівів.

На жаль, за усі роки незалежності України потужний потенціал українства зарубіжжя був надто недооцінений, а робота з українськими діаспорами у різних країнах мала несистематичний, ситуативний, фрагментарний, а подекуди вкрай суперечливий характер. Як наголошує вітчизняний науковець Ю. Лагутов, «у жодному з нормативно-правових документів, які регулюють взаємодію України з діаспорою, не зафіксовано ідею відповідальності Української держави за розвиток громад української діаспори, здійснення ефективної державної діаспоральної політики» [97, с. 14]. Українська дослідниця Т. Гнатюк, у свою чергу, підкреслює: «Аналіз заходів державної політики України щодо закордонного українства за типологією А. Гемлена виявив задеклароване патерналістське ставлення держави щодо українців за кордоном: досить розвинутими є напрями мобілізації та надання прав закордонним українцям, однак напрям щодо

покладання обов'язків на цю категорію осіб використовується недостатньо» [32, с. 282].

Іншими словами, можна стверджувати, що українство зарубіжжя багато в чому залишалося поза увагою державної влади України, однією з найбільш «забутих» діаспор стала українська діаспора у Республіці Польща. Так, фахівець з дослідження проблематики життя українців у Польщі В. Кирилич ще на початку 2000-х років пропонував здійснити на державному рівні наступну низку заходів з метою поживлення взаємодії України з українською громадою Польщі: 1) виробити Програму підтримки зарубіжного українства у найближчі п'ять років; 2) ухвалити Закон України «Про закордонного українця»; 3) поживити процес створення Українського інституту культури в Польщі (у м. Варшава); 4) створити надійний та ефективний механізм захисту прав та задоволення культурно-освітніх і церковно-релігійних потреб зарубіжного українства; 5) сприяти змінам до діючих правил перетину кордону з метою сприятливого в'їзду в Україну українських шкільних груп та мистецьких колективів із Польщі; 6) створити регіональні навчально-методичні центри для підтримки українських шкіл у Польщі [80, с. 17].

Аналіз взаємодії України з українською діаспорою у Польщі на державному рівні на початок 2016 року дає підстави для невтішного висновку: з усього комплексу запропонованих 15 років тому вітчизняним науковцем заходів у повній мірі нині реалізовано тільки два – спрощено правила перетину українсько-польського кордону у рамках скасування практики отримання віз для громадян держав шенгенської зони Європейського Союзу та прийнято Закон України «Про правовий статус закордонних українців» [36]. Відтак, перед Українською державою сьогодні постало складне завдання не просто розробити і запровадити комплекс заходів щодо сприяння поживленню взаємодії та співпраці України з представниками діаспорної громади у Республіці Польща, але й надолужати

ті прогалини, які з'явилися внаслідок непослідовної і несистематичної державної політики з боку України.

Отже, на наш погляд, в ідеалі позначені у представленій роботі основні напрями взаємодії України з українською діаспорою у Республіці Польща мають бути оформлені у вигляді «Стратегії співпраці і взаємодії Української держави з українською діаспорою у Республіці Польща» (назва, безперечно, є досить умовною. – *Я. Т.*) як окремого документу, що матиме силу державного нормативно-правового акту. Загальна ж робота щодо співробітництва з українством зарубіжжя має координуватися вдосконаленим законом України, який повинен відповідати вимогам часу та відійти від суто декларативної політики.

3.2 Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України у контексті європейської інтеграції

Події кінця осені 2013 – зими 2014 років (Революція гідності), російська анексія Криму та подальша агресія Російської Федерації на Сході України стали тією «точкою неповернення», яка остаточно визначила пріоритетність євроінтеграційного напрямку зовнішньої політики нашої держави як на рівні політикуму, так і серед широкого загалу українства. Природно, що процес наближення України до політичного, економічного, соціокультурного та безпекового простору Європейського Союзу потребує глибокого осмислення, ретельної підготовчої роботи стратегічного і тактичного характеру. Тому вивчення досвіду країн Центральної і Східної Європи на шляху їх просування до НАТО та ЄС є надзвичайно значимим. Цінність досвіду Польщі в означених процесах для України не викликає сумнівів, оскільки Польща є найближчою сусідкою нашої країни, маючи деякі спільні ментально-культурні та політичні традиції, схожу

посткомуністичну спадщину. Українська діаспора в Республіці Польща, у свою чергу, може розглядатися як важливий чинник європейської інтеграції і розвитку північноатлантичного безпекового вектору України сьогодні.

Вітчизняні науковці П. Буряк та О. Гупало ще у 2007 році зазначали: «У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля Української держави, демократизацію її політичної й інституціональної систем. У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською й західноєвропейською гуманістичною культурами, одночасне становлення України як інтегрованої частини глобального суспільства, так і національної держави. Нарешті, членство в ЄС гарантує зміцнення західноєвропейською гуманістичними культурами, одночасне становлення України як інтегрованої частини глобальної національної безпеки України, захист її від агресії територіальних претензій» [17, с. 199]. Таким чином, нині є безперечним твердження: «Європейська інтеграція = північноатлантичний вектор розвитку = національна безпека». Власне, досвід усіх без винятку країн Центральної і Східної Європи переконує, що без залучення до структур НАТО є неможливою європейська інтеграція.

Втім, тривалий час Україна проводила вкрай непослідовну політику і щодо євроінтеграції, і щодо північноатлантичного безпекового просування. Окрім того, досі спостерігається асиметрія у підходах України та ЄС щодо специфіки заходів просування та кінцевої мети розвитку взаємовідносин нашої країни з Європою (в соціополітичному, культурно-цивілізаційному та геополітичному аспектах її розуміння). Так, українська сторона, насамперед в особі її політичного класу, дотепер розглядає європейську перспективу в якості своєрідного локомотиву внутрішніх реформ, в якості вагомого чинника економічної і політичної стабільності всередині країни, в якості засобу утвердження власної європейської ідентичності. За висновком українського дипломата К. Єлисеєва, «Європейська інтеграція – це обруч, який стягує воєдино строкату і розколоту українську політику...» [232, с. 26].

При цьому європейські функціонери переконані у тому, що членство України у НАТО та/або ЄС, навпроти, не є передумовою внутрішніх реформ у країнах – потенційних кандидатах. У такому переконанні європейські функціонери спираються на досвід країн Центральної і Східної Європи, для яких вступ до ЄС став не початком, а завершенням наближення до Європи. «Отже, – робить висновок вітчизняна дослідниця Т. Шинкаренко, – перехід країн-кандидатів у категорію повноправних членів (ЄС. – *Я. Т.*) обумовлюється повною адаптованістю до норм і процедур, якими керується у своїй діяльності Євросоюз» [232, с. 26].

Втім, для значної частини вітчизняного істеблішменту європейська інтеграція та північноатлантичний вектор розвитку України є лише «красивою обкладинкою», невід’ємною складовою загальної політичної риторики, в яку представники політичного класу не вкладають реального змісту. «Україна, активно претендуючи впродовж багатьох років на членство в ЄС, не збільшувала кількість і вагу аргументів, які б наближали таку перспективу», – підкреслює Т. Шинкаренко [232, с. 26]. Отож, не дивно, що за весь період своїх євроінтеграційних прагнень Україна стабільно демонструвала одні з найгірших показників оцінки готовності приєднатися до ЄС. Причому, якщо протягом 2005–2013 років Україну за цими показниками порівнювали з Болгарією та Румунією, то в останні два роки спостерігаються порівняння не на користь нашої держави з Молдовою і Грузією.

За цих умов залучення української діаспори в Республіці Польща до названих процесів може розглядатися у двох суттєвих напрямках. По-перше, найактивніші представники польського українства, їх «лідери думок» – це потенційні популяризатори України й українців у Польщі зокрема та в Європі загалом (означена роль української діаспори розглядалася у попередньому підрозділі 3.1. – *Я. Т.*). По-друге, представники польської діаспори можуть і мають стати зовнішнім контролером вітчизняного

правлячого класу в його намаганні зробити Україну частиною геополітичної, соціокультурної, економічної та безпекової Європи.

Варто враховувати той факт, що остання хвиля розширення ЄС стала свідченням фактичного виснаження інтеграційних можливостей проекту спільної Європи, бо «у середньостроковій перспективі абсорбційні можливості цього міжнародного утворення близькі до виснаження і Брюссель потребує вироблення зовнішньої політики, відмінної від розширення, а також встановлення формату відносин із державами-сусідами» [232, с. 26]. Натомість наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років концепція розширення Європейського Союзу на Схід формувалася під впливом кількох визначальних і водночас протилежних чинників: поглиблення внутрішньої інтеграції, бажання зберегти геополітичну стабільність на Європейському континенті та острахом перед додатковими витратами, з якими пов'язане приєднання менш заможних країн Центрально-Східної Європи. До того ж, так і не була вироблена консеквентна стратегія розширення ЄС [13, с. 15].

В останні декілька років подальше розширення ЄС фактично гальмують надзвичайно складні внутрішньополітичні проблеми нинішньої об'єднаної Європи:

- перманентна грецька криза [33];
- спроби виходу частини країн з ЄС (найпоказовіший приклад – Велика Британія) [218];
- посилення впливу євроскептиків як на рівні прийняття політико-управлінських рішень, так і на рівні формування громадської думки в країнах ЄС;
- міграційна криза 2015–2016 років, вирішення якої не знайдено [53].

Таким чином, Україна сьогодні опинилася у своєрідній пастці. З одного боку, її внутрішні проблеми не дають змоги успішно просуватися на шляху євроінтеграції. З іншого боку, багатоплоскостна внутрішньополітична криза всередині ЄС висуває болючі питання про перспективи життєздатності

проекту об'єднаної Європи, про спроможність ЄС адекватно відреагувати на виклики часу, на зовнішні і внутрішні загрози.

На жаль, Україна (насамперед, в особі відповідальних за євроінтеграційний вектор посадовців) не завжди враховує умови, що кардинально змінилися. Скажімо, й українські політики, і пересічні громадяни продовжують експлуатувати сформований за двадцять років стереотипізований образ Польщі як свого «європейського адвоката», що є не просто стратегічним партнером і найближчим сусідом, але й вірним захисником та лобістом українських інтересів у Європі. Втім, не завжди з боку української сторони враховується важливість фактору власних інтересів і прагнень Польщі, які часто можуть вступати у конфлікт з інтересами і прагненнями України. «Фактор присутності образу перестав відігравати позитивну роль за умов його співпадіння в баченні обох партнерів і перетворився на фактор неадекватності в оцінці Україною свого партнера, а відповідно і неадекватності в її зовнішньополітичних діях щодо нього», – підкреслює вітчизняний науковець С. Маковський [113, с. 98].

Отже, безперечним уявляється твердження про те, що українсько-польські відносини, як на рівні двосторонньої співпраці, так і в контексті євроінтеграційного і північноатлантичного співробітництва, потребують нині перегляду та доопрацювання на системному рівні. У цьому процесі одним з акторів названого процесу мають стати впливові представники української діаспори у Республіці Польща. Така роль українства у Польщі є особливо значимою на даному етапі двосторонніх відносин України й Польщі та, у більш широкому плані, – відносин України й ЄС. Адже вплив і вага євроскептиків у Республіці Польща зростає та означена група політиків має суттєве представництво в органах законодавчої та виконавчої влади нині.

За цих умов одним із найбільш перспективних напрямів залучення української діаспори в Республіці Польща в реалізації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегії Української держави є комбінована стратегія. Означена стратегія, з одного боку, передбачає системне врахування

досвіду Польщі в здійсненні її інтеграції у євроатлантичні структури. З іншого боку, така стратегія має спиратися на широку агітаційну кампанію в Україні, яка повинна реалізовуватися, у тому числі через налагодження прямої комунікації з передачі локального досвіду здійснення євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових кроків у загальній державній політиці між громадами в Україні та громадами діаспорян у Польщі.

Важливо підкреслити, що в останні десять-п'ятнадцять років значно змінилося і ставлення самих поляків як до представників української діаспори у країні, так і до українців загалом. Так, згідно з соціологічними дослідженнями Й. Конєчної «Поляки – українці, Польща – Україна», величина соціальної дистанції за шкалою Богардуса щодо українців у Польщі значно знизилася. Якщо у 2001 році українців поляки сприймали виключно у двох ролях – як туристів і як колег з праці, то через кілька років ситуація кардинально змінилася: більшість опитаних українців радше сприймалися, аніж не сприймалися поляками, причому в нових ролях – керівника фірми або члена сім'ї (у тому числі подружжя) [86, с. 25–26]. Отже, суттєві зміни, які спостерігаються у міжетнічних українсько-польських відносинах впливають і на становище української діаспори в Польщі, бо зростає її вага не тільки у міждержавному діалозі, але й у внутрішній політиці країни проживання. Відтак, роль діаспори як впливового лобіста українських інтересів є ключовою.

Ведучи мову про необхідність і важливість системного врахування досвіду Польщі в здійсненні її інтеграції у євроатлантичні структури, слід намагатися максимально об'єктивно оцінювати як передумови названого процесу, так і його перебіг та наслідки, враховуючи при цьому оцінки знаних польських дослідників. Так, авторитетний польський науковець, правник, громадський діяч А. Боднар полемічно характеризував процеси посткомуністичної трансформації у своїй країні як «демократію, привезену Євросоюзом?», наводячи наступні аргументи на користь цієї позиції. По-

перше, на переконання вченого, «Польща і досі (твердження наведені А. Боднаром на перше десятиріччя 2000-х років. – Я. Т.) працює у напрямі стабілізації національної політичної системи, у зміцненні її демократичних засад». По-друге, політичну систему Республіки Польща, за словами дослідника, можна кваліфікувати як «трикутник» міжінституційної звітності, що спирається на наявний конституційний проект та дієву опозицію». По-третє, зауважує А. Боднар, саме Європейський Союз відіграв важливу роль у зміцненні національної демократії [39, с. 36]. Як бачимо, аналіз реалізації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегій у Польщі дає підстави для формулювання двох важливих висновків: 1) зміцнення демократичних засад національної політичної системи здійснювалося у тому числі під потужним впливом зовнішнього тиску; 2) незважаючи на цей тиск, у країні і досі тривають демократизаційні процеси, які не завжди розгортаються лінійно, і частина польської громадськості побоюється проявів автократичних відкатів.

Підтвердженням цього є, наприклад, потужна хвиля протестів, яка прокотилася Польщею взимку 2015–2016 років під орудою «Комітету із захисту демократії». Очільник цієї ініціативи М. Кійовський в одному з інтерв'ю заявив: «Ми й надалі спостерігаємо за діяльністю уряду, але так само важливою для нас є політична освіта в країні. ...адже впродовж останніх 25 років поляки забули, якою вразливою може бути демократія і що вона не може існувати сама по собі. А ті, хто в конкретний момент перебуває при владі, призабули, що владу більшості не слід плутати з диктатурою» [167]. Отже, досвід Польщі засвідчує, що навіть успішно реалізована євроатлантична стратегія не завжди забезпечує країну від розгортання у подальшому політичних криз та загроз повернення автократії. Тому, на наш погляд, представники української діаспори у Польщі мають бути не просто залучені до широкої інформаційно-агітаційної кампанії в Україні щодо популяризації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегій. Надзвичайно важливо, аби «лідери думок» із

середовища польських українців були активно задіяні й у процесах становлення вітчизняного громадянського суспільства як своєрідні громадські радники, які покликані поділитися досвідом сусідньої країни в її поступі на шляху демократизації і розвитку громадянського суспільства. Іншими словами, співпраця України з українською діаспорою у Республіці Польща має здійснюватися дворівнево – на рівні співпраці державних (урядових) інституцій й організацій та на рівні співпраці й обміну досвідом інституцій громадянського суспільства.

Одним із векторів у названому напрямі співпраці України з діаспорянами у Польщі має стати взаємодія представників громадянського суспільства обох країн у процесі поширення політичної освіти загалом та інформації про переваги євроатлантичної інтеграції зокрема в нашій державі. Так, за словами вітчизняної дослідниці С. Бульбенюк, «...європейський модернізаційний дискурс в Україні ...має, аби бути успішним, максимально раціоналізуватися, позбутися ідеалізації, та спиратися перш за все на діяльність інституцій громадянського суспільства, яке мусить не лише демократизувати народ і здійснювати масову просвітницьку роботу, але й сприяти вихованню нової – справжньої національної політичної еліти європейського рівня [16, с. 34]. Тому, скажімо, проведення інформаційних кампаній в Україні з боку українських діаспорян у Польщі щодо передачі їхнього досвіду з підвищення політичної освіти у своїх громадах, сприяння забезпеченню різноманітних виявів громадської і політичної активності має стати не тільки одним із векторів комплексного процесу демократизації нашої країни, але й передумовою успішності її європейського поступу в найближчому майбутньому.

Не варто забувати й про те, що успішність стратегії європейської інтеграції у Польщі була забезпечена у тому числі низкою сприятливих умов та факторів. Одним із головних факторів європейської інтеграції Польщі, наприклад, стало існування й активна співпраця Польщі з так званим «Веймарським трикутником» – взаємодії особливого формату Польщі з

Німеччиною і Францією. Саме активна підтримка двох авторитетних європейських держав дала Польщі величезну перевагу в її євроатлантичному векторі розвитку. Окрім суто політичної підтримки, створення «Веймарського трикутника» дало Польщі величезні фінансові вливання завдяки союзним програмам, насамперед – RHARE [178, с. 55]. Відтак, Україні нині конче потрібне створення власного «Веймарського трикутника», однією зі сторін якого може стати Польща. До того ж, залучення до цього процесу польських українців є вкрай важливим, бо діаспорна громада може виступити в якості потужного проукраїнського лобі у політичних і бізнесових колах як на рівні Європейського Союзу загалом, так і у Республіці Польща зокрема.

Українська діаспорна громада у Польщі, подібно до інших діаспорних громад у країнах ЄС, зацікавлена в успішності завершення євроінтеграційного процесу в Україні, бо матиме практичний зиск від повноправної політичної і соціально-економічної участі України в об'єднаному європейському просторі. Зокрема, в разі тіснішої співпраці України з ЄС й українська громада у Польщі матиме додатковий аргумент на користь посилення проєкційних заходів з боку Республіки Польща на адресу української діаспори, а сама Українська держава отримає більший простір для маневрів політичного, економічного, соціокультурного та безпекового характеру. Таким чином, й Українська держава, й українська діаспора в Польщі мають неабиякий обопільний інтерес у взаємодії в напрямі розгортання процесів європейської інтеграції та північноатлантичного співробітництва України. При цьому потенціал діаспорних громад є надзвичайно потужним. «Доведено на конкретних прикладах, що українські діаспорні громади країн ЄС, навіть ті, які розвиваються у несприятливих соціально-економічних та політичних умовах, мають значний потенціал для здійснення громадсько-політичних скоординованих акцій, впливу на громадську думку країни проживання, тиску на владні структури, налагодження економічного, підприємницького, культурного

співробітництва між країнами проживання та Україною», – стверджує український науковець Ю. Лагутов [97, с. 12].

Серед особливостей української діаспори у Республіці Польща, які суттєвим чином можуть вплинути на успішність залучення польських українців до реалізації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегій України обов'язково слід враховувати, що українська діаспора у Польщі має сьогодні подвійну природу: з одного боку, вона є автохтонною (більш докладно автохтонна природа діаспори розглядалася вище. – *Я. Т.*); з іншого, сучасна діаспора включає значний відсоток так званих «заробітчан».

Автохтонний характер українських діаспорян у Польщі, їх укоріненість у соціополітичні та соціокультурні реалії сусідньої країни може бути використаний для підтвердження спільних європейських коренів українців і поляків у соціокультурному та геополітичному проявах, як переконливий доказ того, що Україна й українці завжди залишалися невід'ємною складовою Європи. Можна погодитися з вітчизняною дослідницею С. Бульбенюк у тому, що «поляки й українці (принаймні певна частина наших співгромадян) мають певні спільні ментальні риси (наприклад, релігійність, певний консерватизм та традиціоналізм, звернення до минулого при погляді на майбутнє)» [15, с. 111]. Тому процес віднайдення «спільної мови» в розширенні й поглибленні українсько-польського діалогу зокрема та українсько-європейської комунікації в цілому має позитивні перспективи, а найактивніші представники української діаспорної громади мають стати у ньому одними з провідних комунікаторів.

Прикладом налагодження успішної комунікації між українською діаспорою в Польщі та громадами в Україні у процесі популяризації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегій може слугувати укладення Договору між Рівненською обласною телерадіокомпанією та Ольштинським відділом Об'єднання українців у Польщі (ОУП) у 2007 році. У результаті реалізації Договору був запущений телевізійний проект із Вармінсько-Мазурською координаційною радою ОУП

під назвою «Європейський дім». Це був цикл передач про суспільно-політичну ситуацію у Польщі після вступу до ЄС. Причому в передачах із циклу «Європейського дому» журналістський коментар було зведено до мінімуму, а головна увага приділялася розповідям представників різних верств населення – передусім польських українців та частково самих поляків [150, с. 131]. Отже, українська діаспора у Польщі має бути залучена в якості ефективного комунікатора не тільки для популяризації України у Польщі та ЄС, але й як агітатор привабливості європейських цінностей, стандартів життя серед українства на історичній батьківщині.

Окрема увага, з огляду на досліджувану проблематику євроінтеграційних намагань та північноатлантичного безпекового вектору поступу України нині, має бути зосереджена на розгляді потенціалу четвертої хвилі українських діаспорян у Польщі, основну частину яких становлять заробітчани (трудові мігранти). Вітчизняна дослідниця, яка ґрунтовно вивчає феномен сучасної української діаспори, К. Чернова зазначає: «Для певної частини українських заробітчан період перебування за кордоном дійсно стає своєрідним «курсом європознавства», після проходження якого вони поповнюють умовну групу прихильників євроатлантичної інтеграції» [227, с. 95]. Відтак, саме заробітчани можуть стати такими собі агітаторами низового рівня щодо корисності й необхідності для України європейської інтеграції та розгортання північно-атлантичного безпекового співробітництва. Адже вони є носіями емпіричної інформації первинного рівня, що, безумовно, підвищуватиме довіру до такого роду інформаційної кампанії з боку широкого загалу українства.

У процесі реалізації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегії України надзвичайно важливо визначитись методологічно та не ототожнювати такі нібито схожі поняття, як «Європа» й «Європейський Союз», «європеїзація» та «євроінтеграція». Так, за визначенням українського науковця С. Бочарова, «європейська інтеграція» – це «процес ущільнення, інтенсифікації та посилення характеристик на рівні

Європейського Союзу, який сприяє взаємодії соціальних та політичних інститутів держав Європи». «Натомість концепт «європеїзація» окреслює те як ці інтеграційні процеси впливали на Польську державу (дослідник розглядає досвід євроатлантичної інтеграції Республіки Польща), зокрема, на її структуру та внутрішні процеси», – стверджує вчений [13, с. 14].

На переконання групи вітчизняних дослідників під керівництвом А. Єрмолаєва, ототожнення понять «Європа» та «Європейський Союз», «європеїзація» та «євроінтеграція» загрожує ідентичності України, оскільки «Україна не будучи членом Європейського Союзу і не маючи на сьогодні перспектив такого членства, перебуває за межами Європи (якщо дивитися із середини ЄС) і водночас є її інтегральною частиною – і в географічному, і в культурно-історичному сенсі» [54, с. 82]. На нашу думку, польські українці мають бути активно залучені і до роботи по узгодженню європейської ідентичності українців в соціокультурному вимірі з її євроінтеграційними намірами та домаганнями у геополітичному вимірі. Адже успішність українських діаспор у ЄС загалом та у Республіці Польща зокрема є найбільш переконливим доказом того, що «Україна – це Європа» – не просто гасло часів Революції гідності осені 2013 – зими 2014 років, але й геополітична аксіома.

Таким чином, на Українську державу та громадянське суспільство покладається складне завдання світоглядного характеру – створити умови для геополітичної самоідентифікації українства як повноцінної європейської нації, бо без його виконання уявляється нездійсненною повноцінна євроінтеграційна політика та реалізація північноатлантичної безпекової стратегії. Власне, на наше переконання, усі попередні спроби втілення окреслених геополітичних кроків радше були квазістратегіями, оскільки не торкалися засадничого питання – світоглядно-аксіологічного вибору. Тому важко не погодитись із зауваженням, сформульованим у 2009 році польським дослідником А. Шептицьким: «Україна довго не могла зрозуміти специфіки європейської інтеграції. На Європейський Союз вона дивилася переважно

кризь цивілізаційну призму, а членство у ньому наші сусіди розглядали як визнання України повноправним членом європейської сім'ї... Український політичний клас часто переконаний, що відносини з Європейським Союзом можуть спиратися... винятково на декларації про добрі наміри» [230, с. 22].

У названому процесі неабияке значення має взаємодія з українською діаспорою у Республіці Польща, перш за все – з представниками автохтонної її частини. Саме автохтонні українські громади у Польщі є прикладом органічного поєднання національно-культурних традицій і звичаїв, які зберігалися століттями в умовах відірваності від історичної батьківщини та природного засвоєння загальноєвропейських соціокультурних практик і патернів. Отже, українські діаспоряни у Польщі можуть стати не тільки ефективними комунікаторами у міжєвропейському діалозі, популяризаторами України й українства на європейському просторі, але й взірцем вдалого поєднання можливостей збереження національної культурної спадщини з набуттям загальноєвропейського досвіду.

При визначенні перспектив залучення української діаспори у Польщі до реалізації євроатлантичних стратегій України обов'язково має бути врахована специфіка зовнішньої політики Республіки Польща та розстановка польських політичних сил у їх ставленні до ключових геополітичних питань. Нині у Польщі можна виокремити два основні погляди на здійснення зовнішньої політики у ЄС – традиційний та європейський. Перший погляд представляє правляча сила «Право і справедливість», другий – «Громадянська платформа». Домінуюча сьогодні традиційна позиція щодо здійснення зовнішньої політики Польщі спирається на переконання її прихильників про необхідність забезпечення лідерства Польщі у Центрально-Східній Європі, що захистить країну від російського неоімперіалізму та змусить держави «старої Європи» рахуватися з Польщею [120, с. 196].

Названа позиція офіційної Варшави, з одного боку, може потенційно сприяти європейському поступу України, бо наша держава, що давно вже погодилася на роль головного «підзахисного» Польщі, розглядається у

такому разі польським істеблішментом як зайве підтвердження обґрунтованості своїх претензій на регіональне лідерство. З іншого боку, традиціоналісти у Польщі часто досить скептично ставляться до євроінтеграційних і північноатлантичних амбіцій Києва, що демонструються як на офіційному, так і на неофіційному рівнях українсько-польських взаємовідносин. Подібні скептичні погляди на початок 2016 року значно посилюлися і в колах польського правлячого класу, і в колах симпатиків України у Польщі, і в колах польських українців.

Так, лідер організації «Євромайдан-Варшава», представниця «четвертої хвилі» української діаспори у Республіці Польща Н.Панченко визнає, що значна кількість політично і соціально активних українців у Польщі розчаровані тією імітацією реформ і проєвропейського поступу, що демонструє український істеблішмент, починаючи з весни 2014 року. Втім, Н. Панченко зазначає: «Але я не склала руки. Наша організація, яка створилася випадково під Посольством України у Польщі, коли ми вийшли на перші протести, уже 2 роки існує, і ніхто не збирається складати руки. Ми розуміємо, що робити потрібно більше і більше. Перед нами ще повно завдань, які потрібно реалізувати» [108]. Відтак, саме від представників центральних органів державної влади в Україні залежить сьогодні, чи зможе українська діаспора у Польщі зберегти насагу просувати інтереси своєї історичної батьківщини у країні проживання та на теренах ЄС в цілому.

Ще одним фактором, що потенційно може гальмувати євроатлантичний поступ України у найближчий час, є згадуваний вище «Веймарський трикутник». Німеччина та Франція – це ті країни «старої Європи», на які традиційно орієнтується Польща. Як відомо, саме ці дві країни доволі стримано ставляться до євроінтеграційних і північноатлантичних амбіцій України і мають реальні важелі впливу на політику інших держав – членів ЄС, у тому числі й Польщі. Тому, на наш погляд, Українській державі варто диверсифікувати роботу з діаспорним середовищем українства в Європі: намагатися проводити паралельні заходи та встановлювати дзеркальну

взаємодію, скажімо, з громадами українства і в Польщі, і в Німеччині одночасно або і в Польщі, і у Франції одночасно. Таким чином, це дозволить розірвати пастку «Веймарського трикутника» шляхом створення потужного проукраїнського лобі на кшталт польсько-німецького або польсько-французького.

Важко не погодитись з авторським колективом вітчизняних науковців під керівництвом О. Власюка у тому, що польський напрямок зовнішньої політики України нині можна вважати визначальним у багатьох важливих вимірах. До обопільних, національно важливих інтересів й України, і Республіки Польща українські дослідники відносять наступні:

- забезпечення національної безпеки в рамках створення загальноєвропейської системи (цей вимір особливо актуалізувався в останні роки, що стало відповіддю на російську агресію у Криму та на Сході України. – *Я. Т.*);

- розвиток різнобічного політичного, економічного, культурного та інформаційного співробітництва на двосторонній основі у межах Ради держав Балтійського моря, Центральноевропейської ініціативи, Балто-Чорноморського співробітництва і ГУАМ, а в перспективі, також в рамках ЄС (означений вимір є важливим, оскільки він вказує на інституціалізацію польсько-українських відносин у межах євроатлантичної стратегії України та дозволяє залучати представників української діаспори у Польщі до більш системної взаємодії. – *Я. Т.*);

- прагнення до взаємної політико-економічної підтримки на міжнародній арені (цей вимір співпраці розглядався у попередньому підрозділі представленою дослідження. – *Я. Т.*);

- налагодження і розширення громадських, науково-дослідних, освітніх і культурно-мистецьких зв'язків як на державному, так і на місцевому рівні (окреслений вимір означатиме екстраполяцію процесів децентралізації з внутрішньої політики України на рівень двосторонніх – українсько-

польських – відносин, а також залучення інструментів так званої «народної дипломатії». – *Я. Т.)* [187, с. 305].

Отож не дивно, що беззаперечною є в останні 10–15 років системна і потужна підтримка Польщею співробітництва та зближення України з Європейським Союзом, намагання нашої країни стати невід’ємною складовою північноатлантичного безпекового простору. Усі названі зусилля Польщі характеризують її «українську політику». «Це зумовлено загальним баченням Варшавою основних контурів європейського розвитку в контексті польських національних інтересів та прагненням відігравати важливу роль у східній політиці Євросоюзу. Польська держава найповніше в нинішній Європі враховує українські євроінтеграційні інтереси та наміри», – підкреслює С. Стоєцький [186, с. 15].

Корисним є досвід Польщі з проведення інформаційних кампаній у час остаточного визначення зовнішньополітичних пріоритетів держави – з другої половини 1990-х до початку 2000-х років. У названій період, як зауважують українські дослідники під керівництвом професора Ф. Рудича, «Польща, як й інші постсоціалістичні країни, стояла перед дилемою – створення власних регіональних систем безпеки на кшталт НАТО (НАТО-біс) чи рух у напрямі європейських політичних структур» [211, с. 280]. Тому, на наше переконання, цілком науково коректно проводити паралелі між польською стратегією здійснення євроатлантичного вибору та подібними процесами в Україні, хоча, безперечно, в нашій країні подібні процеси мали і мають значно більш несистемний та суперечливий характер розгортання.

Вітчизняний науковець М. Лазарук на основі аналізу двох ключових документів у царині формування громадської думки щодо здійснення національних стратегій євроінтеграції і просування північноатлантичного безпекового вектору – «Державної Програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2004–2007 рр.» та «Програми інформування громадськості: інтеграція Польщі до Європейського Союзу 1999–2002 рр.» – дійшов наступних висновків. По-перше, обрані для впливу

сфери і механізми їх реалізації є практично однаковими в обох документах. По-друге, концентрація уваги, деталізація та зміст кожного окремого напрямку відповідних Програм кардинально відрізняються. Так, за словами М. Лазарука, основні відмінності обох стратегічних документів полягали у специфіці реалізації інформаційних кампаній: Варшава, на відміну від Києва, активно залучала до інформування громадян неурядові організації, використовувала елементи маркетингу та PR-менеджменту щодо вивчення поведінки споживача, особливостей людського сприйняття, проведення соціологічних досліджень тощо [99, с. 10].

На нашу думку, політика взаємодії України з діаспорними громадами в Республіці Польща на шляху просування євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових програм обов'язково має враховувати перелічені вище інноваційні підходи, які застосовувалися у Польщі десять-п'ятнадцять років тому. Зокрема, в Україні при здійсненні вказаних стратегій потрібно якомога частіше залучати до співпраці з діаспорянами вітчизняних експертів, науковців, представників ЗМІ та, одночасно, необхідно виокремити експертів, науковців, представників ЗМІ, які є «лідерами думок» у діаспорному середовищі польського українства, аби вони разом виробили власний варіант реалізації євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових програм України у двох вимірах – внутрішньополітичному (тобто спрямованому на системну інформаційну роботу всередині України) та зовнішньополітичному (має поширювати свій інформаційний вплив на простір ЄС в цілому). Причому, такий варіант інформаційної кампанії має передбачати, спираючись на позитивний польський досвід, широке використання PR-технологій, застосування різноманітних прийомів зв'язків з громадськістю, технологій соціальної інженерії тощо.

Ще одним особливим напрямом реалізації інформаційної політики у Польщі на шляху просування її євроатлантичної стратегії стало активне залучення церкви у названому процесі. Адже у сусідній країні роль римо-католицької церкви традиційно виходить за межі внутрішньоцерковного

життя, її авторитет простягається на найширше коло питань суспільно-політичного життя. Втім, офіційна позиція римо-католицької церкви з питань польських перспектив євроінтеграції була доволі стриманою, а частина радикально налаштованих католицьких ЗМІ, орієнтованих переважно на вірян старшого віку, і зовсім виступила офіційним учасником інформаційно-агітаційної кампанії проти євроінтеграції [99, с. 10].

В Україні нині не можна виділити однозначну позицію церкви щодо її ставлення до євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових стратегій, що пов'язано з церковним розколом, який не подоланий досі. Втім, варто враховувати, що церква (безумовно, як збірне поняття, що характеризує найбільші християнські конфесії в Україні. – *Я. Т.*) для українства являє собою один із найавторитетніших інститутів суспільства – їй довіряють близько 70 % громадян [48]. Тому, на наше переконання, при визначенні місця і ролі української діаспори у Польщі в процесі реалізації євроатлантичного поступу України обов'язково має бути врахований релігійно-церковний фактор, у тому числі при проведенні інформаційно-агітаційних кампаній як всередині нашої країни, так і за її межами, зокрема у залученні «лідерів думок» з середовища українських діаспорян, які представлятимуть не тільки світську аудиторію.

Не менш важливою є також робота з інституціалізації інформаційного впливу з метою популяризації євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових стратегій України. Роль громадських організацій й об'єднань, неурядових структур і фондаций, у тому числі діаспорних об'єднань, полягає у тому, що вони мають стати систематизаторами такого інформаційного впливу. Прикладом ефективності залучення громадських організацій та неурядових структур в інформаційно-агітаційні кампанії стосовно євроатлантичної інтеграції у Польщі є реалізація у 2003 році сотень проєктів, найвагомішими серед яких стали «Так Референдуму» та «Інтеграція Зараз». Серед найбільш активних громадських організацій у Польщі у цей період були шкільні європейські клуби (близько 2500), польська фундація Роберта

Шумана, партнерські організації, що співпрацювали з урядовими Центрами європейської інформації. «Загалом залучення представників «третього сектору» до інформаційної кампанії на урядовому рівні сприяло як її поживленню, урізноманітненню, так і загальній активізації громадського руху Польщі», – переконаний М. Лазарук [99, с. 12]. Безумовно, успішна взаємодія з українською діаспорою у республіці Польща буде неповною і неповноцінною без її виходу на інституційно-організаційний рівень, адже саме залучення організацій, об'єднань, фондаций польських українців сприятиме налагодженню більш системної співпраці громад діаспорян з Україною на шляху її євроінтеграційного і північноатлантичного безпекового поступу.

Вітчизняний науковець С. Бочаров вважає, що стратегію євроатлантичної інтеграції Польщі необхідно розглядати в якості «*sui generis*» через унікальність, складність та надзвичайну динамічність цього процесу. «Такий підхід обумовлює необхідність розглядати європейську інтеграцію Польської держави в контексті стратегічних інтересів Варшави та Брюсселя, а також внутрішньополітичних та зовнішньополітичних дій, спрямованих на забезпечення цих інтересів», – підкреслює дослідник [13, с. 14]. Український євроатлантичний шлях також цілком коректно охарактеризувати як «*sui generis*», що має формувати в ідеалі рівновагу інтересів Києва та Брюсселя, а в сучасних геополітичних реаліях – більш складну комбінацію інтересів й амбіцій ще декількох як європейських, так і неєвропейських акторів. За таких умов вагомим фактором успішності просування і захисту національних інтересів України на шляху євроатлантичної інтеграції стає тісна співпраця з діаспорними громадами у країнах Європи, не є виключенням і Польща. Адже одним з тих висновків, які варто врахувати Україні при аналізі євроатлантичних стратегій країн Центральної і Східної Європи, є те, що успішність цих стратегій багато в чому була забезпечена значною підтримкою з боку інших держав-членів ЄС.

Важливість налагодження тісної співпраці з діаспорними громадами є безперечною ще й тому, що справжня діаспора – це особливе соціальне середовище. З одного боку, у діаспори більшість потреб, турбот й інтересів співпадають з відповідними потребами, турботами й інтересами інших жителів країни проживання. З іншого боку, саме у діаспорному середовищі формуються специфічні потреби й інтереси, які пов'язують його з історичною батьківщиною. Канадський професор українського походження П. Побочій називає цей феномен «етнічними лініями зв'язку інформаційної взаємодії», які утворюють «своєрідну тріаду відносин між діаспорою, країнами її проживання та історичною батьківщиною (країною походження)» [57, с. 20].

Названа тріада визначає стійкість тієї чи іншої діаспорної спільноти, її можливості відтворення і самовідтворення, її здатність створювати, розвивати і контролювати власні соціокультурні, політичні, економічні та інші інституції, що матимуть змогу не тільки регулювати відносини відповідного характеру всередині діаспорного середовища, але й впливати на державну політику країни проживання. Аналіз інституційно-організаційної структури української діаспори у Республіці Польща, представлений вище, дозволяє стверджувати, що польські українці спромоглися створити подібну тріаду взаємозв'язків, потенціал якої, на наш погляд, ще не в повній мірі використаний Україною на шляху її євроатлантичного поступу.

Шляхами взаємодії української діаспори у Польщі з Україною у процесі розгортання її євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегій можна умовно поділити на взаємодію і співпрацю індивідуального і групового рівня.

Взаємодія діаспори з Україною на індивідуальному рівні має наступні вектори: 1) підтримка українських громадян, які тимчасово перебувають за кордоном; 2) викладацька діяльність; 3) особисті контакти [57, с. 56]. Серед вказаних векторів взаємодії, на нашу думку, найбільш недооціненою залишається викладацька діяльність. Адже активне залучення представників

наукових й освітянських кіл з середовища українських діаспорян у Польщі для проведення інформаційно-агітаційних кампаній як в Україні, так і в країнах ЄС, безумовно, сприятиме євроатлантичній інтеграції України, зокрема збільшуватиме число її прихильників серед українських громадян завдяки налагодженню безпосередніх контактів з громадянами Польщі.

Взаємодія діаспори з Україною на груповому рівні має наступні вектори: 1) підтримка українських громадян, які тимчасово перебувають за кордоном; 2) викладацька діяльність; 3) особисті контакти; 4) обмін делегаціями (насамперед, у науковому, громадсько-політичному та молодіжному середовищі); 5) спільні проекти (в економічній, науковій, соціально-благодійницькій царині); 6) посередництво [57, с. 56]. Створення і просування спільних проектів та програм посередництва, на наше переконання, у найближчій перспективі можуть розглядатися в якості найбільш ефективних інформаційно-агітаційних практик євроатлантичної стратегії України у її взаємодії з діаспорою у Польщі. Причому, такі спільні проекти і програми повинні мати як державно-урядову, так неурядову природу.

На підтвердження важливості взаємодії української діаспори у Польщі з історичною батьківщиною на груповому рівні на шляху реалізації євроінтеграційної та північноатлантичної безпекової стратегій України, передусім через використання інституційно-організаційної структури діаспори, свідчать наступні дані. Згідно з соціологічними опитуваннями, які проводилися серед діаспорної молоді українства у Польщі, для 80 % респондентів серед головних чинників, що зумовлюють належність опитуваних до українського народу, одне з перших місць займає участь у культурному і політичному житті української громади (70 %), а найостанніші місця – українське громадянство і життя в Україні (2,8 %) [235, с. 164]. Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що провідну увагу в процесі поглиблення взаємодії України з діаспорянами у Польщі в умовах

розгортання національного євроатлантичного поступу має бути звернено на співпрацю з організаціями й об'єднаннями польського українства.

Особливе місце має бути відведене налагодженню співпраці з молодими представниками українських діаспорян. Адже, на жаль, політична і громадська активність серед молодих діаспорян є надзвичайно низькою, вони майже не залучені в активне суспільно-політичне життя. При цьому, зважаючи на те, що євроатлантичні прагнення України – це стратегія, спрямована не на одне десятиріччя, роль української молоді Польщі в її реалізації не можна недооцінювати. Нині ж українська молодь у Польщі більше цікавиться життям своїх співвітчизників у своїй країні (67,1 %), ніж життям українців в Україні (42,8 %). Сучасну Україну як поки що не дуже заможну державу сприймає 35,7 % молодих респондентів, як батьківщину своїх рідних і близьких – 10 %, як вільну державу – 21 % [235, с. 165]. Відтак, одним із центральних зовнішньополітичних завдань Української держави сьогодні є не лише утвердження її європейського образу в країнах ЄС, але й формування цього образу у середовищі молоді українських діаспор країн Європи, у тому числі і в Республіці Польща.

Таким чином, взаємодія Української держави з українською діаспорою в Республіці Польща в реалізації стратегії розвитку європейської інтеграції та утвердження північноатлантичного безпекового вектору України має носити комплексний характер. Залучення української діаспори Польщі уявляється необхідним, насамперед у напрямі проведення широкої інформаційно-агітаційної кампанії як усередині України, так і на теренах Європейського Союзу, а також у царинах налагодження тісної співпраці урядових і неурядових інституцій, організацій, об'єднань України та Польщі, у тому числі – товариств української діаспори. Місце і роль української діаспори в забезпеченні успішної реалізації євроатлантичних стратегій України мають корегуватися відповідно до перегляду та доопрацювання на системному рівні політики українсько-польських відносин відповідно до умов, що кардинально змінилися в останні два роки, як на рівні двосторонньої співпраці, так і в

контексті євроінтеграційного і північноатлантичного співробітництва. Одним із провідних акторів названих процесів мають стати найвпливовіші представники української діаспори – «лідери думок».

Висновки до Розділу 3

Аналіз у третьому розділі основних напрямів взаємодії української діаспори Республіки Польща з Українською державою та визначення її місця і ролі в реалізації євроінтеграційної і північноатлантичної безпекових стратегій дозволив дійти наступних висновків.

Можливості впливу діаспори на зовнішньополітичні процеси є доволі обмеженими. Вони залежать від низки чинників, перш за все – від формального політико-правового і фактичного становища діаспори у країні проживання та від рівня національно-культурної самоідентифікації її представників, наявності у них внутрішнього відчуття приналежності до історичної батьківщини, потреби налагодження постійних контактів з нею тощо. У цьому контексті, слід зазначити, що українська діаспора в Республіці Польща є менш гомогенною у порівнянні з діаспорними громадами Канади або США, що обумовлено низкою об'єктивних чинників. Адже українська діаспора в Польщі не мала досвіду стабільного існування в громадах протягом життя кількох поколінь. Її ідентифікація носить радше не інституціоналізований, а соціокультурний характер у межах західноєвропейської традиції гуманізму, демократичних цінностей, вільного ринку.

Особливості становлення і розвитку української діаспори у Республіці Польща обумовлюють необхідність диверсифікації роботи з боку України щодо налагодження зв'язків з кожною із підгруп діаспорної спільноти. За цих умов координаційна роль урядових інституцій Української держави є центральною: урядові інституції України мають бути модераторами тих процесів, які спрямовані на узгодження зусиль України і діаспорного

середовища на шляху просування її позитивного іміджу в світі, налагодження постійних і міцних контактів представників діаспори з історичною батьківщиною, створення консолідованої, позапросторової єдиної української нації. Головним завданням співпраці Української держави з діаспорою у Польщі постає перетворення заходів взаємодії і співробітництва зі спорадичних, поодиноких подій або подій, присвячених певним «круглим датам», на систематичну і комплексну роботу з метою утвердження широкого українсько-польського діалогу. Українська діаспора у Республіці Польща має стати одним із провідних акторів названого процесу, відіграти роль своєрідного посередника між своєю історичною батьківщиною та фактичною країною проживання.

Провідним вектором розвитку співпраці Української держави з діаспорою у Польщі є розгортання потужного інформаційного впливу щодо формування позитивного іміджу України й українців у Польщі та на теренах Європейського Союзу з активним залученням до цієї стратегії так званих «лідерів думок» із середовища української діаспори. Останні в українському діаспорному середовищі Польщі – це, як правило, або представники інтелігенції (освітяни, науковці, журналісти), або представники так званого «третього сектору», а також найбільш активні представники релігійних громад. Інформаційний вплив на діаспорне середовище українства в Польщі може і має здійснюватися через традиційні та електронні ЗМІ (як українські, так і польські). Особливу увагу необхідно приділити розробці стратегії залучення мережових ЗМІ та відповідних спільнот у процесі розширення взаємодії України з українською діаспорою в Республіці Польща з метою формування позитивного іміджу України й українців.

Надзвичайно важливим напрямом взаємодії Української держави з українською діаспорою у Республіці Польща є ділове співробітництво, оскільки економічна співпраця нині є найменш розвинутим вектором взаємодії української діаспори цієї країни з Україною. Якщо на рівні особистих контактів або бізнесових відносин можна знайти приклади

успішної співпраці, то на державному рівні досі бракує системної та послідовної стратегії залучення польських українців до реалізації спільних з Україною економічних програм і проектів. З метою подолання названої проблеми доцільною є реалізація комплексної програми з поглиблення ділового співробітництва й економічної співпраці України з українською діаспорою у Польщі.

Залучення української діаспори в Польщі до реалізації євроінтеграційної і північноатлантичної безпекової стратегій Української держави – один із провідних векторів співпраці. Така робота має носити системний і комплексний характер, спиратись на комбіновану стратегію. Остання, з одного боку, передбачає системне врахування досвіду Польщі в здійсненні її інтеграції у євроатлантичні структури. З іншого боку, означена стратегія має спиратися на широку агітаційну кампанію в Україні, яка повинна реалізовуватися через налагодження прямої комунікації з передачі локального польського досвіду здійснення євроатлантичних кроків у державній політиці. Здійснення впливу української діаспори Польщі всередині України з метою просування національних євроатлантичних стратегій повинно спиратися на формування інформаційної роботи представників діаспори щодо роз'яснення привабливості європейських цінностей, стандартів життя серед українства на історичній батьківщині.

Співпраця України з українською діаспорою в Республіці Польща має здійснюватися дворівнево – на рівні державних (урядових) інституцій й організацій та на рівні обміну досвідом інституцій громадянського суспільства. Важливо, аби «лідери думок» із середовища польських українців були б активно задіяні в процесах становлення вітчизняного громадянського суспільства як своєрідні громадські радники, котрі покликані поділитися досвідом сусідньої країни в її поступі на шляху демократизації і розвитку громадянського суспільства. Авторитетні представники української діаспори у Польщі мають стати зовнішніми контролерами вітчизняного правлячого

класу в його намаганні зробити Україну частиною геополітичної, соціокультурної, економічної та безпекової Європи.

Діаспорна громада може виступити в якості потужного проукраїнського лобі у політичних і бізнесових колах як на рівні Європейського Союзу загалом, так і у Республіці Польща зокрема. Для повноцінної реалізації цієї мети необхідно виокремити експертів, науковців, представників ЗМІ, які є «лідерами думок» у діаспорному середовищі польського українства, аби вони разом виробили власний варіант реалізації євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових програм для України у двох вимірах – внутрішньополітичному (тобто спрямований на системну інформаційну роботу всередині України) та зовнішньополітичному (має поширювати свій інформаційний вплив на простір ЄС в цілому). Особливе місце має бути відведене налагодженню співпраці з молодими представниками української діаспори у Польщі.

Взаємодія з українською діаспорою у Республіці Польща буде неповною і неповноцінною без її виходу на інституційно-організаційний рівень, адже саме залучення організацій, об'єднань, фондаций польських українців сприятиме налагодженню більш системної співпраці громад діаспори з Україною. Основні напрями взаємодії Української держави з українською діаспорою у Республіці Польща мають бути оформлені у вигляді окремого документу стратегічного характеру. Загальна ж робота щодо співробітництва з українством зарубіжжя має координуватися вдосконаленим відповідним Законом України, який повинен відповідати вимогам часу та відійти від суто декларативної політики.

ВИСНОВКИ

У висновках систематизовано результати представленого дослідження, які дозволяють осмислити роль української діаспори Республіки Польща в демократичному розвитку сучасної України як комплексне явище, що потребує належного інституційного та нормативно-правового забезпечення на національному та міждержавному рівнях, ефективної взаємодії громадянського суспільства і правової держави. Отримані наукові результати дослідження дають підстави сформулювати наступні положення.

Для посилення ролі України у світовому співтоваристві, досягнення певних раціональних політичних і економічних цілей, захисту національних інтересів України важливе значення має встановлення дружніх стосунків України з країнами проживання зарубіжних українців. З цією метою необхідно нагромаджувати знання про закордонне українство, його життєдіяльність, психологічні особливості, суспільні, політичні, етнокультурні процеси, досягнення і внесок у розвиток суспільств країни походження та країни проживання. Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню діаспори, актуальним залишається питання формулювання інтегрованого, універсального визначення терміну «діаспора», яке має відображати як природу цього явища, так і особливості, що відрізняють його від етнічної меншини, общини тощо. Виходячи з вищезазначеного, можна сформулювати інтегроване визначення поняття «українська діаспора» як сукупність осіб українського походження («світового українства»), які, в силу історичних обставин, що зумовили масштабні еміграційні процеси, опинилися і проживають за межами України; які зберегли відчуття спільності власних інтересів із загальнонаціональними інтересами своєї батьківщини, розуміння власної долі як такої, що невід’ємна від долі свого народу; і яким властиве прагнення щодо збереження власної етнічної ідентичності, примноження сукупного соціально-культурного надбання, намагання підтримувати на колективному

та індивідуальному рівні зв'язки з країною свого походження. Визначальними рисами діаспори, налаштованої на плідну співпрацю з країною свого походження, є співвіднесення власної долі з долею своєї батьківщини та її народу; участь у суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесах «материнської» землі, ретрансляція її основних цінностей; забезпечення своїй батьківщині позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах; сприяння розв'язанню внутрішніх проблем рідної країни за рахунок залучення інтелектуального потенціалу представників діаспорних громадських об'єднань.

Співпраця з українською діаспорою спрямована на зміцнення національної безпеки держави, що означає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і державних інститутів, забезпечення сталого розвитку суспільства, своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах суспільного розвитку. Систематизація досвіду використання потенціалу діаспори різними країнами із зазначеною метою засвідчує необхідність посилення уваги до наступних напрямів задіяння потенціалу закордонних українців: сприяння в інформаційному та духовному забезпеченні їхньої життєдіяльності; розвиток проукраїнських засобів масової інформації та науково-освітніх видань; використання етнічних груп, задіяних у фінансовій сфері країни проживання для забезпечення політичної стабільності уряду етнічного ядра; залучення своїх громадян за кордоном для добування й систематизації необхідної інформації; всебічна увага до забезпечення життєдіяльності діаспори в різних сферах суспільного розвитку країни її проживання.

Необхідність використання потенційних можливостей української діаспори в Польщі спонукає до класифікації її представників. У відповідності з цим можна виділити наступні категорії: 1) групи етнічних українців, які опинились у Польщі внаслідок переїзду їхніх батьків з України під час різних

хвиль еміграції; 2) висококваліфікованих фахівців – осіб, які закінчили вузи в Україні й отримали дозвіл на працю або підвищення в Польщі своєї кваліфікації (викладачі іноземних мов, науковці, журналісти, артисти, менеджери, власники фірм та ін.); вони мають посвідки на тимчасове чи постійне проживання або вже набули польського громадянства; 3) студентів з України, які навчаються в Польщі у вищих учбових закладах чи перебувають на післядипломному стажуванні (упродовж останніх років зазначена категорія має стійку тенденцію до постійного зростання); 4) нелегальні працівники: особи, які перебувають у Польщі на підставі туристичної візи і при цьому нелегально працюють, інколи – це особи з вищою освітою, які виконують роботу, що не відповідає їхній кваліфікації; особи, що перебувають у Польщі нелегально з простроченою візою (найчастіше займаються доглядом за дітьми чи хворими, прибиранням, роботою в магазинах та на складах, працюють на будівництві та у сільськогосподарському секторі); 5) українці, які взяли шлюб з польськими громадянами, внаслідок чого відбулася зміна їхнього статусу в Польщі; б) торговці – особи, які приїждять до Польщі на нетривалий термін (1–2 тижні) з метою торгівлі. Українська діаспора у Республіці Польща є не такою гомогенною у порівнянні з діаспорними громадами Канади або США, що обумовлено низкою об’єктивних чинників. Адже українська діаспора в Польщі не мала досвіду існування стабільних діаспорних громад протягом життя кількох поколінь; її ідентифікація носить радше не інституціоналізований, а соціокультурний характер у межах західноєвропейської традиції гуманізму, демократичних цінностей, вільного ринку. Вищезазначене зумовлює необхідність співпраці між Україною та Польщею за наступними напрямками: підготовка кадрів за спеціальностями, що є предметом обопільної зацікавленості; забезпечення представникам національних меншин – польської в Україні та української в Республіці Польща – умов для вивчення рідної мови та навчання рідною мовою на рівні дошкільної початкової і середньої освіти, а також у вищих навчальних

зкладах; сприяння організації спільних наукових заходів, конференцій, симпозіумів, олімпіад і конкурсів для молоді тощо; забезпечення наукового стажування у вищих навчальних закладах; підготовка вчителів відповідно української і польської мов та створення необхідних умов для підвищення рівня їхньої кваліфікації.

Співпраця України з українською діаспорою у Республіці Польща має здійснюватися дворівнево – на рівні співпраці державних (урядових) інституцій й організацій та на рівні співпраці й обміну досвідом інституцій громадянського суспільства. Важливо, аби польські українці були активно задіяні в процесах становлення вітчизняного громадянського суспільства як своєрідні громадські радники, котрі покликані поділитися досвідом сусідньої країни в її поступі на шляху демократизації і розвитку громадянського суспільства. Авторитетні представники української діаспори у Польщі мають стати своєрідними «зовнішніми контролерами» вітчизняного правлячого класу в його намаганні зробити Україну частиною геополітичної, соціокультурної, економічної та безпекової Європи. Діаспорна громада може виступити в якості потужного проукраїнського лобі у політичних і бізнесових колах як на рівні Європейського Союзу загалом, так і в Республіці Польща зокрема. Для повноцінної реалізації цієї мети необхідно виокремити експертів, науковців, представників ЗМІ у діаспорному середовищі польського українства, аби вони разом виробили власний варіант реалізації євроінтеграційних і північноатлантичних безпекових програм для України у двох вимірах – внутрішньополітичному (тобто спрямованому на системну інформаційну роботу всередині України) та зовнішньополітичному (має поширювати свій інформаційний вплив на простір ЄС в цілому). Особливе місце повинне бути відведене налагодженню співпраці з молодими представниками української діаспори у Польщі.

Важливою проблемою є використання потенціалу української діаспори для формування позитивного образу України і українців у польському суспільстві. Це включає, з одного боку, нівелювання історично сформованих

стереотипних уявлень про українців як нетолерантних, агресивних і войовничих людей. Та, з іншого боку, – поступову зміну уявлення поляків про Україну, як про країну бідну, відсталу, охоплену безладдям, зловживанням алкоголем, пронизану корупцією і злочинністю. Необхідно утверджувати у свідомості поляків геополітичне значення України, як такої, що стримує російську агресію, та здатної розширити рамки й можливості Європейського Союзу. Виходячи з цього, слід розширювати безпосередні контакти і співпрацю із закордонними українцями, як носіями кращих зразків української національної культури, всебічно зміцнювати природний процес відходу від історичного контексту на користь сьогодення, особливо в середовищі польської молоді. Зазначені особливості становлення і розвитку української діаспори в Республіці Польща обумовлюють необхідність диверсифікації роботи з боку України щодо налагодження зв'язків з кожною з підгруп діаспорної спільноти. За цих умов координаційна роль урядових інституцій Української держави є центральною: урядові інституції України мають бути модераторами тих процесів, які спрямовані на узгодження зусиль Української держави і діаспорного середовища на шляху просування позитивного іміджу України й українців у світі; налагодження постійних і міцних контактів діаспори з історичною батьківщиною; створення консолідованої, позапросторової єдиної української нації. Головним завданням співпраці Української держави з діаспорою у Польщі має стати перетворення заходів взаємодії і співробітництва зі спорадичних, поодиноких подій або подій, присвячених певним «круглим датам», на систематичну і комплексну роботу з метою утвердження широкого українсько-польського діалогу. Українська діаспора у Республіці Польща має стати одним із провідних акторів цього процесу, відіграючи роль своєрідного посередника між своєю історичною батьківщиною та країною фактичного проживання. Надзвичайно важливим напрямом взаємодії Української держави з українською діаспорою у Республіці Польща є ділове співробітництво, оскільки економічна співпраця нині є найменш розвинутим напрямом

взаємодії української діаспори у Республіці Польща з Україною. Якщо на рівні особистих контактів або бізнесових відносин можна знайти приклади успішної співпраці, то на державному рівні бракує системної та послідовної стратегії залучення польських українців до реалізації спільних з Україною економічних програм і проектів. З метою подолання названої проблеми необхідно реалізувати комплексну програму з поглиблення ділового співробітництва й економічної співпраці України з українською діаспорою у Польщі. Основні напрями взаємодії Української держави з українською діаспорою у Республіці Польща мають бути оформлені у вигляді окремого документу стратегічного характеру. Загальна ж робота щодо співробітництва з українством зарубіжжя має координуватися вдосконаленим відповідним законом, який повинен відповідати вимогам часу та відійти від суто декларативної політики.

Провідним вектором розвитку співпраці Української держави з діаспорою у Польщі є розгортання потужного інформаційного впливу щодо формування позитивного іміджу України й українців у Республіці Польща зокрема та на теренах Європейського Союзу загалом з активним залученням до цієї стратегії так званих «лідерів думок» із середовища української діаспори. Останні в українському діаспорному середовищі Польщі – це, як правило, або представники інтелігенції (освітяни, науковці, журналісти), або представники так званого «третього сектору», а також найбільш активні представники релігійних громад. Інформаційний вплив на діаспорне середовище українства в Польщі може і має здійснюватися через традиційні та електронні ЗМІ (як українські, так і польські). Особливу увагу необхідно приділити розробці стратегії залучення мережевих ЗМІ та відповідних спільнот у процесі розширення взаємодії України з українською діаспорою. Залучення останньої у Республіці Польща до реалізації євроінтеграційної і північноатлантичної безпекової стратегій Української держави – один із провідних векторів співпраці. Така робота має носити системний і комплексний характер, спиратись на комбіновану стратегію, яка, з одного

боку, передбачає системне врахування досвіду Польщі в здійсненні її інтеграції у євроатлантичні структури. З іншого боку, означена стратегія має спиратися на широку агітаційну кампанію в Україні, яка повинна реалізовуватися через налагодження прямої комунікації з передачі локального польського досвіду здійснення євроатлантичних кроків у державній політиці. Здійснення впливу української діаспори Польщі всередині України з метою просування національних євроатлантичних стратегій повинно спиратися на формування інформаційної роботи представників діаспори щодо роз'яснення привабливості європейських цінностей, стандартів життя серед українства на історичній батьківщині.

Таким чином, все вищезазначене засвідчує, що взаємодія з українською діаспорою у Республіці Польща буде неповною і неповноцінною без її виходу на інституційно-організаційний рівень, адже саме залучення організацій, об'єднань, фундацій польських українців сприятиме налагодженню більш системної співпраці громад діаспорян з Україною на шляху її євроінтеграційного і північноатлантичного безпекового поступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблицов В., Сімченко Г. Українська діаспора: вчора і сьогодні. *Всеукраїнська експертна мережа*. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11132 (дата звернення: 12.01.2010).
2. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора і Україна. Київ: Рідна мова, 1999. 450 с.
3. Антонюк Н. В. Українське культурне життя в Генеральній Губернії (1939–1944 рр.): за матеріалами періодичної преси. Львів: Місіонер, 1997. 232 с.
4. Арутюнов С. А. В мире все больше людей, живущих на два дома и две страны. URL: <http://noev-kovcheg.lgb.ru/article.asp?n=96&a=38> (дата звернення: 02.11.2009).
5. Арутюнов С. А. Диаспора – это процесс. *Этнографическое обозрение*. Москва, 2000. № 2. С. 74–78.
6. Арутюнов С. А., Козлов С. Я. Диаспоры: скрытая угроза или дополнительный ресурс. *Независимая газ.* Москва, 2005. 23 ноября.
7. Баженов Л. В. Польське населення Поділля і Південно-Східної Волині в дослідженнях зарубіжних і українських учених та краєзнавців XIX–XX. *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки*: зб. наук. праць за матер. міжнар. наук. конф. (23–24 черв. 1999 р.) Хмельницький: Поділля, 1999. С. 31–42.
8. Бачинський Ю. Українська імміграція в Сполучених Штатах Америки: монографія. Київ: ІНТЕЛ, 1995. 340 с.
9. Бевз Т. Сучасна українська діаспора: проблеми і перспективи. *Збірник наукових праць Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2007. Вип. 34. С. 33–46. (Серія: «Курасівські читання»).
10. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 2000. 168 с.

11. Большой энциклопедический интернет словарь. URL: http://slovonline.ru/slovar_ctc/b-0/id-18658/dinamika.html (дата звернення: 15.09.2009).
12. Боргулев М. В. Диаспоральные стратегии стран СНГ: Армения, Украина, Казахстан. URL: <http://www.archipelag.ru/authors/borgulev/?library=1079> (дата звернення: 11.04.2010).
13. Бочаров С. В. Польща на шляху до Європейського Союзу: внутрішньополітичний та міжнародний виміри (1989–2004 рр.): автореф. дис. ... д-ра істор. наук. Донецьк, 2012. 38 с.
14. Брухфельд С., Левин П. Передайте об этом детям вашим. История Холокоста в Европе, 1933–1945. Москва: Текст, 2001. 103 с.
15. Бульбенюк С. С. Демократизація й євроінтеграційна стратегія сучасної України: національна специфіка та досвід сусідів. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О. О., 2014. Вип. 4. С. 108–114.
16. Бульбенюк С. С. Посткомуністична модернізація України: влада (держава) versus громадянське суспільство. *Політичні науки та методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін*: Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 16. С. 31–35.
17. Буряк П. Ю., Гупало О. Г. Європейська інтеграція: глобальні проблеми сучасності: навч. посібник. Київ: Хай-Тек Прес, 2007. 336 с.
18. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
19. Бушин М. І., Чубіна Т. Д. Українці в світі. Черкаси: Черкаський ЦНТЕІ, 2003. 176 с.
20. Бялокозович Б. Я. З історії української діаспори. *Література. Літературознавство. Життя*: збірник. Івано-Франківськ: Плай, 1999. С. 279–287.

21. Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історія, теорія, методологія, праксеологія. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. Київ, 1994. Вип. 53. С. 67–70.
22. Варшавські українознавчі записки / гол. ред. С. Козак. Варшава: Василяни, 2005. 256 с.
23. Васюта І. Політична історія Західної України. 1918–1939 рр. Львів: Каменяр, 2006. 355 с.
24. Вдовенко С. М. Закордонне українство в національному державотворчому процесі. Київ: Б. в., 1997. 150 с.
25. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: монографія. Санкт-Петербург: Изд-во Михайлова В. А., 2001. 253 с.
26. Винниченко І. Українці Берестейщини, Підляшшя й Холмщини у першій половині ХХ століття: Хроніка подій. Київ: Б. в., 1997. 288 с.
27. Вишне夫斯基 А. Г. Распад СССР: этнические миграции и проблема диаспор. URL: <http://ons.gfns.net/2000/3/10.htm> (дата звернення: 11.04.2010).
28. Відносини з Україною (статистична інформація) / Об'єднання українців у Польщі. URL: www.oup.ukrainia.com.pl (дата звернення: 13.05.2011).
29. Волошин А. Вновь о целях руководства Азербайджана. URL: rv@rusvest.ru (дата звернення: 11.04.2010).
30. Волошин А. Права української мови. *Життя і право*. Львів, 1928. Ч. 1. С. 28–34.
31. Воронська Т. В., Лисенко О. Є. Історичні зошити: Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни: акції допомоги народу України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1997. 99 с.

32. Гнатюк Т. Політика України щодо закордонного українства: потенціал розвитку. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 3 (71). С. 272–284.

33. Грецька криза і майбутнє ЄС. URL: <http://www.euointegration.com.ua/articles/2015/07/13/7035845/> (дата звернення: 18.11.2015).

34. Григорьян Э. Контуры новой диаспоральной философии. URL: http://www.perspectivy.info/oykumena/vector/kontury_novoiy_diasporalnoiy_filosofii_2009-3-9-29-18.htm (дата звернення: 15.04.2011).

35. Грицяк Н. В., Дем'яненко Б. Л., Дем'яненко В. М. Політологія: навч. посібник / за ред. Б. Л. Дем'яненка. 3-є вид., допов. і уточ. Київ: Видавничий центр ТОВ Софія-А, 2008. 754 с.

36. Гуцульські танці завойовують світ. URL: <http://paralleli.if.ua/news/5197.html> (дата звернення: 10.06.2012).

37. Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків). *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 29–31 трав. 1992 р.). К: Либідь, 1993. С. 23–29.

38. Дем'яненко Б. Л. Розвиток кратологічних знань в Україні. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2011. 794 с.

39. Демократизація і Європейський Союз. Країни Центральної і Східної Європи в першому десятилітті ХХІ століття / пер. з англ. Київ: Український письменник, 2012. 267 с.

40. Деркач О., Коберський Л. Українсько-польський батальйон. Історія і сучасність. Львів: Плай, 2001. 128 с.

41. Диаспора как оружие. URL: <http://www.dsnews.ua/world/diaspora-kak-oruzhie-20092014111100> (дата звернення: 07.02.2017).

42. Диаспора. *Исторический словарь*. URL: http://mirslovarei.com/content_his/DIASPORA-1402.html (дата звернення: 25.09.2009).

43. Диаспори в РФ призывают активнее использовать их во внешней политике. URL: ria.ru/politics/20150722/1142135653.html (дата звернення: 02.11.2016).

44. До порозуміння і єднання: спільна заява Президентів України і Республіки Польща від 21.05.1997р URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_005 (дата звернення: 27.11.2009).

45. Докучаева А. Проблемы диаспоры. URL: <http://www.zatuln.ru/institute/sbornik/046/13.shtml> (дата звернення: 25.09.2012).

46. Дрозд Р., Гальчак Б., Мусієнко І. Історія українців у Польщі в 1921–1989 роках / пер. з польс. 3-тє вид., виправ., допов. Харків: Золоті сторінки, 2013. 272 с.

47. Дуда А. Наші інтереси починаються там, де живе хоч один українець. *Українське слово*. 2001. № 11. С. 9.

48. Думка громадян України про ситуацію в країні, оцінки діяльності влади, електоральні орієнтації. Підсумки 2011 року. *Громадська думка про підсумки 2011 року* / Центр Разумкова. 2014. 27 грудня. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=386 (дата звернення: 19.10.2016).

49. Дятлов В. Миграции, мигранты, «новые диаспоры»: фактор стабильности и конфликта в регионе. URL: <http://www.archipelag.ru/authors/dyatlov/?library=2634> (дата звернення: 10.11.2011).

50. Енциклопедія української діаспори / за ред. В. Маркуся. Київ; Нью-Йорк; Чикаго; Мельбурн: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1995. 251 с.

51. Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття: тези V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 22–25 трав. 1997 р.). Чернівці: Чернівецький держ. ун-т, 1997. 463 с.

52. Європа – плацдарм мусульманських розведок. *Єврейський мир*. 2004. 31 января. URL: <http://www.evreimir.com/article> (дата звернення: 20.12.2012).
53. Європейська міграційна криза. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0 (дата звернення: 27.02.2012).
54. Європейський проект та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, О. Б. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова та ін. Київ: НІСД, 2012. 192 с.
55. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Далекосхідні українці: історія, культура, форми самоорганізації. Київ: Альтерпрес, 2009. 272 с.
56. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Попок А. А. Закордонне українство: навч. посібник. Київ: ВІК, 2005. 308 с.
57. Євтух В., Трощинський В., Попок А., Швачка О. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії: монографія / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Центр сучасного суспільствознавства. Київ: Вид-во УААНП «Фенікс», 2003. 228 с.
58. З рідного гнізда. Діаспора / ред.-упоряд. П. Ф. Кравчук. Київ: Довіра, 1992. 79 с.
59. Закордонне українство: (інформаційний каталог) / упоряд. І. Винниченко; Ін-т досліджень діаспори. Київ: Стилос, 2001. 280 с.
60. Зарубіжне українство (інформаційний каталог) / за ред. І. Винниченко. Київ: Рада, 1999. 259 с.
61. Зарубіжні українці: довідник / за ред. С. Ю. Лазебник, Л. О. Лещенко та ін. Київ: Україна, 1991. 252 с.

62. Засідання спільної комісії. *Наше слово*: газета. 2006. 10 грудня. URL: http://nslowo.free.ngo.pl/nacmeshynne/zasidannia_spilnoji_komisisji.htm (дата звернення: 17.03.2012).
63. Заставний Ф. Д. Географія України: навч. посібник для студ. вузів: у 2 кн. Львів: Світ, 1994. Кн. 1. 472 с.
64. Заставний Ф. Д. Українська діаспора. Львів: Світ, 1991. 119 с.
65. Західна українська діаспора: бібліогр. покажчик л-ри / за ред. Л. М. Рижакова. Київ: ІНТЕЛ, 1994. 60 с.
66. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
67. Зберігаючи українську самобутність / за ред. В. Б. Євтуха. Київ: ІНТЕЛ, 1992. 100 с.
68. Звонарев К. К. Агентурная разведка. Київ: ЗАО Издательский дом «Княгиня Ольга», 2005. 696 с.
69. Змієнко-Сенишин Г. В. Пересажені квіти України / упоряд., авт. передм. М. С. Тимошик. Київ; Монреаль: Наша культура і наука, 2001. 196 с.
70. Знаменська М. В. Взаємовідносини громадськості України з діаспорою. *Міжнародні зв'язки України*. Київ, 1995. Вип. 5. С. 65–80.
71. Зубалій О. Д., Лановик Б. Д., Траф'як М. В. Історія української діаспори: навч. посібник для студ. вузів / Ін-т змісту і методів навчання. Київ: ІЗМН, 1998. 147 с.
72. Інформаційна політика України: європейський контекст / Л. В. Губерський, Є. Є. Камінський, Є. А. Макаренко, М. А. Ожеван, О. І. Шнирков та ін. Либідь Київ: Либідь, 2007. 360 с.
73. Історія української еміграції: навч. посібник/ за ред. Б. Лановика. Київ: Вища шк., 1997. 520 с.
74. Калякіна Т. Польща підтримує санкції проти РФ, незважаючи на проблеми з Україною. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1699049-polscha-pidtrimuye-sanktsiyi-proti-rf-nezvazhayuchi-na-problemi-z-ukrayinoyu> (дата звернення: 17.12.2017).

75. Кардаш П., Кот С. Українці в світі. Мельбурн: Фортуна, 1995. 423 с.
76. Картунов О. Вступ до етнополітології: наук.-навч. посібник. Київ: Ін-т етнополітики, управління та господарського права, 1999. 300 с.
77. Качараба С. Еміграція євреїв із Західної України (1919–1939): монографія. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2007. 416 с.
78. Качинська Н. Політичний імідж держави: структурні та комунікаційні компоненти феномену. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1738/> (дата звернення: 27.10.2015).
79. Ким А. С. Этнополитическое исследование современных диаспор (конфликтологический аспект): автореф. дис. ... д-ра полит. наук. Санкт-Петербург, 2009. URL: <http://vak.ed.gov.ru/common/> (дата звернення: 11.10.2010).
80. Кирилич В. П. Українці в Польщі : проблема збереження етнонаціональної ідентичності як чинник українсько-польських відносин: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2001. 20 с.
81. Кирилич В. П. Українці в Польщі: проблема збереження етнонаціональної ідентичності як чинник українсько-польських відносин: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2001. 199 с.
82. Кількома рядками. *Демократична Україна*. 2006. 14 червня.
83. Клодзинський М. Українська меншість під таємним наглядом II Відділу Кашубської та Балтійської бригад Військ прикордо. *Наше слово*. 2010. № 8. URL: <http://nslowo.pl> (дата звернення: 17.07.2011).
84. Коваль П. Українська національна меншина чи українці Польщі. *Наше слово*. 2008. № 34. URL: <http://nslowo.pl> (дата звернення: 17.07.2011).
85. Кондратьева Т. С. Диаспоры в современном мире: эволюция явления и понятия. URL: <http://www.perspektivy.info/srez/val/diaspory> (дата звернення: 22.10.2012).

86. Конечна Й. Поляки – українці, Польща – Україна. Парадокси стосунків між сусідами за даними соціологічних досліджень. *Copyright by the Batory Foundation*. Warsaw; Kyiv, 2003. С. 25–26.

87. Консульська конвенція між Україною і Республікою Польщею. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_008 (дата звернення: 27.11.2012).

88. Копчак С. І., Мойсеєнко В. І., Романюк М. Д. Етнічна структура та міграції населення українського Прикарпаття: (статистично-демографічне дослідження). Львів: Світ, 1996. 284 с.

89. Кривда Н. Ю. Українська діаспора: досвід культуро творення: автореф. дис. ... д-ра філос. наук. Київ, 2009. 37 с.

90. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії 1939–1941. Буенос-Айрес: В-во Юліяна Середяка, 1975. 664 с.

91. Кудикіна Н., Хорошковська О. Навчаємо розмовляти українською: посібник для вих. дит. дошкільних закладів / Українська світова спілка професійних учителів; Освітній науково-методичний центр «Україна-діаспора». К.: Альфа- М, 1997. 164с

92. Кульчицький В. С., Настюк М. І., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посібник. Київ: Атіка, 2001. 352 с.

93. Куприянов А. На благо далекой Родины. *В чьих интересах действуют национальные диаспоры*. URL: <tps://lenta.ru/articles/2014/08/06/diaspora/> (дата звернення: 07.12.2016).

94. Куришко С. Роль діаспорних ЗМІ у розвитку українсько-польського міжкультурного діалогу. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 15 лист. 2013 р.). Чернівці: Технодрук, 2013. С. 192–195.

95. Кучерепа М., Давидюк Р. Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.). Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2001. 418 с.

96. Лавриненко Г. Формування міжнародного іміджу України в Західному світі (на прикладі Польщі). URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=86424 (дата звернення: 27.10.2017).
97. Лагутов Ю. Е. Політико-управлінські засади взаємодії України з українською діаспорою в державах Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2008. 20 с.
98. Лагутов Ю. Е. Політико-управлінські засади взаємодії України з українською діаспорою в державах Європейського Союзу: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2008. 233 с.
99. Лазарук М. М. Особливості політики України та Польщі в інформаційній сфері у контексті європейського вибору: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2009. 20 с.
100. Лановик Б., Траф'як М. Внесок української еміграції в розвиток національної та світової культури. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 410 с.
101. Ларин А. Г. Усиление Китая и возвышение мировой китайской диаспоры. URL: <http://www.synologia.ru/> (дата звернення: 18.11.2015).
102. Левин З. И. Менталитет диаспоры (системный и социокультурный анализ). Москва: Крафт+, Ин-т Востоковедения РАН, 2001. 170 с.
103. Левицький М. Діаспора потребує підтримки. Влада і політика. 2001. № 20 (64). С. 7–9.
104. Леник В. Українці на чужині або репортажі з далеких доріг. Львів: Червона калина, 1994. 335 с.
105. Леонова А. О. Збереження і розвиток культур України у різноманітності їх національно-етнічних особливостей: навч. посібник. Київ: М-во культури України, 1995. 75 с.
106. Лепеха Т. В. Українознавство: навч. посібник для студ. вузів. Київ: Просвіта, 2005. 373 с.

107. Лисюк А. Комунікативний аспект політичного лідерства: культурологічні засади. *Політичний менеджмент*. 2006. Спец. випуск. С. 99–108.
108. Лідер «Євромайдан-Варшава»: Україна втрачає свого головного адвоката в Європі. URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/bratushchak/56f95552d81ae/> (дата звернення: 22.11.2016).
109. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття (історико-філософський аспект): монографія / О. І. Гуржій, С. П. Мосов, В. Д. Макаров та ін.; редкол.: П. Т. Тронько (відп. ред.), О. І. Гуржій (заст. відп. ред.), С. П. Мосов (заст. відп. ред.) та ін.; наук.-допом. робота: О. Ф. Цвігун, О. М. Даценко. Київ: Знання України, 2006. 356 с.
110. Лысенко Ю. Этнические мосты. Диаспоры как фактор международных отношений. *Ex libris НГ* (Приложение к «Независимой газете»). Москва, 1998. 15 октября.
111. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. Київ: Атіка, 2006. 680 с.
112. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов: Изд-во при Львовском ун-те «Вища школа», 1983. 166 с.
113. Маковський С. Україно-Польські відносини: уявне та реальність. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка; Ін-т міжнародних відносин. 2009. Вип. 86. Ч. II (у 2 ч.). С. 93–99.
114. Маркедонов С. Начало пути: Зарождается азербайджанская диаспора. URL: <http://arabeski.globalrus.ru/column/163770> (дата звернення: 21.08.2010).
115. Маркедонов С. Путем консолидации. URL: <http://www.politcom.ru/12217.html> (дата звернення: 13.11.2012).

116. Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі ХХІ ст. *Українська діаспора*. 1993. № 3. С. 24–32.
117. Марціняк Т. Українська діаспора польського села. *Політологічні читання: укр.-канадський щоквартальник*. Київ, 1995. № 2. С. 188–197.
118. Матеріали конференції ООН по расизму: інформаційний бюлетень (10.06.2000 р.). URL: <http://www.un.org/russian/conferen/racism/ecn4sub2res2000-3.pdf> (дата звернення: 11.08.2010).
119. Мезенцев Я. Сосед с доброй улыбкой и острым взглядом. *Неизвестная разведка*. 2004. № 7–8. URL: <http://book.tr200.net/v.php?id=2979988> (дата звернення: 14.06.2010).
120. Меленчук А. Роль та місце Польщі в Європейському Союзі: можливості для України. *Актуальні проблеми зовнішньої політики України: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 15 лист. 2013 р.)*. Чернівці: Технодрук, 2013. С. 195–196.
121. Месяц Н. К. История кафедры славянских и германских языков Житомирского государственного университета имени Ивана Франко. Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2010. 138 с.
122. Мешкова Т. А. Социально-политические аспекты глобальной информатизации. *Полис*. 2002. № 6. С. 24–33.
123. Ми діти твої, Україно: матеріали I Конгресу українців незалежних держав колишнього СРСР (22–23 січня 1992 р.). Київ: Україна, 1992. 145 с.
124. Милитарев А. Ю. О содержании термина «диаспора» (к разработке дефиниции). *Диаспоры*. Москва, 1999. № 1. С. 24–33.
125. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика / за ред. Ю. Римаренка. Київ: Довіра, 1998. 912 с.
126. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради

Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 11.08.2010).

127. Нагорняк Т. Л. Країна як бренд. *Національний бренд «Україна»: Стратегічні пріоритети* 2008. № 4 (9). С. 220–228.

128. Наконечний В. Структурно-функціональна організація елементів системи міждержавних взаємовідносин України та Польщі. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених (м. Чернівці, 15 лист. 2013 р.). Чернівці: Технодрук, 2013. С. 107–110.

129. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції, 1919–1939. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. 272 с.

130. Национальные диаспоры в России и за рубежом в XIX–XX вв.: сб. статей / под ред. Ю. А. Полякова и Г. Я. Тарле. Москва: Ин-т российской истории РАН, 2001. 330 с.

131. Новік В. О. Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні: аналітичне дослідження. Київ: Компанія ВАІТЕ, 1999. 216 с.

132. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками: сб. материалов: в 3 т. / под общ. ред. Р. Д. Руденко. Москва: Юрид. лит., 1966. Т. 2. 350 с.

133. Олесницький Я. Права меншостей. Нарис з міжнародного права (з наведенням польських законів). Львів: Діло, 1923. 48 с.

134. Ольшанский Д. В. Политический PR: ученик. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 544 с.

135. П'ятковська О. Ефективність використання української діаспорної мережі для сприяння соціально-економічному розвитку України. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 3 (36). С. 16–23.

136. Павлів В. Чому поляки не люблять українців? URL: https://dt.ua/POLITICS/chomu_polyaki_ne_lyublyat_ukrayintsiv.html (дата звернення: 14.06.2010).

137. Панарин И. Информационная война и Третий Рим: доклады. URL: KM.RU (дата звернення: 12.06.2011).
138. Панарин И. Китай: усиление сверхдержавы. URL: <http://www.panarin.com> (дата звернення: 12.06.2011).
139. Паніна Н. В., Головаха Є. І. Тенденції розвитку українського суспільства (1994–1997 рр.). Соціологічні показники. Київ: Ін-т соціології, 1998. 131 с.
140. Педенко В. Вплив української діаспори на розвиток України як європейської демократичної держави та просування українських національних інтересів серед впливових гравців на міжнародній арені. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації (у рамках конгресу української діаспори)*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18–20 жовт. 2008 р.) / редкол.: М. Галік та ін.; Нац. ун-т «Львівська політехніка», Міжнар. ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою. Львів: Б. в., 2008. С. 26–28.
141. Петренко І. І. Експертно-аналітичне забезпечення державної політики: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 239 с.
142. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
143. Політологічний словник: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
144. Полоскова Т. Современные диаспоры : внутривполитический и международный аспекты: монография. Москва: Науч. кн., 2002. 284 с.
145. Поляки очима українців й українці очима поляків – погляд з-за кордону. URL: <http://dif.org.ua/article/polyaki-ochima-ukraintsiv-y-ukraintsiochima-polyakiv-poglyad-z-za-kordonu> (дата звернення: 04.10.2017).

146. Польская диаспора Украины: идеологические нюансы. URL: <https://odnarodyna.org/content/polskaya-diaspora-ukrainy-ideologicheskie-nyuansy> (дата звернення: 09.11.2013).

147. Попков В. Д. «Классические» диаспоры: к вопросу о дефиниции термина. *Диаспоры*. Москва, 2002. № 1. С. 6–22.

148. Попков В. Д. Некоторые основания для типологии диаспор. URL: <http://lib.socio.msu.ru/l/library?e=d-000-00---0kongress> (дата звернення: 06.12.2010).

149. Попков В. Д. Феномен этнических диаспор. Москва, 2003. 340 с. URL: <http://www.tovievich.ru/book/12/168/1.htm> (дата звернення: 06.12.2010).

150. Поровчук С. «Що нового у «Європейському домі?». *Диаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18–20 черв. 2008 р.) / редкол.: М. Галік та ін.; Нац. ун-т «Львівська політехніка», Міжнар. ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою. Львів: Б. в., 2008. С. 131–132.

151. При МЗС створено Раду історичної дипломатії. URL: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/272684> (дата звернення: 04.10.2017).

152. Приступа Є. Ректор в Україні і в ЄС – це дві різні посади: інтерв'ю Івана Дупнака. URL: <http://ldufk.edu.ua/index.php/inPage27/articles/jevgen-pristupa-ректор-v-ukrajini-i-v-jes-ce-dvi-rizni-posadi.html> (дата звернення: 04.10.2017).

153. Приступа Є. Спорт в Україні може консолідувати націю. URL: <http://www.ldufk.edu.ua/index.php/inPage27/articles/jevgen-pristupa-sport-v-ukrajini-mozhe-konsoliduvati-naciju.html> (дата звернення: 04.10.2017).

154. Про Державну програму «Українська діаспора на період до 2000 року»: Постанова Кабінету Міністрів України» від 22.01.1996 р. № 119. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/119-96-%D0%BF> (дата звернення: 21.04.2011).

155. Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року: Постанова Кабінету

Міністрів України» від 26.07.2006 р. № 1034. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1034-2006-%D0%BF> (дата звернення: 21.04.2011).

156. Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України» від 18.07.2012 р. № 682. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/682-2012-%D0%BF> (дата звернення: 01.10.2013).

157. Про національні та етнічні меншини і про регіональну мову: Закон Польської Республіки від 06.01.2005 р. URL: <http://language-policy.info/movne-zakonodavstvo/polska-respublika/zakon-polskoji-respubliki-pro-natsionalni-ta-etnichni-menshyny-ta-pro-rehionalnu-movu/> (дата звернення: 21.10.2014).

158. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 15.12.2005 р. № 3200-IV, 01.07.2010 р. № 2411-VI, від 17.05.2012 р. № 4711-VI) // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

159. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 р. № 1582-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.

160. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1582-15> (дата звернення: 09.11.2011).

161. Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-p> (дата звернення: 19.12.2017).

162. Проект Державної програми співпраці з із закордонними українцями на період до 2015 року. URL: <http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/mfa/ua/55005/20300978dod3.pdf> (дата звернення: 23.01.2014).

163. Разведывательная деятельность китайских спецслужб. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.11.2011).
164. Раптовий напад Німеччини на СРСР (міф чи реальність): реферат з історії. URL: http://referatik.net.ua/referaty/referat_8837.html (дата звернення: 13.09.2011).
165. Рзаев Ф. 907-я поправка: история и перспективы. URL: <http://www.ca-c.org/> (дата звернення: 15.07.2011).
166. Роде наш прекрасний: матеріали Всесвітнього форуму українців (21–24 серп. 1992 р.). / уряд. С. С. Зінчук. Тернопіль: Діалог, 1993. 243 с.
167. Розкол суспільства в Польщі. URL: <http://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%D0%B2%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96/a-18918181> (дата звернення: 12.01.2016).
168. Роль Китая и его спецслужб в формировании новой мировой геостратегической ситуации: Общественно-политическая ситуация в КНР и роль основных китайских лидеров. *Азиатская библиотека*. URL: <http://asiapacific.narod.ru> (дата звернення: 14.02.2011).
169. Роль та місце української діаспори в становленні незалежної української держави / Б. Д. Лановик, Р. М. Матейко, З. М. Матисякевич та ін. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 292 с.
170. Рудик П. А. Історія української діаспори: конспект лекцій для студ. всіх спец. денної та заочної форм навчання. Київ: УДУХТ, 1998. 64 с.
171. Ручкин А. Б. Русская диаспора в США в первой половине XX века: историография и вопросы теории. URL: http://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/SCIENTIFICARTICLES/2007/Ruchkin_AB (дата звернення: 16.07.2011).
172. Світовий словник меншин / уклад.: Л. Тин та ін. Київ Веселка, 2009. 468 с.

173. Семёнов Ю. Этнос, нация, діаспора. *Этнографическое обозрение*. Москва, 2000. № 2. С. 64–74.
174. Семиноженко В. Діаспора – наш стратегічний партнер. *Україна сьогодні*. 2001. № 33–34. С. 7–9.
175. Семиряга М. І. Коллаборационизм: Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. Москва: Изд-во «РОССПЭН», 2000. 862 с.
176. Сергійчук В. Трагедія українців РП. Тернопіль: Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1997. 426 с.
177. Сивіцький М. Історія польськоукраїнських конфліктів / пер. з пол. Є. Петренка. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. 429 с.
178. Сидорук Т. В. Внутрішні і зовнішні фактори в процесі європейської інтеграції Польщі : висновки для України. *Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України: матеріали міжнар. круглого столу* (м. Луцьк, 21 трав. 2009 р.) / за ред. С. В. Федонюка. Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т Польщі, Ген. консульство Республіки Польща в Луцьку, 2009. С. 54–59.
179. Система управління окупованими територіями України 1941–1944 рр. URL: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/narusu/65.pdf> (дата звернення: 14.04.2010).
180. Сімонов В. А. Упразднение АССР немцев Поволжья. *Институт национальной стратегии реформ*. 2004. № 3. URL: <http://www.ni-journal.ru> (дата звернення: 12.02.2011).
181. Скопич О. А. Вербовка терористов-смертников в мксультманской диаспоре на Западе. URL: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00060> (дата звернення: 14.02.2011).
182. Скрійка П. І сів на чорного коня... URL: http://www.cerkiew.net.pl/Wiadomosci/wiadomoscjedna.php?polaczenie=wiad_12_99225268&cerkiew=cerkiew (дата звернення: 16.07.2012).

183. Смеречинський М. Тернистий шлях українців до польського парламенту. *Український журнал*. 2007. № 11. URL: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/76/> (дата звернення: 26.09.2011).
184. Соціологія: навч. посібник / за ред. С. О. Макєєва. Київ: Тов-во «Знання», КОО, 2005. 455 с.
185. Стоєцький С. В. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща : євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір. (Історико-політологічне дослідження): монографія / ІІІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 176 с.
186. Стоєцький С. В. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2007. 18 с.
187. Стратегії розвитку України: теорія і практика: монографія / за ред. О. С. Власюка. Київ: НІСД, 2002. 864 с.
188. Табачник Д. В., Попов Г. Д. Українці зарубіжжя та Україна: довідник. Київ: Знання, 2007. 399 с.
189. Таран Я. А. Діаспора та її роль у політичному розвитку суспільства. *Humanities and Social Science*: журнал. 2015. III (7), Issue: 42. С. 56–59.
190. Таран Я. А. Досвід використання діаспори в розвідувальних цілях. *Вісник воєнної розвідки*: наук.-практ. видання. 2011. № 24. С. 96–101.
191. Таран Я. А. Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України в умовах розгортання євроінтеграційного вектора. *Міжнародні відносини. Серія: «Політичні науки»*: електронне видання Ін-ту міжнародних відносин. 2016. № 10.
192. Таран Я. А. Можливості впливу представників української діаспори в Республіці Польща на суспільно-політичне життя країни проживання. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: журнал. 2012. Вип. 108, ч. 1. С. 133–135.

193. Таран Я. А. Можливості співпраці з українською діаспорою в республіці Польща в контексті національних інтересів України. *Studia Politologica Ukraino-Poiona*: журнал. 2012. Вип. 2. С. 166–169.

194. Таран Я. А. Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2016. Вип. 72. С. 197–214.

195. Таран Я. А. Політологічний аналіз формування української діаспори: причини виникнення та розвиток. *Трибуна*: журнал. 2010. № 1–2. С. 42–43.

196. Таран Я. А. Роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2017. Вип. 78. С. 172–186.

197. Таран Я. А. Українська діаспора в сучасній класифікації. *Зовнішні справи*: журнал. 2011. № 7–8. С. 56–58.

198. Темников Д. М. Лидерство и самоорганизация в мировой системе: науч. издание. Млсква: Аспект Пресс, 2011. 173 с.

199. Тихонов В. Наши народы не должны чувствовать границ. URL: <http://www.pr.lg.ua/talk/5875-viktor-tihonov-nashi-narody-ne-dolzhny-chuvstvovat-granic.html> (дата звернення: 23.11.2015).

200. Тихонова С. В. Коммуникационная революция сегодня: информация и сеть. *Полис*. 2007. № 3. С. 53–64.

201. Тишков В. А. Исторический феномен диаспоры. *Национальные диаспоры в России и за рубежом в XIX–XX вв.*: сб. статей / под ред. Ю. А. Полякова и Г. Я. Тарле. Москва: Издательский центр ИРИ РАН, 2001. С. 29–44.

202. Тишков В. А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. Москва: Наука, 2003. 544 с.
203. Тодоров І. Я. Співпраця України та Польщі: військово-технічний вимір. URL: <http://www.nbu.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2017).
204. Тощенко Ж. Т., Чаптыкова Т. И. Диаспора как объект социологического исследования. *Социс*. Москва, 1996. № 12. С. 33–42.
205. Трошинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі: в 15 т. Київ: Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. Т. 15. 352 с.
206. У співпраці та єднанні увійдемо у XXI століття: матеріали II Всесвітнього форуму українців / упоряд. А. Попок, Л. Константінеску, М. Нестерчук. Київ: Фенікс, 1997. 400 с.
207. Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща від 27.03.2007 р. URL: <http://www.uazakon.com/document/spart28/inx28304.htm> (дата звернення: 22.05.2016).
208. Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща від 27.03.2007 р. URL: <http://www.uazakon.com/document/spart28/inx28304.htm12> (дата звернення: 22.05.2016).
209. Угода про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністром національної освіти Республіки Польща від 19.01. 2015 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_180 (дата звернення: 22.05.2016).
210. Україна в нас єдина: матеріали засідань наукових секцій IV Всесвітнього форуму українців (м. Київ, 18–20 серп. 2006 р.) / уклад. Д. В. Павличко та ін.; відп. ред. В. М. Зуєв. Київ: Екопаксервіс, 2006. 294 с.
211. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: монографія / за ред. Ф. М. Рудича. Київ: МАУП, 2002. 488 с.

212. Українська діаспора: проблеми дослідження: матеріали II Міжнар. наук. конф. (м. Острог, 22–23 трав. 2006 р.). Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: історичні науки. Острог : РВВ Нац. ун-ту «Острозька академія», 2007. Вип. 9. 500 с.
213. Українська еміграція. Історія та сучасність: матеріали міжнар. наук. конф., присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / упоряд. Ю. Сливка. Львів: Каменяр, 1992. 384 с.
214. Українська еміграція: від минувшини до сьогодення / за ред. Б. Лановика. Тернопіль: Чарівниця, 1999. 512 с.
215. Українці в зарубіжному світі: монографія / за ред. А. М. Шлепакова. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.
216. Українці за кордоном та іноземці в Україні / Державна служба статистики України. URL: <http://edclub.com.ua/> (дата звернення: 26.03.2016).
217. Українці. Східна діаспора: Атлас / за ред. Р. І. Сосса. Київ: Мапа ЛТД, 1992. 24 с.
218. Уряд Великої Британії запропонував дату референдуму про вихід з ЄС. URL: <http://tyzhden.ua/News/158978> (дата звернення: 14.09.2017).
219. Федько В. Ф. Философия специальных служб. Київ: ЗАО Издательский дом «Княгиня Ольга», 2006. 704 с.
220. Фондація українсько-польської співпраці PAUCI. URL: <http://www.rauci.org/ua/> (дата звернення: 14.09.2017).
221. Халахула Л. І. Історичні стереотипи про Україну та українців у учасній Польщі: автореф. дис. ... канд. істор. наук. Львів, 2013. 20 с.
222. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва: Изд-во АСТ, 2003. 603 с.
223. Христенко О. Інтерв'ю. *Україна молода*: газета. URL: <http://livejournal.com/19255> (дата звернення: 11.06.2012).
224. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підручник для вищ. навч. закладів. Київ: Либідь, 2006. 712 с.

225. Чернова К. О. Еволюція української діаспори як соціокультурної системи: автореф. дис. ... д-ра соц. наук. URL: <http://www.mfa.gov.ua> (дата звернення: 21.08.2012).

226. Чернова К. О. Економічне співробітництво України з діаспорою: досвід та перспективи. Збірник наукових праць молодих вчених Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Київ, 2004. Вип. 1. С. 34–39.

227. Чернова К. О. Українська діаспора як соціокультурна система: монографія. Київ: ДАКККіМ, 2007. 347 с.

228. Швагуляк М. Пацифікація: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів: Ін-т українознавства АН України, 1993. 52 с.

229. Швець Ю. Оккупированные боевиками территории — троянский конь: впустить их в состав Украины будет равносильно самоубийству. *Бульвар Гордона*. 2015. № 24 (528). URL: <http://bulvar.com.ua/gazeta/archive/s128.html> (дата звернення: 10.07.2016).

230. Шептицький А. Щоразу далі від ідеалу / пер. з польської. *Нова Європа Східна* («Nowej Europy Wschodniej»): Зошит текстів. Київ: Дух і літера, 2010. Двомісячник. С. 12–36.

231. Шеффер Г. Диаспоры в мировой политике. *Диаспоры*. Москва, 2003. № 1. С. 162–184.

232. Шинкаренко Т. І. Чинники формування нової моделі євроінтеграційної стратегії України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка; Ін-т міжнар. відносин. 2011. Вип. 97. Ч. II (у 2 ч.). С. 25–32.

233. Шлепаков А. М., Малиновська О. А., Пінчук О. М. Еміграція населення України: соціально-економічні аспекти та можливі наслідки. Київ: Нац. ін.-т стратегічних досліджень, 1993. 52 с.

234. Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція. Радянська енциклопедія історії України: в 4 т. 1-ше вид. Київ:Укр. енци., 1972. Т. 4. 576 с.
235. Яворницька О. Проблема асиміляції української молоді в іншомовному середовищі (соціологічний аналіз). Освіта в українському зарубіжжі : досвід, становлення і перспективи. Київ: Укр. світ, 2001. С. 163–167.
236. Янсен К., Векбеккер А. Ополчение в «идеологической войне»: «Самозащита лиц немецкого происхождения» в Польше в 1939–1940 гг. *Вторая мировая война: Дискуссии. Основные тенденции. Результаты исследований* / пер. с нем. Москва: Мысль, 1997. С. 379–394.
237. Ярошко О. Чинник діаспори у формуванні та здійсненні зовнішньої політики України. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації (у рамках конгресу української діаспори)*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18–20 жовт. 2008 р.) / редкол.: М. Галік та ін.; Нац. ун-т «Львівська політехніка», Міжнар. ін-т освіти, культури та зв'язків з діаспорою. Львів: Б. в., 2008. С. 160–166.
238. Aly G. Sozialpolitik und Judenvernichtung. Gibt Judenvernichtung. Gibt es eine Okonomie der Erdlosung? Berlin, 1987. 127 s.
239. Amersfoort van H. Minority as a Sociological Concept. *Ethnic and Racial Studies*. Munchen, 1978. № 2. 233 s.
240. Armstrong J. A. Mobilized and proletarian diasporas. *American political science review*. Wash., 1976. Vol. 70, № 2. P. 393–408.
241. Benz W., Graml H., Weis H. Enzyklopadie des Nationalsozialismus. Munchen, 1998. 581 s.
242. Brubaker R. Accidental diasporas and external «homelands» in Central and Eastern Europe: Past a. present. Wien., 2000. 19 p.
243. Brubaker R. The «diaspora» diaspora. *Ethnic and racial studies*. N.Y., 2005. Vol. 28, № 1. P. 1–19.

244. Cala A. *Mniejszość żydowska*. Kraków, 1993. 266 s.
245. Chalupczak H., Browarek T. *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*. Warszawa, 1996. 324 s.
246. Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce: Statistika Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych MSWiA / Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. URL: www.mswia.gov.pl (дата звернення: 12.07.2013).
247. Chojnowski A. *Mniejszości narodowe w polityce rządów polskich w latach 1921–1926. Przelad Historyczny*. Warszawa, 1976. № 64. 609 s.
248. Cohen R. *Global diasporas: An introduction*. *Global diasporas* / ed. by R. Cohen. Second edition. N. Y., 2008. 219 p.
249. Connor W. The impact of homeland upon diasporas. *Modern diasporas in intern. politics* / ed. by G. Sheffer. L., 1986. P. 16–38.
250. D’Anieri P., Kravchuk R., Kuzio T. [Politics and society in Ukraine](#). Boulder. CO: Westview, 1999.
251. Diaspora. *Encyclopedia Britannica*. 2006. URL: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/161756/Diaspora> (дата звернення: 12.07.2013).
252. Dziadul J. Rzeczpospolita dziesięciu narodów. *Polityka*. 2005. № 17. S. 28–31.
253. Esman M. J. *Diasporas a. international relations*. *Modern diasporas in intern. politics politics* / ed. by G. Sheffer. N.Y., 1986. 333 p.
254. Esman M. J. *Ethnic pluralism a. international relations*. *Canadian rev. of studies in nationalism*. Toronto, 1990. Vol. XVII, № 1–2. P. 83–93.
255. Friedrich K. *Kollaboration und Antisemitismus in Polen unter deutscher Besatzung (1939–1944/45)*. *Zeitschrift fur Geschichtswissenschaft*. 1997. № 45. S. 818–834.
256. Giertych J. *O program polityki kresowej*. Warszawa, 1991. S. 161–162.
257. Hałpern L. *Polityka żydowska w Siejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1933*. Warszawa, 2003. S. 43–47.

258. Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania szkół mniejszości narodowych i etnicznych: Raport NIK, 2004 / Najwyższa Izba Kontroli Web Site. URL: www.ko.olsztyn.pl/mniejszosci_narodowe/nik.html (дата звернення: 14.02.2010).

259. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitel Polskiej 17 marca 1921 r.). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1921. № 44. Poz. 267.

260. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitel Polskiej 23 marca 1935 r.). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1935. № 30. Poz. 227.

261. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitel Polskiej 02 kwietnia 1997 r.). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 1935. № 78. Poz. 483.

262. Luczak Cz. Dyskrumiacja polakow w Wielkopolskie w okresie okupacji hitlerouskiej. Poznan, 1966. 377 s.

263. Madajczyk Cz. Mniejszosci narodowe w Polsce. Warszawa, 1969. 94 s.

264. Madajczyk Cz. Polityka III Rzeczy w okupowanej Polsce 1939–1945 : w 2 t. Warszawa, 1970. T. 1. 664 s.

265. Mauersberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszosci narodowych w Polsce w latach 1918–1939. Wroclaw, 1968. 230 s.

266. Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939–1945 : w 2 t. Warszawa, 1970. T. 2. 647 s.

267. Ozga W. Organizacja szkolnictwa w Polsce. Warszawa, 1997. S. 82–83.

268. Pajewski J., Lazuga W. Gabriel Narutowicz. Pierwszy Prezydent Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. 192 s.

269. Polacy wobec innych narodów: sondaz z 21–24.XI.1998 / Osrodek Badania Opinii Publicznej. URL: www.obop.com.pl (дата звернення: 15.04.2010).

270. Publication of UNESCO's mission Report / UNESCO. URL: unesco.org.ua (дата звернення: 14.02.2010).

271. Raport o stanie oświaty w województwie podlaskim w latach 1999–2004 / Kuratorium Oświaty w Białymstoku. URL: www.kuratorium.bialystok.pl (дата звернення: 19.01.2011).

272. Sheffer G. Diaspora politics: At home abroad. Cambridge, 2003. 208 p.

273. Syrnik M. Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1947–2000). Wrocław, 2001. 153 s.

274. Syrnik M. Ukraińcy w Polsce 1918–1939: oświata i szkolnictwo. Wrocław, 1996. 186 s.

275. Taran Y. A. Diaspora and Its Role in the Political Development of the Society. *Humanities and Social Science: journal*. 2015. III (7), Issue: 42. C. 56–59.

276. Tomaszewski J. Dwa dokumenty o pogromie w Brześciu. Toruń, 1994. S. 61–66.

277. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków: Literackie, 1989. 467 s.

278. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa: PWN, 1993. 348 s.

279. Trends in international migrant stock: The 2008 Revision. CD-ROM Documentation. POP/DB/MIG/Stock/Rev/2008. July 2009. URL: [//http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_MigStock_2008.pdf](http://www.un.org/esa/population/publications/migration/UN_MigStock_2008.pdf) (дата звернення: 14.02.2010).

280. Trends in total migrant stock: The 2005 revision. URL: <http://esa.un.org/migration> (дата звернення: 14.02.2010).

281. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 06 stycznia 2005 r.). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 2005. № 17. Poz. 141.

282. Ustawa ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej

12 kwietnia 2001 r.). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa, 2001. № 46. Poz. 499.

283. Wielka Historia Polski. 1918–1939. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych, 2006. 469 s.

284. Wirth L. The Problem of Minority Groups. *The Science of Man in the World Crisis*. New York, 1945. № 7. P. 347–372.

285. Wojdyło W. Koncepcje społeczno-polityczne Stanisława Grabskiego. Toruń, 1993. 184 s.

286. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu / Narodowy Spis Powszechny. URL: www.stat.gov.pl (data звернення: 11.04.2010).

287. Żarnowski J. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Warszawa, 1973. 434 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Таран Я. А. Політологічний аналіз формування української діаспори: причини виникнення та розвиток. *Трибуна*. 2010. № 1–2. С. 42–43.

2. Таран Я. А. Можливості впливу представників української діаспори на суспільно-політичне життя Республіки Польща, в котрій вони проживають. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. С. 133–135.

3. Таран Я. А. Місце і роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України в умовах розгортання євроінтеграційного вектора. *Міжнародні відносини. Серія: «Політичні науки»*: електронне видання Ін-ту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/current

4. Таран Я. А. Основні напрями взаємодії України з представниками української діаспори Республіки Польща. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2016. Вип. 72. С. 197–214.

5. Таран Я. А. Роль української діаспори Республіки Польща в реалізації стратегії національної безпеки України. *Держава і право. Серія: «Політичні науки»*: зб. наук. праць / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2017. Вип. 78. С. 172–186.

6. Таран Я. А. Діаспора та її роль у політичному розвитку суспільства. *Humanities and Social Science*. 2015. № III (7), Issue: 42. С. 56–59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Таран Я. А. Національно-психологічні особливості української діаспори. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19 лист. 2010 р.)* / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2010. С. 198–199.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

8. Таран Я. А. Українська діаспора в сучасній класифікації. *Зовнішні справи*. 2011. № 7–8. С. 56–58.

9. Таран Я. А. Можливості співпраці з українською діаспорою в республіці Польща в контексті національних інтересів України. *Studia Politologica Ukraino-Polona*. 2012. Вип. 2. С. 166–169.